

AVIOPUOLISOIDEN VÄLINEN SUHDE TALVI- JA JATKOSODASSA

Suhteen merkitys ja naisten selviytyminen sodan ajan arjessa kotirintamanaisten kerrotuissa muisteluissa

TUOMI-TOLJOLA SUSANNA

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Helmikuu 2008

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

TUOMI-TOLJOLA, SUSANNA: Aviopuolisoiden välinen suhde talvi- ja jatkosodassa. Suhteen merkitys ja naisten selviytyminen sodan ajan arjessa kotirintamanaisten kerrotuissa muisteluissa

Pro gradu -tutkielma, 111 s., 4 liites.
Sosiaalityö
Helmikuu 2008

Tiivistelmä

Tutkimukseni tarkoitus on tutkia sitä, mikä merkitys aviopuolisoiden välisellä suhteella oli sodan aikana naisille ja miten suhde vaikutti naisten arjessa selviytymiseen kotirintamalla. Tutkimukseni tavoite on antaa arvostusta sota-aajan sukupolvelle ja tuoda lisätietoa aiheesta, johon sota-aika loi omat rajoituksensa eli aviopuolisoiden välisestä suhteesta ja sen merkityksestä naisten arjessa selviytymiseen. Historiallisen ja kulttuurillisen aspektin lisäksi tutkimuksessani korostuu naisnäkökulma; tutkin naisten kertomuksia ja kiinnitän huomiota vähemmän tutkittuun kotirintaman arkeen. Arjen näkökulma on merkityksellinen sekä naistutkimukselle että sosiaalityölle.

Käytössäni on ollut valmis aineisto, joka perustuu Etelä-Pohjanmaan Maakuntamuseon tutkimushankkeeseen: ”Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen (1938-1950)”. Hanke toteutettiin vuosina 2000-2004 ja sen tarkoitus oli tallentaa sota- ja pula-aikana kotona eläneiden pohjanmaalaisten naisten muisteluja kotirintaman arjesta. Lisäksi hankkeessa koottiin museaalista aineistoa, kuten valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja. Aineistoni naisten muistelut on kerätty teemahaastatteluiden avulla. Tutkimukseni aineisto sisältää 22 valmiiksi litteroitua haastattelua. Tutkimukseni metodologinen näkökulma naisten, osittain elämäkerrallisiin, tarinoin rakentuu muistelun ja narratiivisuuden kautta, joista jälkimmäisen avulla rakennan analyysissäni oman tarinani naisten tarinoiden pohjalta. Lisäksi olen rakentanut aineistostani tyyppitarinan eteläpohjalaisten kotirintamanaisten arjen sankaruudesta. Analyysissäni käytän apuna siten myös teemoittelua ja tyypittelyä.

Sota-aajan avioliitto sisälsi paljon luottamusta ja kunnioitusta, mutta toisaalta se merkitsi naisille myös taloudellista turvallisuutta. Avioliitto oli monessa mielessä perinteinen; nainen usein muutti avioiduttuaan miehensä kotitalolle ja lapset olivat luonnollinen osa avioliittoa. Sodan aikana aviopuolisot joutuivat vuosiksi erilleen toisistaan ja yhteyttä pidettiin sekä rakkautta ja välittämistä osoitettiin paitsi miesten loma-aikoina, myös ahkerasti kirjeiden ja pakettien muodossa. Yhteydenpidon jatkuminen merkitsi naisille helpotusta; pelot miehen haavoittumisesta tai kuolemasta olivat tavallisia ja toisinaan pelosta tuli myös todellisuutta. Yhteydenpidosta huolimatta myös vieraantumisen tunteet aviopuolisoa kohtaan olivat osa sota-aajan avioliittoa. Kotirintamalla arkea eläneille naisille miehen poissaolo merkitsi ennen kaikkea vastuun, itsenäisyyden ja työmäärän lisääntymistä. Toisaalta vertaistuki ja velvollisuuden tunteet toivat lohtua naisten arkeen. Tutkimukseni keskeisenä tuloksena voidaan pitää sitä, että suhde aviomieheen auttoi naista jaksamaan ja selviytymään kotirintamalla.

Avainsanat: kotirintamaiset, sota-aika, aviopuolisoiden välinen suhde, yhteydenpito, selviytyminen, arki

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	4
2. SUOMALAINEN NAINEN JA SOTA-AIKA.....	6
2.1 Lähtökohtana historiallinen naistutkimus ja naiskokemus	6
2.2 Talvi- ja jatkosodan ajan Suomi.....	10
2.3 Kotirintamanaisen arki.....	12
3. AVIOPUOLISOIDEN VÄLINEN SUHDE SOTA-AIKANA	19
3.1 Sodan ajan avioliitto.....	19
3.2 Yhteydenpito kotirintaman ja sotarintaman välillä.....	22
3.3 Selviytyminen kotirintamalla.....	25
4. TUTKIMUSASETTELMA.....	30
4.1 Tutkimuskysymys ja aineiston valinta.....	30
4.2 Naisten muisteluaineiston narratiivinen analyysi	37
4.3 Elämäkerrallisuus etelä-pohjanmaalaisten naisten tarinoissa	46
5. NAISTEN KERTOMUKSIA AVIOPUOLISOIDEN VÄLISESTÄ SUHTEESTA JA ARJESSA SELVIYTYMISESTÄ ILMAN AVIOPUOLISOA	50
5.1 Avioliiton ylläpito talvi- ja jatkosodassa	50
5.2 Erilaisia tapoja pitää yhteyttä.....	55
5.3 Aviopuolison poissaolon merkitys avioliitossa ja naisen arjessa.....	66
5.4 Naisten sankaritarina kotirintamalla	75
6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	83
LÄHTEET.....	90

LIITE 1

1. JOHDANTO

Talvi ja jatkosodasta on nyt kulunut jo yli 60 vuotta. Se sukupolvi, joka silloin taisteli itsenäisen Suomen puolesta, on häviämässä. Tästä syystä sota-ajan sukupolvien muistelmat sekä niiden keruu ja tallentaminen ovat tällä hetkellä enemmän kuin keskeisiä. Sota-ajoista kertovien tutkimusten painopiste on tähän asti ollut sotilaallisessa ja poliittisessa tapahtumahistoriassa. Kotirintamalla tehtyä työtä ja kotiin jääneiden naisten, lasten, sairaiden ja vanhusten elämää ja selviytymistä on tutkittu vähemmän. (Junila 2001, 3.) Oma tutkimukseni keskittyy juuri tähän sodan vähemmän tutkittuun puoleen.

Tutkielmani on pro gradu -tutkielma, joka on jatkoa kandidaatintutkielmalleni. Siinä keskityin aviopuolisoiden yhteydenpitoon sodan aikana sekä yhteydenpidon merkitykseen naisten selviytymisessä. Olen laajentanut aihetta pro gradu -tutkielmassani siten, että tulen käsittelemään aviopuolisoiden välistä suhdetta sota-aikana ja suhteen merkitystä kotiin jääneen naisen arjessa selviytymiseen. Kiinnostukseni kyseiseen aiheeseen kasvoi jo kandidaatintutkielmaa tehdessäni ja edelleenkin sodan ajan kokeneiden naisten muistoja ja kokemuksia kotona olosta käsittelevä aineisto tuntuu inspiroivalta. Haluni tehdä vanhoja ihmisiä koskeva tutkielma johtuu siitä, että olen aikaisemmalta ammatiltani lähihoitaja ja olen työskennellyt vanhainkodissa viitisen vuotta. Tästä syystä koen heidän asiansa itselleni läheisiksi. Tutkimukseni asettuu sosiaalityön kentälle siitä näkökulmasta, että siinä tulee esille tavallisten ihmisten tavallinen arki. Se tavallinen arki, mikä oli sodan oloissa mahdollista. Aineiston naisten tarinat ovat lisäksi hyvin elämänmyönteisiä ja siten myös selviytymistarinoita.

Tutkielmassani käyttämä valmis aineisto perustuu tutkimushankkeeseen ”*Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen (1938-1950)*”. Hanke toteutettiin vuosien 2000-2004 aikana. Haastattelujen naiset ovat siten jo kypsään ikään ehtineitä. (Hankesuunnitelma 2001, 1.) Aineisto kiinnosti minua etenkin, koska vanhainkodissa työskennellessäni pidin siitä, kun vanhukset kertoivat minulle kokemuksistaan. Kokemukset ja ajatukset menneistä ajoista ovat mielenkiintoisia ja niiden avulla on mahdollista saada tietää jotain myös omasta kulttuurisesta taustasta. Aineistoni on siis historiallinen ja arjen tutkimisen kannalta merkityksellinen. Haastattelut korostavat kotirintamanaisten panosta sodassa ja itsenäisyytemme puolustamisessa. Olin myös jo alun perin ajatellut tekeväni laadullisen tutkimuksen, joten tämä aineisto sopi myös siten tarkoituksiini. Pertti Alasuutari (1999) toteaa laadullisen aineiston olevan ”*pala tutkittavaa maailmaa*”. Tuo aineistopala on avoin monenlaisille tarkasteluille, ja koskaan yksi tutkija ei voi

sanoa kaikkea tuosta palasta. Samalla kyseinen aineisto edustaa tutkimuksen kohteena olevaa kieltä ja kulttuuria. (mt., 87-88.) Sanoista pala maailmaa tulee mieleen ajatus siitä, että omalta osaltani voin olla tuomassa esiin maamme itsenäisyyden säilymisen kannalta merkityksellisen sukupolven kokemuksia. En voi kertoa kaikesta kaikkea, mutta voin kertoa jotakin yhdestä aihealueesta käyttämäni aineiston turvin. Aineistoni sisältää 22 naisen haastattelut. Yhteistä haastattelujen naisille on se, että he kaikki olivat sodan aikana naimisissa, heidän miehensä joutuivat olemaan sotarintamalla melkeinpä sodan alusta loppuun ja heillä kaikilla oli lapsia.

Käsittelen tutkielmassani sodan aikaista suhdetta aviopuolisoiden välillä naisten näkökulmasta kerrottuna. Mielenkiintoni kohdistuu myös siihen, miten naiset tuovat kertomuksissaan esille suhteen merkityksen selviytymiseen. Millainen vaikutus suhteella kerrotaan olevan poikkeuksellisen ajanjaksona, jossa asiat merkityksellistyivät erityisellä tavalla? Merkitseekö yhteydenpito poissaolevaan mieheen mahdollisuutta selviytyä elämäntilanteessa, johon kuuluu paljon kaikkea ehdotonta, mihin yksittäinen ihminen ei voi sota-aikana vaikuttaa?

Lukiessani erilaista sota-ajasta kertovaa kirjallisuutta ja haastatteluja, voin vain ihmetellä sitä voimaa ja tahtoa, joka ihmisten kertomuksista värityy. En voi olla kunnioittamatta sitä epävarmuuden sietokykyä, minkä naiset omasivat katsellessaan rintamalle lähtevien miestensä selkiä tietäen, että näky omasta miehestä voi olla viimeinen. Olen itse elänyt lapsuuteni ja varhaisaikuisuuteni kokien turvallisuutta. Kuitenkin nyt 2000-luvulla ja mm. Irakin sodan myötä ja terrorismin lisääntyessä, en koe enää eläväni turvallisessa ”*lintukodossa*”. Tästä johtuen olen joskus miettinyt sitä, miten itse selviäisin naisena sodasta, johon joutuisin päästämään läheisiäni. Vastausta en tiedä ja toivottavasti en tule sitä koskaan tietämäänkään.

Seuraavaksi luvussa 2 taustoitan tutkimukseni aikaa, paikkaa ja päähenkilöitä sekä esittelen historiallisen naistutkimuksen ja -kokemuksen erityisyyttä tutkimuksessani. Luvussa 3 käsittelen tutkielmani keskeisiä käsitteitä; avioliittoa, yhteydenpitoa sekä naisten selviytymistä. Luku 4 sisältää tutkimusasetelmaan ja menetelmällisiin valintoihin liittyvät tekijät; käsittelen tutkimuskysymystä, aineistoni valintaan liittyviä tekijöitä sekä tutkimukseni metodin, narratiivisen analyysin, käyttöä muisteluaineistossani. Luvun lopussa tuon esille myös naisten tarinoiden elämäkerrallisuuden osana tutkimukseni kulttuurista näkökulmaa. Luku 5 on tutkielmani varsinainen analyysiluku. Analysoin naisten kertomuksia aviopuolisoiden välisestä suhteesta ja suhteen merkityksestä naisten arjessa selviytymiseen kotirintamalla. Luku 6 sisältää yhteenvedon ja johtopäätökset.

2. SUOMALAINEN NAINEN JA SOTA-AIKA

Aineiston historiallisen luonteen takia tutkimukseni paikantaminen aikaisempaan sota-ajasta kertovaan kirjallisuuteen on tärkeää. Tämä luku toimii tutkimukseni taustoittajana. Tutkielmani kiinnittyy historiallisiin tutkimuksiin, joita käsittelen seuraavaksi syvällisemmin. Historiantutkimuksen kanssa samassa luvussa (2.1) esittelen myös naistutkimusta ja naiskokemusta, koska molemmat käsitteet ovat keskeinen osa tutkimustani. Tutkimukseni punainen lanka on juuri aineistoni naisten kertomusten, heidän sodanaikaisista kokemuksistaan, esiintuominen ja tulkitseminen. Huomauttamisen arvoista on se, että puhun tässä yhteydessä naistutkimuksesta sekä feministisestä tutkimuksesta rinta rinnan, enkä tee eroa niiden välillä (vrt. Simonen 1989, 49). Luvussa 2.2 esittelen sodan ajan Suomea yleisesti ja erityisesti sitä puolta, joka tunnetaan yleensä hyvin ts. taistelukenttien näkökulmaa. Syynä tähän on se, että se toimii ikään kuin taustoittajan taustoittajana koko tutkimukselleni; se on syy ja ehto koko tutkimukselle. Luvussa 2.3 kerron suomalaisesta naisesta sota-aikana, koska haluan avata lukijalle sekä tutkimukseni kohteen aikaa, paikkaa että päähenkilöitä ja tuoda esille näkökulman arjen tutkimukseen. Luvun lopussa erillisessä alaluvussa syvennän perheellisen vaimon tematiikkaa.

2.1 Lähtökohtana historiallinen naistutkimus ja naiskokemus

Päiviö Tommila (1998) kirjoittaa toimittamassaan teoksessa ”*Historiantutkijan muotokuva*” siitä, miten historialla ja sen tutkimisella on aina tarvetta, koska sillä on nykyisyyttä selittävä luonne. Historia on nähty yhtenä kansakunnan identiteetin osana, joka kertoo sen synnystä, kehittymisestä ja tapahtumista. Historiantutkimus saa tilauksensa ympäröivältä yhteiskunnalta, koska aikojen muuttuminen nostaa esiin asioita, joiden ajallinen tuntemus on tärkeää erilaisista syistä. Toisaalta menneisyyttä on aika ajoin pyrittävä kokonaisuutena hahmottamaan uudelleen, koska ajan kuluessa ja uusien tutkimusten antaessa lisävalaistusta, myös historiankuva muuttuu ja tarkentuu. (mt., 155.) Historiantutkimuksen lähtökohtana on siten aina tyytymättömyys olemassa olevaan historiaa koskevaa tietoa kohtaan ja tutkijan tavoitteena on pyrkimys korjata tai täydentää sitä (Kalela 1993, 13). Jorma Kalela esittelee kirjassaan ”*Historiantutkimus ja historia*” Ricoeurin (1988; ref. Kalela 2000, 54-55) ajatuksia historiantutkijan työstä. Pääajatuksena on historiantutkijan tavoite vakuuttaa lukija tutkimustulostensa merkittävydestä. Tutkija toimii siten eräänlaisena asianajajana. Hän pyrkii tekemään historiasta rekonstruktion; uudelleen rakentamaan sen. Tutkijan työtä hallitsee myös pyrkimys tehdä oikeutta tutkimilleen ihmisille ja asioille. Kalela (2000) myös jatkaa siitä, että

tutkijan on tiedostettava näiden kahden tavoitteensa välinen jännite. Hänen täytyy siis olla samanaikaisesti sekä puolustaja että kriitikko tutkimilleen ihmisille tai asioille. Historiantutkijan tutkimustulokset ovat kannanottoja tilanteeseen tutkimusaiheensa arvioimisen avulla. Tutkija myös osallistuu yhteiskuntansa ajankohtaisiin keskusteluihin valitsemalla tietyn aiheen ja näkökulman ja sitä kautta myös yleisönsä. (mt., 68, 71, 77.) Kalela (2000) myös muistuttaa, että täyttä totuutta menneisyyden asioista ja tapahtumista on melkein mahdotonta löytää, mutta silti yksittäinen historiantutkija voi antaa oman panoksensa toimimalla tulkkina tutkimuskohteensa ja yleisönsä välillä. Samoin menneisyyden asioita tutkittaessa on ajan merkitys hyvä ottaa huomioon, mutta tutkimuskohteen suhteuttaminen sitä edeltäviin ilmiöihin ei ole asian ymmärtämisen kannalta välttämätöntä. (mt.; ks. myös Kalela 1993, 5.)

Naisnäkökulmaa korostava naishistoria on halunnut määritellä uudelleen menneisyyden tärkeät ja merkittävät asiat ja on pyrkinyt olemaan kaikkien naisten kokemusten historiaa (ks. Setälä 1984a, 17, 19). Ennen naishistorian syntyä historiankirjoituksiin olivat yltäneet vain harvat naiset ja heidänkin nähtiin lähinnä muistuttavan miehiä. Naisen historian tutkijat haluavat tutkia naisen subjektiivisia vastauksia ympäristönsä siitä, mitä on olla nainen eri aikoina. Feministinen historiantutkimus on alkanut siis tutkia mm. naisten kirjoittamien omaelämäkertojen ja kirjeiden sekä naisten suullisten perinteiden avulla historiankirjoituksesta puuttuvia naisia; kirjoittaa kodin, perheen, arjen ja elämänhistoriaa. (Setälä 1984b, 14-15; ks. myös Matero 1996, 246-247.) Marjan Schwegman (1991) toteaaakin feministisen historiantutkimuksen olevan dialogia menneisyyden henkilöiden kanssa, vaikka tutkijalla aina on viimeinen sana keskustelussa (ref. Nätkin 1997, 260). Ritva Nätkin (1997) pohtii väitöskirjassaan historiatieteen ja yhteiskuntatieteen välisiä jännitteitä sekä sitä, että onko mahdollista tehdä historiallista tutkimusta ilman historiatieteen piirissä tehtyä perustutkimusta kyseisestä aiheesta. Hänen mukaansa historioitsija pyrkii tarkkaan aikakauden kuvaukseen, kun taas yhteiskuntatieteilijä keskittyy tulkintaan ja analyysiin. Nätkin jatkaa, että jännitettä on mahdollista purkaa ajattelemalla asiaa ”*sellaisesta tietoteoreettisesta näkökulmasta, jonka mukaan todellisuus on olemassa vain kerrottuna.*”. (mt., 257-258.) Olen samoilla linjoilla kirjoittajan kanssa. Minulla ei ole historiantutkijan koulutusta, mutta uskon silti tavoittavani sota-ajan kuvaa aineistoni naisten kertomusten avulla.

Anneli Anttonen (1997) sijoittaa kirjassaan ”*Feminismi ja sosiaalipoliittikka. Miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite*” feministisen tutkimuksen alkavan 1960-luvun lopun patriarkaalisesta tieteen kritiikistä. Naiskeskeisessä feminismissä asetettiin keskiöön mm. naiskulttuuri ja naishistoria. Gynosentrinen feminismi on siten subjektikeskeistä,

koska tavoitteena on antaa ääni patriarkaattiteorioiden alistamalle puhuvalle naissubjektille. (mt.; ks. myös Rantalaiho 1986.) Samoin osana 1980-lukua korostavaa nais erityisyyttä Anttonen esittelee Sandra Hardingin (ks. Harding 1986, 24-29, 162) käsitteen ”*feminist standpoint*”, joka korostaa naiskokemusta ja naisia sosiaalisena ryhmänä. Siten se on hyvin lähellä gynosentristä ajattelutapaa. Standpointfeminismin pyrkimys on ollut rakentaa mieserityistä korostavalle tieteelle rinnakkainen nais erityisyyttä korostava tietoteoria. (Anttonen 1997, 39-43.) Siten feministisessä standpoint-tutkimuksessa on kyse naisten kokemusten tutkimisesta heidän ehdoillaan ja heitä varten. Lähestymistavassa pyritään etsimään vastastrategioita naisten sekä heidän elämäänsä liittyvien asioiden kulttuuriselle väheksymiselle. (Matero 1996, 256; ks. myös Harding 1991, 119-137.) Korostan omassa tutkimuksessa naisten tarinoita, jotka kertovat heidän kokemuksistaan. En kuitenkaan koe, että tutkimuksessani olisi kyse standpointfeminismistä sen kaikissa muodoissaan, vaikkakin tutkimukseni tarkoitus on tuoda tietoa sota-ajan naisista ja naiseudesta miehisen tiedon rinnalle.

Toisaalta naiskeskeinen feminismi on saanut kritiikkiä osakseen 1990-luvun postmodernilta feminismiltä, jonka mukaan ei ole olemassa kaikille naisille yhteistä tietoa (Anttonen 1997). Samoin myös Harding (1986, 26) pohtii ajatusta siitä, että miten ylipäättänsä olisi mahdollista puhua vain yhdestä naisnäkökulmasta ja naisten samuudesta, kun heidän sosiaalisiin kokemuksiin vaikuttaa mm. luokka, rotu sekä kulttuuri. Johanna Matero on tulkinnut Hardingin (1986; ref. Matero 1996, 245) feminististä tietoa ja tiedettä koskevia pohdintoja ja hänen mukaansa niistä käy hyvin ilmi naisten tarve ymmärtää ja jäsentää omaa kokemustaan. Ja juuri naisten kokemukset ovat feministisen tiedon tuottamisen lähtökohta. Hardingin pohdinnoista käy ilmi myös tarve asettaa naisten kokemukset osaksi sosiaalista todellisuutta, jota he elävät. Matero (1996) puhuukin siitä, miten historiallinen ja kulttuurinen taustamme määrittää miten ilmaisemme, tulkitsemme ja määrittelemme kokemuksiamme ja tästä syystä kokemuksista tulee aikaan, paikkaan ja kulttuuriin sidottuja. Siten kokemus ikään kuin paikantuu tietävään subjektiin, eikä ole universaali. (mt., 263.)

Anttosen (1997) mukaan etenkin äitiys on ollut naisille mahdollisuus heidän poliittisen toiminnan tehostamiselle. Kirjoittajan mukaan naisten tehtävät ovat suuntautuneet äitiyteen, kotiin ja vaimouteen. Siten äitiydestä on muodostunut naisille yhteiskunnallinen status; naisten tehtävänä on ollut kasvattaa kansakuntaa. (mt., 172, 174-175; ks. myös Löfström 1999, 174.) Naishistorian näkökulmasta perhe on aina ollut naiselle siten myös työpaikka (Häggman 1996, 64). Anttonen (1994) puhuukin äitikansalaisuudesta, koska etenkin sotien aikana naisten kansalaisvelvollisuus liittyi synnyttämiseen ja hoivaan, mutta samalla kotiäitiydestä ei kuitenkaan tullut hallitsevaa

instituutiota maatilavoittoisessa Suomessa, jossa myös naisten työpanos tarvittiin pelloilla, navetoissa ja tehtaissa. Äitikansalaisuuden voi myös määritellä yhteiskunnalliseksi äitiydeksi (lasten päivähoito), joka on ollut naisille mahdollisuus päästä yksityisestä perheestä julkiseen yhteiskuntaan ja tulla aktiivisiksi toimijoiksi. Sotien jälkeen haluttiinkin eroon kaksijakoisesta kansalaisuudesta; mies elättäjänä – nainen äitinä, ja pyrittiin kohti tasa-arvoa ja samanlaisuutta. (mt., 210-213, 220-221; ks. myös Satka 1994, 76-77; Sulkunen 1989, 130.) Naistutkijat ovatkin juuri korostaneet talvi- ja jatkosodan merkitystä naisten asemaan ennen kaikkea työn ja luokka- ja sukupuolipoliittisten ulottuvuuksien kautta. Sodan jälkeen naisen keskeisiksi rooleiksi alettiin määritellä; kansalaisuus, palkkatyöläinen ja äitiys. (Nätkin 1997, 110, 113.)

Sotavuosien suomalaista naisten elokuvaa tutkinut Anu Koivunen (1995) rakentaa tutkimuksessaan neljä erilaista naiskuva; äiti, langennut nainen, haaveileva nainen (fani) ja moderni nainen. Naisen ruumiin nähtiin vaikuttavan kansalliseen historiaan; äitiys nähtiin kunniallisuuden ja jatkuvuuden symbolina; langennut nainen taas äitiyttä sekä kansakunnan tulevaisuutta uhkaavana tekijänä. Haaveileva nainen, joka haaveilee suuren tavoittamattoman rakkauden perään, nähtiin ei-tuottavana ja siten epätydyttävänä yhteiskunnan kannalta. Moderni nainen liitettiin työssäkäyntiin, kuluttamiseen ja vapauteen, vaikka toisaalta moderneissa elokuvissa perusjuonena on usein naisen ja miehen romanssi ja avioliitto. (mt., 150-153, 207, 216-217, 230-231, 242.) Äitiyden ihannointi tulee hyvin esille Koivusen (1994) esimerkiksi ottamassa suomalaisessa 1943 julkaistussa elokuvassa *"Kirkastettu sydän"*, joka kertoo miehensä kaatumisen vuoksi yksin lastensa kanssa jäävän naisen tarinan. Elokuva korostaa kaiken kestäväää ja kärsivää kansallista tehtävää suorittavaa äitiyttä. Elokuva teki naisesta puhtauden ja kirkkauden monumentin, joka edellytti kaikkien muiden halujen, paitsi äidiksi tulemisen, sulkeistamista. Elokuvan äiti ei edustanut pelkästään itseään vaan nimenomaan suomalaista äitiä, joten kyseessä oli siis kansallinen projekti äitiydestä. Toisaalta kirjoittaja toteaa, etteivät sota-ajan suomalaiset elokuvat olleet täysin yhtenäisiä naiseuden ja äitiyden teemoissa ja siten sota-ajan äitiys ei ehkä ollut niin selvä asia kuin perhepropaganda halusi sen esittää. (mt., 320-330.)

Anttosen (1997) mukaan naiset ovat edelleen monissa asioissa miehiä huonommassa tilanteessa. Naiskeskeinen feminismi ei ole kuitenkaan kuollut vaan historiaa kirjoitetaan uusiksi naisten näkökulmasta katsottuna ja tehdään tunnetuksi naisten toimintaa aikaisemmin vähälle huomiolle jääneissä historiallisissa tilanteissa. (mt., 50-51; ks. myös Simonen 1989.) Koivunen ja Liljeström (1996) vahvistavat käsitystä siitä, miten naisten kokemuksia on pyritty tekemään näkyviksi antamalla mm. naisille tilaa puhua. Naisten ääniä on tuotu esiin niin historiallisista kuin nykypäivän

teksteistä; naisten haastatteluja ja heidän kirjoittamiaan tekstejä on pyritty tulkitsemaan naisten kokemuksina sekä esimerkkeinä toimijuudesta ja osallistumisesta kulttuurisiin merkityksenannon prosesseihin. (mt. 280; ks. myös Saarinen 1986.) Feminististä tutkimusta tehdään pääsääntöisesti laadullisin menetelmin, jonka suosion yhtenä syynä voi olla halu osallistua tutkittavien elämään mm. haastattelun muodossa ja siten löytää heitä sekä heidän ääntään ja kokemuksiaan kunnioittavia tutkimuksenteon tapoja (Ronkainen 1989, 65-66). Anttosen (1989) mukaan naistutkimuksen merkitys on juuri sen tuottamissa ”*pienissä kertomuksissa*”, jotka tuottavat tietoa naisena olemisesta ja elämisestä (mt., 19).

2.2 Talvi- ja jatkosodan ajan Suomi

Talvi- ja jatkosodan vuodet ovat monelta osin merkityksellinen ajanjakso Suomen historiassa jo pelkästään sen takia, että kyseisellä ajalla katsotaan olevan merkitystä myös suomalaisen identiteetin hahmottumisen kannalta (Pekkarinen 1998, 47). Sota-ajasta kertovaa kirjallisuutta löysin paljon. Koin tärkeiksi juuri Jari Leskisen ja Antti Juutilaisen toimittamat tietokirjamaiset teokset ”*Talvisodan Pikkujättiläinen*” (1999) ja ”*Jatkosodan Pikkujättiläinen*” (2005) sekä Lauri Haatajan ja Paavo Frimanin (1999) kirjan ”*Talvisotakirja*”. Tutkielmani aiheen alueellisesti kattava ”*Etelä-Pohjanmaan kotiseutuhistoria. Kotimaakuntani vaiheet*” (Kakkuri & Katajamäki & Lagerstedt & Perttula & Ruismäki 1985) tuo mielenkiintoisella tavalla esiin keskiössä olevan alueen asemaa talvi- ja jatkosodan aikana. Siten se auttaa ymmärtämään syvemmin aineistoni naisten kertomuksia sekä asettamaan ne oikeaan kehykseen. Luin tutkielmaani varten myös sota-ajasta kertovaa kaunokirjallisuutta, omaelämäkertoja ja fiktiivisiä romaaneja. Laila Kanonin (1997) kirjoittama ”*Stadin friidu ja metsien mies. Jatkosodan rakkaustarina*” sekä Anni Polvan (1981) kirja ”*Elettiin kotirintamalla*” tuo esiin juuri aviopuolisoiden välistä suhdetta. Sota-aikaa on tuotu esille myös elokuvan keinoin; uusimpina mm. Klaus Härön ohjaama sotalapsista kertova elokuva ”*Äideistä parhain*” ja Ilkka Vanteen ohjaama lotista kertova elokuva ”*Lupaus*” tuovat esille juuri naisten ja lasten näkökulman (Helin & Korpi 2006, 12).

Hännikäinen (1998, 106) kuitenkin muistuttaa, että kaunokirjallisuuden antama kuva elämästä heijastaa todellisuutta vain osittain. Kerrotut tapahtumat perustuvat kirjailijan omiin tulkintoihin ja ymmärrykseen kyseisestä ajasta. Samoin Peter von Bagh (1994) on todennut elokuvan luomasta historian kuvasta, että tulkinta enemmänkin kertoo ajasta, jolloin se on tehty kuin ajasta, jota se pyrkii kuvaamaan (ref. Hännikäinen 1998, 106). Kyseinen kirjallisuus ja elokuvat kuitenkin auttavat

paikantamaan tutkielmani aiheen oikeaan aikaan ja paikkaan, eikä siten niiden merkitystä voi vähätellä. Etenkin omaelämäkerrat avaavat sellaista kuvaa sota-ajasta myös arjen näkökulmasta katsottuna, jota ei tietokirjoissa lue. Sota-ajan tapahtumista kertovan kirjallisuuden merkitystä lisää se tosiasia, että tutkielmani on historiallinen tutkimus ja siten monenlainen kirjallisuus talvi- ja jatkosodan ajan Suomesta auttaa ymmärtämään ja täydentämään tutkimusaineistoni naisten haastatteluja.

Suomeen sota tuli marraskuun 30 päivänä 1939. Suomen johto oli uskonut loppuun asti maan pysyvän sotatilan ulkopuolella, joten pienehköjä ylimääräisiä liikekannallepanoharjoituksia lukuun ottamatta sotaan lähtö tuli monella tavoin valmistautumattomana. (Syrjö 2002, 169; ks. myös Korkeamäki 2003a, 18; Autio 1996, 7.) Kuitenkin taistelun kokeminen oikeutetuksi sekä oman maan sisällä että ulkomailla loi Suomeen voimakkaan yhteistunnon ja -tahdon ilmapiirin; talvisodan hengen. Sodan alun pelot muuttuivat itseluottamukseksi, jota Suomen tiedotustoiminta ja sensuuri nostivat entisestään estäen omien menetysten yksityiskohtaisen käsittelyn. Sodan raskaus maan voimavaroihin nähden ei siten tullut täysin kotirintaman tietoon, jossa usko puolustustaistelun menestykseen rakentui talvisodan alussa nopeastikin. (Julkunen 1989, 147-156; ks. myös Juva & Juva 1967, 319-327.) Talvisota loppui 13 maaliskuuta 1940 ns. Moskovan rauhansopimukseen (Javanainen 2000, 11). Kesäkuussa 1941 alkanut jatkosota on Suomen käymistä sodista suurin ja raskain. Suomi ei olisi selvinnyt siitä ilman Saksan taloudellista ja sotilaallista apua, vaikkakin virallisella tasolla Suomi pyrki taistelemaan yksin. Jatkosodan alussa Suomi saavuttikin nopeasti tavoitteensa saada menetetyt alueet takaisin ja alkoi pitkä hiljainen kausi, asemasota, jonka aikana pääasiallisesti vain vartioitiin linjoja. Kaksi ja puoli vuotta kestäneen asemasodan aikana lomina oli myös useammin. Talvisodan jaloista Suomeen saapunut evakkoväki alkoi myös palata takaisin Suomen hallintaan saaduille alueille. Kuitenkin kesän 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäys Suomeen merkitsi katastrofia jo takaisin omille asuinsijoilleen palanneille karjalaisille, jotka joutuivat taas lähtemään evakkotaipaleelle. Suomen johto alkoi ymmärtää, että maamme kohtalo oli sidottu suursodan lopputulokseen. Saksan jouduttua suursodassa yhä ahtaammalle, täytyi Suomen pyrkiä Neuvostoliiton kanssa rauhaan. Rauhanehtojen mukaisesti Suomi joutui palauttamaan takaisin valtaamansa alueet sekä karkottamaan maassa olleet saksalaiset joukot. Jatkosodan viimeinen vaihe, Lapin sota, käytiin juuri suomalaisten ja saksalaisten kesken. Sotatoimet lopuivat lopullisesti 27.4. 1945. (Kallioniemi 1997; Kallioniemi 1998; Kallioniemi 2005; Leskinen 2005, 11-13.)

Talvi- ja jatkosodan menetykset ovat suuret. Sotavuosina kuoli tai katosi 85 000 suomalaista. Toisaalta yli 100 000 vanhempaa menetti lapsensa, 50 000 lasta jäi orvoksi ja 30 000 naista

leskeksi. Kaatuneista miehistä yli 90% oli aktiivisimmassa ikävaiheessaan eli iältään 20-39-vuotiaita. (Kallioniemi 1998; ks. myös Myllyniemi 1982, 187; Patrakka 2003, 152.) Tutkielmani alueen, Etelä-Pohjanmaan, asukkaat säilyttivät kotinsa, mutta samoin kuin muu Suomi, myös he joutuivat kohtaamaan paljon kuolemaa ja haavoittumisia (Kakkuri ym. 1985, 187). Vaikka pitkän jatkosodan aikana talvisodan henkinen ilmapiiri hieman rakoili sota- ja kotirintaman välillä on kuitenkin hyvä muistaa sodan positiivinen lopputulos (Lähteenmäki 2002, 175-176). Suomi oli ainoa vuonna 1939 sotaan joutuneista pienistä itsenäisistä valtioista, joka säilyi sodan ajan miehittämättömänä (Ahto & Pirilä 1989, 585).

2.3 Kotirintamanaisen arki

Marianne Junila (2000) korostaa ihmisen arjen tutkimusta osana historian tutkimusta. Hänen mukaansa arjen ymmärtäminen on välttämätön osa historian tutkimusta. Ihmisen arjen tutkimus itsenäisyyden ja yksilöllisen toimijuuden näkökulmasta on mielenkiintoinen ja haasteellinen tehtävä. Kuitenkin ihmisen arki jää tutkimuksissa helposti näkymättömäksi. (mt., 28.) Yksi syy tähän voi olla se, että arkipäivästä voi olla vaikeaa havaita muutoksia samanaikaisesti ympäristössä tapahtuvien suurten muutosten kanssa. Siten arkipäivän tapahtumat eivät nosta esiin spontaanisti kysymyksiä kuten esim. kuinka ja miksi. Samoin arki on sekä historian tuote, mutta samalla historiaa tuottava. (Meyer 1986, 148.) Pekkarinen (1998) näkee arjen käsitteen intersubjektiivisena; se edellyttää aina myös suhteita ulkomaailmaan. Kirjoittajan mukaan arjen käsite on läheinen suppeamman elämönhallinnan käsitteen kanssa. Elämönhallinta yksilöllisempänä, ihmisen pään sisäisenä, voi olla apuna arjen tuottamisessa. Sodan aikana esim. aviopuolisot pyrkivät elämönhallintaan, mikä mahdollisti yhteisen arjen tuottamisen ja siten erilaisiin tilanteisiin orientoitumisen. (mt., 62.) Taina Ukkonen (2000) kirjoittaa siitä, miten arkielämään kuuluvia asioita ja tapahtumia voi olla vaikea muistaa tai sitten ne ovat liian yksityisiä muille kerrottaviksi. Hänen mukaansa arkirutiinin tallentaminen vaatii useita haastattelukertoja, koska kertahaastattelu antaa arjesta vain yleiskuvan, ellei sitten ole mahdollisuutta lähestyä arkea useamman teeman avulla. (mt., 72.)

Arki ja arjessa eläminen on yhdistetty useimmiten juuri naisiin, siinä missä miesten elämä on nostettu arkisen ulkopuolelle (ks. Julkunen 1986, 133). Arjen tutkimuksella on tärkeä ja keskeinen osa myös omassa tutkimuksessani. Aineistoni naisten kertomukset sota-ajan arjesta tuovat esille uuden ja mielenkiintoisen puolen yli 60-vuoden takaisista tapahtumista ja omalta osaltaan ne tuovat

lisävalaistusta jo olemassa olevan ”miehisen” sota-ajan kuvan rinnalle. Toisaalta arkeen liittyvien, tavallisten, asioiden muistamisen vaikeus näkyy osittain myös naisten kertomuksissa ja siten yhdyn Junilan (ks. yllä) ajatuksiin arjen näkymättömyydestä. Arki ikään kuin haalenee erikoisempien tapahtumien taustalle. Tapahtumat sotarintamalla ovat saaneet kirjallisuudessa siis paljon huomiota osakseen. Sodasta kertovissa teksteissä naiset ovatkin olleet sivuosassa, vaikka he ovat haaveilleet ja huoltaneet, odottaneet ja hoivanneet. He ovat sitoneet haavoja ja kohdanneet kuolemaa. Toisin sanoen kansa taisteli ja vain miehet ovat kertoneet. Paitsi kotirintaman myös esim. sotaleskien elämää on tutkittu vain vähän. (Rainiola 2001, 3; Salmi 1986, 12-13; Valkonen toim. 2000, 5.) Yksi syy kotirintaman muisteluiden vähäisyyteen voi olla se, etteivät sen ajan naiset juuri kirjoittaneet päivittäisiä tapahtumiaan ylös. Oli sota tai ei, aina naisilla oli joku muu työ odottamassa, mistä syystä muisteluihin ei jäänyt aikaa eikä voimia. (Saraste 1999, 769.) Marianne Junilan (2001, 3) mukaan jonkin verran on kuitenkin jo tehty tieteellistä tutkimusta kotirintaman arjesta. Kiinnostus siviilielämää kohtaan on siten herännyt ja nykyään tähän kiinnostukseen voi myös liittyä tietynlaista sen ajan ihannointia sekä puhdasta uteliaisuutta siitä, miten sodassa tavalliset ihmiset kokivat äärimmäisen epävarmuuden ajan (Pekkarinen 1998, 48).

Tutkielmani kannalta pidän tärkeänä Martti Sinerman (1995) toimittamaa kirjaa ”*Nainen sodassa, kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta*”, koska se tuo esiin juuri kotirintamalla työtä tehneet naiset. Samoin Veli Arrelan ja Erkki Rännälin (1991) toimittama ”*Näin taisteli kotirintama*” käsittelee juuri kotirintamanaisten kertomuksia. Naisten arkea kuvaa hyvin Kerttu Rautila-Holman (2003) kokoama kirja ”*Arkea ja juhlaa kotirintamalla*” sekä Meri ja Untamo Utrion (1994) teos ”*Pois pula, pois puute. Kun kansa selviytyi*”. Kiinnostavina lähdekirjoina ja naisten arkea avaavina pidin Jouni Kallioniemen kirjoittamia teoksia ”*Kotirintama 1939-1945*” (1998) sekä ”*Kotirintama 2: Sotavuosien Suomi 1939-1945, naisten ja lasten silmin*” (2005).

Suomessa tehtiin sodan vaatimusten täyttämiseksi ja maan itsenäisyyden puolustamiseksi työnjako, jonka mukaan miehet taistelivat ja naiset pitivät huolen kaikesta muusta (Palmunen 1995, 6). Suurin osa naisista kävi sotaansa pelloilla ja navetoissa johtuen Suomen maatalousvaltaisuudesta sotien aikana (Junila 2001, 5; Lovio 1993, 71). Sodan alkaessa työvoimasta ei ollut puutetta, mutta sodan jatkuessa alkoi maataloudessa vallita jo jonkinasteinen tekemättömien töiden paine, jota puolustusvoimat pyrki lievittämään kotiuttamalla miehiä. Työolot vaikeutuivat entisestään, kun tilat joutuivat luovuttamaan maatalouden töihin osallistuneita hevosia armeijan tarpeisiin. (Kempainen 2005, 457; Saraste 1994.) Sotavuodet muuttivatkin monella tapaa suomalaisen naisen elämää. Yhtenä syynä oli viisi vuotta kestäneen sodan intensiivisyys. Sotarintamalla taistelleiden joukkojen

vahvuus oli korkea koko sodan ajan; enimmillään 630 000 ja minimissäänkin noin 300 000. Näistä nuorista ja työkykyisistä miehistä suurin osa lähti sotaan määrättyinä tai vapaaehtoisesti jättäen kotirintaman työt naisten harteille. (Hako & Huhtanen toim. 1985, 169; Kempainen 2005, 465; Saraste 1994, 86-87.)

”Taipuu vaan ei taitu” on lause, jolla kotirintaman naisten psyykkistä ja fyysistä jaksamista myöhemmin kuvattiin. Naiset joutuivat yksin huolehtimaan ja kantamaan vastuun kodista ja lapsista sekä päättämään asioista, joista ennen olivat päättäneet miehet. Samoin monet maatalouden työt ja tuotantoelämän vastuut kuuluivat naisille. Maaseuduilla tulivat tutuiksi naapuriapu ja talkoohenki. (Palmunen 1995, 18; Kallioniemi 2005, 120.) Talkootoiminnassa naisten asema olikin merkittävä. Talkootoiminnalla kerättiin rahaa sotaorpojen, kodittomien ja muiden sodasta kärsineiden auttamiseksi. (Kallioniemi 1995, 214.) Talkootyö ja naapuriapu olivat vapaaehtoisia ja ne olivat korvaamaton apu monille yksin tiloilleen jääneille naisille. Avun saatavuuteen on vaikuttanut myös yhteiskunnan henki, joka edellytti yhteistä osallistumista. (Heikkilä 1991, 35; Sinerma 1995b, 57-58; Korkeamäki 2003b, 103.) Yksin jääneen naisen yhtenä mahdollisuutena selviytyä oli aika-ajoin anoa palveluksessa olevalle viljelyslomaa, jota toisinaan onnistuttiin saamaan. Toisaalta usein aivan pieniä tiloja lukuun ottamatta naisten avuksi jäi maatiloille sukulaisia, jotka ikänsä tai terveytensä vuoksi eivät joutuneet sotaan. (Lovio 1993, 87-89.)

Sodan aikana jokaiselle löytyi tehtävää yhteisen hyvän eteen (ks. Kallioniemi 1995, 68). Silvo Hietasen (1990) mukaan sosiaalinen herääminen ja talvisodan henki kulkivat käsi kädessä. Erilaisia vapaaehtoisia huoltojärjestöjä perustettiin. Samaten kehitettiin valtakunnallista sotakuukausipalkka- ja leskeneläkejärjestelmää sekä sotavammaisten ja -orpojen huoltoa. (mt., 326, 330-337; ks. myös Lahikainen 1976, 46.) Sotakuukausipalkat ja eläkkeet maksettiin postin kautta ja, vaikeivät ne maaseudulla olleet yhtä suuria kuin kaupungissa eläneillä, oli raha vähäisiin tuloihin tottuneille maaseudun naisille suuri apu (Kallioniemi 1998, 118). Markku T. Hyyppä (2005) kutsuukin talkoita ja pyyteetöntä naapuriapua sosiaalisen pääoman ilmentymäksi, jonka merkitys sodassa ja sen jälkeen on ollut suuri (mt., 11). Työikäiset naiset ottivat ohjat käsiinsä ja opettelivat tekemään kotirintaman töitä; kyntämään, ajamaan hevosta, hakkaamaan halkoja, hoitamaan liikeasioita. Kotitöiden lisäksi naisten arkeen kuului auttaa sotarintamalla taistelevia tekemällä heille kaasunaamareita, lumipukuja, kypäränsuojuksia, saapassukkia, lapasia, kaulureita ja polvenlämmittimiä. Naiset leipoivat läheisilleen sotarintamalle leipää ja lähettivät paketeissa osan vähäisestä ruokamäärästään. He joutuivat myös majoittamaan koteihinsa evakkoja ja kaupunkien sotapakolaisia sekä ottamaan vastaan sotavankeja, joita sijoitettiin maaseudulle auttamaan

työnteossa. Kaiken lisäksi naiset joutuivat toimimaan myös hautausurakoitsijoina; hautaamaan sekä rintamalla taistelleita sankareita että muita läheisiään. (Valkonen 2000, 5; Kallioniemi 2005, 134-135; ks. myös Lähteenmäki 2002, 177.) Kaatuneiden siunaaminen kotiseudun multiin olikin suomalainen tapa, ainoana maana maailmassa, kunnioittaa sodassa kaatuneita sankarivainajia (Korppi-Tommola 2002, 262).

Kotirintaman arkeen kuuluivat myös erilaiset määräykset, kiellot ja järjestöt. Pimennysmääräys oli yleisesti voimassa. Kun hälytys vihollisen saapumisesta tuli täytyivät valot sammuttaa ja peittää ikkunat. (Meriläinen 2003, 22.) Myös työpakko tuli kotirintamalle, niille naisille, joilla ei ollut vastuuta perheestä tai oman maatilän töitä hoidettavana. Samoin erilaiset järjestöt, mm. Lotta Svärd -järjestö, tulivat monille naisille tutuiksi sodan aikana. Sodassa naisten järjestötoiminta eri muodoissaan palveli kotirintaman selviytymistä ja armeijan huoltoa sekä sen toiminnan edistämistä. (Kemppainen 2005, 458-464.) Naiset joutuivat tulemaan toimeen hyvin erilaisten naisten ja naisjärjestöjen kanssa, mikä kasvatti heidän kollektiivista itseymmärrystään (Satka 1994, 77, 93). Kansakunnan moraalista ryhtiä taas pidettiin yllä mm. erilaisten kieltojen avulla. Tanssikiellon avulla kunnioitettiin sotarintamalla taistelevia eikä haluttu toisaalta myös loukata sankarivainajien muistoa. (Kemppainen 2005, 460; ks. myös Favorin & Heinonen 1972, 92.) Kotirintaman arkea vaikeuttivat myös pelot mm. vihollisten vakoilijoista; desanteista (Julkunen 1990, 242).

Naisten kotirintamalla tekemä työ ei yksin riittänyt vaan valtio tarvitsi rahaa voidakseen ostaa ulkomailta sotatarvikkeita. Suomen johto vetosi kansaan, että se luovuttaisi arvoesineensä, lähinnä sormukset, valtiolle. Korvaukseksi sai rautasormuksen tekemästään lahjoituksesta. Erilaisten keräysten lisäksi kotirintaman naisten arkeen kuului ruoan säännöstely, mikä johtui kauppayhteyksien katkeamisesta ulkomaille joko kokonaan tai osittain. Oman teollisuuden voimat keskitettiin armeijan tarpeisiin, joten kotirintaman täytyi selviytyä vähemmällä. Tasapuolisuuden turvaamiseksi kotirintamalla otettiin käyttöön ostokortit, joiden avulla tarvikkeita sai ostaa kaupoista. Sota-aika toikin esille kotirintamalle jääneiden naisten kekseliäisyyden. Vaikeasti saatavia ruoka-aineita varten tehtiin itse korvikkeita ja esim. sokeri korvattiin sakariinilla. (Jermo 1974, 13; Kallioniemi 2005, 72, 146; Kallioniemi 1998, 69, 98; Kakkuri ym. 1985, 191-192.) Maaseudulla ruoka, leipävilja ja liha useimmiten riittivät ainakin omalle väelle. Kaupungeissa puute oli yleensä suurempaa ja siellä ruoan jonottaminen tulikin monille tutuksi. Tyypillistä oli kuitenkin se, että vähään ja yksinkertaiseen tyydyttiin. Toisaalta esim. pienet lapset saivat lisäannoksia sokeria ja maitoa. (Räikkönen 1993; Utrio M. & Utrio U. 1994; ks. myös Favorin & Heinonen 1972.) Kansanhuolto elintarvikesäännöstelyineen ja korttiannoksineen sekä ihmisten omatoimisuus

takasivat ruoansaannin osittain. Toisaalta Musta Pörssi; tarvikkeiden pimeä kauppa, auttoi osaa Suomen väestöstä selviytymään. Samoin ulkomailta tulleet sukulaisten ja tuttavien avustuspaketit auttoivat osaltaan ja olivat puutteen ja niukkuuden keskellä suuri ilonaihe. Siten on hyvä huomata, että vaikka sota-aika oli korostetun itsenäisyyden ja omatoimisuuden aikaa, oli se myös toisista riippuvaisuuden aikaa. (Hietanen 1990, 302-303; Räikkönen 1993, 194-195, 198.)

Perheellinen nainen ja koti

Koko sota-ajan puhuttiin ja kirjoitettiin sekä rintamasta että kotirintamasta. Rintama oli se, jossa taisteltiin ja kotirintamaa oli kaikki muu. Useimmiten kotirintama tarkoitti työntekoa; arkena ansiotyötä ja viikonloppuisin talkootyötä. Perheelliset naiset harvemmin kuuluivat kodin ulkopuolisen työn tai talkotoiminnan piiriin. Lapsiperheissä kotirintama toimi oman oven sisäpuolella ja oman kodin töissä. (Utrio, M. & Utrio, U. 1994, 12.) Oma tutkielmani keskittyy juuri näiden perheellisten, Etelä-Pohjanmaalla eläneiden, naisten arkeen, jotka eivät liiemmästi ehtineet lasten- ja kodinhoidoltaan muihin kodin ulkopuolisiin töihin. Tämä ei kuitenkaan vähennä heidän panostaan sodan-aikana. Sodan lopputuloksen kannalta sekä sota- että kotirintamalla oli merkityksensä. Kotirintama antoi fyysistä, materiaalista ja henkistä tukea sotarintamalla taistelleille. Materiaalisten tarpeiden täyttymisen lisäksi miehille oli tärkeää kuulla, että kotona oli kaikki hyvin. Sotarintama taas mahdollisti sen, että useimmilla naisilla säilyi koti, jossa elää. (Palmunen 1995, 6.) Edellä taustoitin aihetta esittelemällä yleisesti kotirintamalle jääneen naisen arkea. Tarkoitukseni on nyt paneutua yksityiskohtaisemmin perheellisen naisen tematiikkaan ja esittelen kotiin jääneen perheellisen naisen asemaa sekä miehen poissaolon merkitystä naisen arjessa.

Sodan alkaessa kotiin jääneet naiset tekivät kaikkia rauhan ajan töitä. Naiset hoitivat kodin, lapset, vanhukset ja sairaat. Sodan aikana naisten roolit myös lisääntyivät ja muuttuivat. (Kallioniemi 1998, 133.) Vaimona ja äitinä naisen täytyi jaksaa lastensa ja rintamalla taistelevan miehensä puolesta. Naisesta saattoi vaimon roolissa tulla myös soteleski. Talvi- ja jatkosodan aikana aviomiehiä kaatui 30 000 ja saman verran siis tuli soteleskiä, joiden taakka oli raskas sekä henkisesti että ruumiillisesti. (Harjumaa 1991, 92; Sinerma 1995a, 14-17.) Ritva Nätkin (1997) on luonut karikatyyrin suomalaisesta, sota-ajan, äidistä. Hänen mukaansa suomalainen äiti oli nainen, joka päätti valittamatta selviytyä tarvittaessa yksin koti- ja ansiotöistä sekä lapsista. Hän kuitenkin jätti erilaisissa taisteluissa haavoittuneelle miehelleen valinnan mahdollisuuden osallistua vanhemmuuteen. Äitiys ei myöskään ole muuttumaton, vaan määrittelyn alainen kulttuurinen ja historiallinen konstruktio, joka koostuu useista tekijöistä. (mt., 245, 250.) Sodan ajan kulttuurissa

äitiyttä korostettiin monin eri tavoin ja jo ennen sotia oli kansakunnan ylin johto alkanut huolestumaan Suomen väkiluvun alenemisesta ja sen vaikutuksista mm. maan puolustusvahvuuteen. Siten äitiys koettiin naisten tärkeimmäksi velvollisuudeksi ja äitiyden tärkeimpänä puolena korostettiin äitien isänmaallisuutta ja uhrautuvaisuutta, ei pelkästään lasten synnyttämistä ja hoitoa. (Kemppainen 2005, 471; Koivunen 1995, 84.) Vuonna 1941 perustettu Väestöliitto pyrki ennen kaikkea väestön lisäykseen ja kansallisen itsetunnon kohottamiseen sekä väestön laadun parantamiseen. Väestöliiton ja toisaalta myös erilaisten naisjärjestöjen ohjelmista käy ilmi kaksi selväpiirteistä naisihannetta, jotka korostivat porvarillisia sekä perheeseen ja isänmaahan liittyviä arvoja; äitikansalainen, joka synnyttää ja hoivaa tulevaa sukupolvea sekä lotta, joka omistaa elämänsä maanpuolustukselle. Samoin esim. miehen rooli sodassa määriteltiin juuri perheen ja kodin avulla; miehen velvollisuus oli taistella naisten, lasten (äitiyden ja kodin) ja isänmaan puolesta. (Nätkin 1997, 69; Satka 1994, 73-74, 91; ks. myös Nieminen 1993, 89.)

Etenkin maaseuduilla eläneiden naisten elämää leimasi ennen kaikkea työkeskeisyys; kodin työt tuli tehdä lapsista riippumatta. Lapset usein synnytettiin työn ohessa joko kotona tai sairaalassa eikä miehellä aina ollut mahdollisuutta olla mukana. Naisen asema kotona muuttui äidin ja vaimon roolin lisäksi työnteossa. Maatiloilla nainen joutui hoitamaan omien töidensä lisäksi miehelle kuuluneet työt. Monien naisten työtuntien määrä siten lähenteli kahtakymmentä. (Helsti 2000, 95; Peltonen 1993a, 43.) Siten vapaa-ajan viettoon ei suomalaisilla naisilla liiemmästi ollut aikaa työnteon ohessa. Toisaalta työn ja harrastamisen raja oli sodan aikana liukuva ja esim. käsityöt voitiin nähdä sekä välttämättömänä työnä että harrasteena. Harvoin kun ylimääräistä aikaa jäi, se yleensä käytettiin esim. kyläilyyn, kirjeiden kirjoittamiseen, lukemiseen, urheilemiseen ja erilaisiin perhejuhliin. (Haavio-Mannila & Äärilä 1993, 336-339.) Sotavuosien suomalaisten naisten elämää ja arkea pohdittaessa on hyvä huomata, kuten Ilona Kemppainen (2005) muistuttaa, että useimpien naisten elämä ei ollut kovin yllälistä rauhankaan aikana, vaan naiset olivat aina tottuneet tekemään työtä. Samoin monissa perheissä isän poissaolo lasten kasvatuksesta oli tuttua myös rauhan aikana; poissaoleva isä on usein ymmärretty perinteiseksi isäksi. (mt., 473-474; ks. myös Katvala 2001, 9.) Raskas työnteko ei ollut suomalaiselle naiselle uutta ja tämä tulee esille myös omassa aineistossani. Aineistoni naisille työnteolla on ollut suuri merkitys, jonka kautta he ovat voineet tehdä jotain läheistensä sekä isänmaansa hyväksi.

Tässä luvussa paikansin tutkielmani historiallisiin tutkimuksiin ja nimenomaan talvi- ja jatkosodasta kertovaan kirjallisuuteen. Luvun alussa käsitelin naistutkimuksen ja naiskokemuksen erityistä paikkaa tutkielmassani. Tavoitteenani on ollut havainnollistaa sitä, mihin kontekstiin

tutkielmani liittyy. Tutkimuskysymykseni koskee aviopuolisoiden välistä suhdetta ja siksi olen edellä kiinnittänyt suhteen merkityksen sota-ajan kontekstiin. Olen myös kirjoittanut esiin naisen arkea miehen poissaolon näkökulmasta katsottuna. Samaten olen painottanut jonkin verran äitiyttä johtuen siitä, että useimmiten sen ajan kulttuurissa avioliitto merkitsi sitä naisen ja vaimon roolien lisäksi. Tämän asian olen huomannut sekä sodasta kertovassa kirjallisuudessa että aineistoni naisten kertomuksissa. Eeva Peltosen (1994) mukaan tietyssä ajassa liikkuvien tapahtumien merkityksen voi yleensä arvioida paremmin vasta jälkikäteen. Hänen mukaansa viime sotien perintö on läsnä vahvasti nykyajassa, vaikka sodasta puhuminen ei välttämättä kuulu ”*trendi-aiheisiin*”. Kyseinen perintö ei siten elä vain sota-ajan eläneiden kertomuksissa ja muisteluissa, vaan myös meissä sotaa kokemattomissa. (mt., 215.) Uskon Peltosen olevan oikeassa kirjoittaessaan siitä, miten sota koskettaa meitä kaikkia. Itse halusin oppia tuntemaan tätä puolta omassa historiassani ja tämä tutkimus on sen mahdollistanut. Seuraavassa luvussa keskityn tarkemmin tutkielmani keskeisiin käsitteisiin; avioliittoon, yhteydenpitoon ja selviytymiseen.

3. AVIOPUOLISOIDEN VÄLINEN SUHDE SOTA-AIKANA

Tutkielmani tavoitteena on tutkia aviopuolisoiden suhdetta; yhteydenpitoa, miehen poissaolon merkitystä kotiin jääneen naisen elämässä sekä näiden asioiden merkitystä naisten selviytymisessä sodan ajan arjessa. Nostan tutkielmassani keskeisiksi käsitteiksi aviopuolisoiden välisen suhteen ts. avioliiton, yhteydenpidon puolisoiden välillä sekä naisten selviytymisen kotirintaman arjessa. Seuraavaksi käsittelen tarkemmin näistä jokaista.

3.1 Sodan ajan avioliitto

Sodan ajan avioliittoa ja aviopuolisoiden välistä suhdetta tarkastelevista teoksista keskeisenä pidän Riikka Raittiin ja Elina Haavio-Mannilan (1993) toimittamaa kirjaa *”Naisten Aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa”*. Kyseinen kirja tuo esille mielenkiintoisesti ja moniulotteisesti sodan ajan naisen elämää ja se on toiminut minulle lähteenä ja inspiroijana koko tutkimukseni ajan. Suhteeseen liittyvistä surullisista asioista kuten esim. sotaleskeydestä kirjoittaa mm. Tuula Salmi (1986) kirjassaan *”Kansakunnan lesket. Raportti suomalaisista naisista, jotka menettivät miehensä toisen maailmansodan vuoksi”*. Paavo ja Vuokko Hiltusen (2005) kirja *”Huomenna sinä saavut”* esittelee aviopuolisoiden välistä kirjeenvaihtoa ja mielestäni se tuo ymmärrystä siitä, minkälainen oli aviopuolisoiden välinen suhde sodan aikana. Jokainen näistä kirjoista täydentää myös hyvin aineistoni naisten kertomuksia suhteen merkityksestä.

Heli Turtiaisen (1998) mukaan suomalaisen avioliiton kuva on yhä moniulotteinen ja avioliiton solmimisen syynä voi nähdä olevan mm. perheen perustaminen, perinteisen parisuhteen muodostaminen, parisuhteen julkistaminen, uskonto, rakkaus, kiintymys tai järjen sanelu. Toisaalta avioliitto harvoin on riippuvainen vain yhdestä perustelusta vaan eri aikoina ja eri tilanteissa ihmiset saattavat painottaa eri asioita. (mt., 41.) Vaikka Turtiainen pohtiikin niitä tekijöitä, joilla nykyisin on vaikutusta avioliiton solmimiseen, uskon, että yllä olevasta luettelosta löytyy syitä myös sota-aajan avioliittoon ja aviossa pysymiseen. Ylipäätänsä perhe ja yhteisö ovat merkinneet aineistoni naisille paljon. Sota-aikana korostui ennen kaikkea avioliiton tuoma turvallisuus. Julkinen sitoutuminen auttoi helpottamaan erossa oloa ja vähentämään uskottomuutta tai sen pelkoa. Sukupuolisuuutta ja pettämistä hillitsi arvojen ja yhteiskunnan sekä läheisten ihmisten valvonnan lisäksi esim. huolet, työnteko, lapset ja raskauden pelko. Sota-aika merkitsi monille naisille ennen kaikkea elämänpiirin avartumista. He joutuivat sekä tutustumaan uusiin ihmisiin että

itsenäistymään, omavaraistumaan ja tulemaan toimeen ilman jatkuvaa miesten läsnäoloa. (Haavio-Mannila 1993.)

Aviopuolisoiden väliseen suhteeseen sota vaikutti monella tapaa. Tavallisin muutos koski aviomiehen lähtöä kotoa pois sotarintamalle. Kotiin jääneen naisen ja yleisesti perheen toimeentulossa tapahtui myös muutoksia. Asevelvollisille maksettiin päivärahaa, reserviläisille taas erikseen anottavaa sotakuukausipalkkaa. Samoin muutoksia aviopuolisoiden suhteessa aiheutti se, miten sota kohteli miestä. Miehen kaatumisen lisäksi eriaistiset vammautumiset vaikuttivat aviopuolisoiden ja perheen elämään. Sota-aikana solmittiin paljon uusia avioliittoja. Usein mies pääsi muutamaksi päiväksi lomalle häitensä varten, mutta mitään kuherruskuukautta ei ehditty viettämään. (Kemppainen 2005, 465-469.) Miehen vammautuminen sodassa kosketti perhettä kokonaisuutena ja se vähensi aineellisen toimeentulon mahdollisuuksia sekä siten lisäsi turvattomuutta. Sopeutuminen miehen vammaisuuteen saattoi kestää perheeltä useita vuosia ja samalla naisen asema perheessä kasvoi, kun hän joutui sekä hoitamaan kodin ja toimeentulon että auttamaan miestä normaaleissa arkisissa askareissa. (Hännikäinen 1998, 263.) Avioliitto saatettiin solmia hyvin lyhyehkön seurustelun päätteeksi, mikä johtui ainakin osittain poikkeusolosuhteista (Julkunen 1990, 241). Avioitumisen jälkeen nainen useimmiten lähti synnyinkodistaan ja muutti miehensä kotiin miniäksi (Liljeström 1986, 106).

Sodan aikana solmittiin noin 35 000 avioliittoa vuodessa ja sodan jälkeen vielä noin 50 000 vuodessa (Soikkanen 2002, 192). Samoin on hyvä huomata, että sukupuolikäyttäytyminen muutenkin irtautui osittain rauhan ajan sidonnaisuuksista. Avioliitto saattoi sodan aikana päättyä myös avioeroon, mutta todennäköisin syy avioliiton päättymiselle oli puolison kuolema. (Julkunen 1990, 241; Kemppainen 2005, 465-469; ks. myös Nieminen 1993, 83.) Suru-uutisesta ilmoittaminen kuului Suomessa papeille, joten heidän yllätysvierailut olivat kodeissa pelottava tapahtuma (Kallioniemi 2005, 196). Yhteistä sodan ajan naisille oli siten paitsi tuskainen kenttäpostin odotus, myös vähintään pelko papin käynnistä. Samoin yhteistä oli suru läheisen kaatuessa. (Malmberg 1995b, 255.) Suruviestejä tuli sodan aikana moneen kotiin, jotkut perheet joutuivat vastaanottamaan jopa useita (Jämiä 2001, 10). Tie suruviestin saamiseen saattoi olla sekä pitkä että hidas ja, usein huhut tai jopa arkku saapuivat ennen papin käyntiä. Tästä syystä kaatumisista ilmoitettiin myös puhelimen tai postin välityksillä. (Korppi-Tommola 2002, 263.)

Sotalesket joutuivat huolehtimaan perheen toimeentulosta ja olemaan sekä äitinä että isänä lapsillensa myös sodan jälkeen (Kostamo 1986b, 78). Usein heidät korotettiin eräänlaiseen

kansakunnan lesken rooliin, joille kuului vain sankarivainajan muiston vaaliminen. Kuitenkin noin puolet sotaleskistä meni uudelleen naimisiin ja tällöin hän oli oikeutettu saamaan kertaluontoisena maksuna kolmen vuoden huoltoeläkkeen, jonka jälkeen hän menetti oikeutensa eläkkeeseen lopullisesti. Tämä lain kohta oli voimassa lokakuuhun 1971 saakka. Kyseinen kertakorvaus kuvasti yhteiskunnan toivetta siitä, että sotalesket menisivät uudestaan naimisiin, koska kertakorvauksen maksaminen olisi ollut valtiolle edullisempaa kuin sitoutua vuosien eläkemaksuihin. (Salmi 1986, 47, 144.) Toisaalta kova kohtalo oli myös niillä naisilla, joille suru-uutinen tuli katoamisen tai mahdollisen sotavangiksi joutumisen epäilyn muodossa. Epävarmuus tapahtumista sekä ”*entä, jos...*” -tyyppiset lauseet saattoivat seurata heitä koko heidän loppu elämänsä ajan. (Kostamo 1986a, 28-32; Patrakka 2003, 160.) Kuolemalla sodassa oli rauhanajan kuolemasta poikkeava merkitys; sodan ajan kuolema oli uhrautumista isänmaan puolesta. Kuolema sodassa koettiin järkyttävänä ja ennenaikaisena asiana, mutta toisaalta sen turhuutta tai tarpeellisuutta ei useinkaan mietitty. Uhriajattelu ei kuitenkaan poistanut suremista yksilötasolla. (Raitis 1993, 279.)

Sodan ajan avioliittoon kuuluivat useimmiten myös lapset. Nuoruus merkitsi sitä, että oltiin parhaimmassa työiässä, mutta myös sitä, että suurella osalla naisista oli synnytyksiä sekä pieniä lapsia hoidettavina sodan aikana. Samoin pienet lapset tekivät aviopuolison sotaan lähdön entistä raskaammaksi. (ks. Lovio 1993, 71, 75.) Raskauteen suhtauduttiin useimmiten itsestäänselvyytenä ja vaikeista ajoista huolimatta naiset harvemmin valittelivat lasten syntymistä. Yksi syy tähän voi olla se, että lapset koettiin merkinä elämän jatkuvuudesta, mikä saattoi lisätä sisäistä turvallisuutta. (Hännikäinen 1998, 128.) Toisaalta myös ehkäisymenetelmien tai abortin mahdollisuuden puuttumisella sodan aikana oli oma osansa lasten syntyvyydessä (ks. Nätkin 1994, 135, 141). Kempvaisen (2005) mukaan sodan ajan ihanneperheen kuva sisälsi miehen ja naisen romantiikkaa vain vähän. Enemmänkin korostettiin uhrimielisiä äitejä ja heidän sankarillisia poikiansa. Tosin nämä korkeat ihanteet tavoittivat vain osan kansasta. (mt. 472.) Useimmiten avioliiton säilyminen annettiin kuitenkin korkeimman käteen ja lohduteltiin puolisoa uskomaan korkeimman johdatukseen (Autio 1996). Aviopuolisot myös lupailivat tulevansa paremmiksi ihmisiksi ja kohtelevansa puolisoaan paremmin, jos sota loppuisi (Vesanto 1992). Silmiinpistävää sodan ajan avioliitolle oli se, että vaikka puolisoa ikävöitiin kovasti ja haluttiin hänen palaavan kotiin, ymmärrettiin sodan tarkoitus; itsenäisyyden säilyminen, ja sen takia ikävää haluttiin kestää (Hiltunen P. & Hiltunen V. 2005; Rantala 1994).

3.2 Yhteydenpito kotirintaman ja sotarintaman välillä

Löysin tutkielmaani varten jonkin verran kirjallisuutta, jossa esiteltiin sodan aikaista kirjeenvaihtoa perheiden välillä. Lasse Autio (1996) esittelee teoksessaan *”Kenttäpostin kertomaa 1939-1944”* kirjeenvaihtoa kodin ja sotarintaman välillä talvi- ja jatkosodassa. Tietoa paketeista löysin ennen kaikkea Jouni Kallioniemen (2005) kirjasta *”Kotirintama: Sotavuosien Suomi 1939-1945 naisten ja lasten silmin”*. Loma-ajan merkitystä selvensi Hannu Soikkanen (2002) teoksessa *”Suomi 85: Itsenäisyyden puolustajat”*. Sodanaikaisen postijärjestelmän merkitys aviopuolisoiden suhteen ylläpitämisessä oli suuri, koska sen avulla kirjeet ja paketit löysivät saajansa ja aviopuolisot pystyivät pitämään yhteyttä toisiinsa. Tästä syystä esittelen postijärjestelmän taustaa ja kulkua. Taina Huuhtasen kokoamat kirjat *”Talvisodan kirjeet”* (1984a) ja *”Jatkosodan kirjeet”* (1986) esittelevät sekä sodan aikaista kirjeenvaihtoa että kertovat postijärjestelmän historiasta kattavasti. Sodanaikaisten postikorttien ja kirjeiden merkityksestä ja sisällöstä kertoo Lauri Haatajan ja Paavo Frimanin (1999) *”Talvisotakirja”*. Kyseiset kirjat tuovat esiin myös sotaan yleisesti kuulunutta postisensuuria.

Harvinaisin yhteydenpidon muodoista olivat miesten kotilomat. Lomalle pääsy oli odottamisenarvoinen asia ja usein loman aikana miehet paneutuivat järjestelemään kotiasioita ja tekemään tärkeimpiä töitä. (Saaristo 2001, 81; ks. myös Kallioniemi 1997, 178.) Naimisissa olevat miehet saivat säännöllisemmin lomaa kuin naimattomat (Haavio-Mannila 1993). Samoin lomien aikana moni jälkikasvu sai alkunsa, joten lomat tarjosivat aikaa avioliiton hoitamiseen myös *”siinä”* mielessä (Kempainen 2005, 468-469). Lomalle saapuneet odottivat usein lomalta paljon jo senkin takia, kun lomavuoron odottelu etenkin hyökkäysvaiheen aikoina saattoi venyä puoleen vuoteen. Loman odotus oli molemminpuolista ja siten auttoi kestäämään sodan rasituksia ja uhkia. Kuitenkin useimmissa tapauksissa lomalaisia vastaanottaneet eivät enää välittäneet yksinolon pituudesta, vaan olivat tyytyväisiä, kun saivat lomalaisen hengissä kotiin. Lomaa usein varjosti kuitenkin tunne sen lyhydestä. (Soikkanen 2002, 187, 190.) Samoin esim. suuret odotukset, vieraantumisen, sukupuolielämään uudelleen totuttautuminen, raskaus ja sitä kautta mahdollinen yksinhuoltajuuden pelko tai miehen mustasukkaisuus saattoivat aiheuttaa lomalle ongelmia (Haavio-Mannila 1993, 331).

Aviopuolisot pääsivät lähelle toisiaan ennen kaikkea kenttäpostin välityksellä; kirjoittamalla kirjeitä ja lähettämällä paketteja. Monet myös lähettivät sotarintamalle kuvansa, jota aviopuolison oli ikävän tullessa mahdollista katsella. (Pihkala 2002, 156; Lumme 1975.) Kirjeiden ja pakettien kulun

rintaman ja kodin välillä mahdollisti toimiva postijärjestelmä, jossa kuljetus tapahtui suurimmaksi osaksi rautateitse (Kopsa 1996, 5). HUUHTASEN (1984a) mukaan Suomessa kirjoitettiin kirjeitä sotien aikaan runsaasti. Kenttäpostin tarkoituksena oli olla kriisitilanteisiin suunniteltu puolustusvoimien postinkuljetus- ja osoitetietojärjestelmä (Friman 1999). Kenttäpostin kautta oli mahdollista lähettää ilmaiseksi enintään 45 gramman painoiset postikortit ja kirjeet. Paketit kulkivat kenttäpostin kautta vain kotirintamalta kenttäarmeijalle. (HUUHTANEN 1984a; HUUHTANEN 1986.) Postilähetysten määrää ei rajoitettu koti- ja sotarintaman välillä talvisodan aikana, mutta jatkosodassa sitä yritettiin hienovaraisesti vaatimalla kenttäpostilähettyksiin valtion jakamia ns. kenttäpostilipukkeita (Pihkala 2002, 157). Ilmaisten postilähetysten tavoitteena oli yhtäältä varmistaa, että kaikilla oli mahdollisuus yhteydenpitoon läheistensä kanssa, ja toisaalta vähentää rahan käyttöä sotarintamalla (Kopsa 1996, 5-6). Kenttäposti kulki rintamalta kotiin useimmiten nelisen päivää ja kotoa rintamalle muutaman päivän kauemmin. Toisaalta usein lomalle lähtevä sotilas sai viedä myös kavereidensa kirjeet omaisilleen. (HUUHTANEN 1984a; HUUHTANEN 1986.)

Kotiin jäänyt vaimo pyrki kirjeiden ja pakettien avulla huolehtimaan puolisoistaan ja samoin kaukana kotona oleva perhe loi aviomiehelle turvallisuutta, kun jossain oli joku, joka odotti (Kallioniemi 2005, 187). Satu Pekkarisen (1998) mukaan sota-ajan kirjeenvaihtoon liittyi paitsi perheen koossapitäminen, myös sen arkistuminen. Sodan hajottaessa perheen saattoi sen jäsenillä herätä vahva me-hengen tunne; perheen kollektiivinen identiteetti. Siten perheenjäsenet pyrkivät kenttäpostin välityksellä jatkuvasti rakentamaan ja uusintamaan sidettään. Samoin kirjeiden kirjoittaminen vain tavan vuoksi voisi nähdä olleen harvinaista. Arkistumisessa oli taasen kyse siitä, miten sodan ajan arjen rikkonut elämä alkoikin sodan kestäessä tuntua rutiinilta; arkiselta tilalta. (mt., 57, 61, 68.) Siten esim. jatkosodan kirjeet eivät olleet niin huolehtivia ja helliä kuin talvisodan syystä, että itse sotatilaan oli totuttu (HUUHTANEN 1986, 388). Kenttäpostikirjeet sisälsivät huolta ja asiaa mutta ne olivat monelle myös ajankulua. Kirjeissä käsiteltiin monenlaisia asioita. Kotikuulumiset ja tekemiset kerrottiin yksityiskohtaisesti; sotarintamalla olevat kyselivät perheeltään kotiasioiden sujumisesta ja läheisten voinnista sekä yrittivät antaa ohjeita naisväen hoidossa olevien asioiden sujumiseksi. Kirjeet alkoivat ja päättyivät yleensä helliin ja kaipaaviin sanoihin. Ne käsittelivät siten myös rakkautta, toivoa, onnea ja kaipuuta. Korttien tarkoituksena oli tavallisesti välittää onnentoivotuksia ja terveisiä sekä lupaus kirjeen kirjoittamisesta kun aikaa olisi enemmän. (Lumme 1975; Rönkkönen 1999, 252; Rönkkönen 2005, 635-637; Tuuri 1992; Äyräpää 1985, 8.)

Rakkautta oli sodan aikana paljon enemmän kuin yleensä uskotaan olleen. Rakkaus myös osaltaan mahdollisti surusta ja huolista selviämisen. Tunteet usein tuotiin myös avoimesti julki, koska jokainen kerta saattoi olla viimeinen. (Laiho 1988, 258.) Sinerman (1995c) mukaan nainen kirjoitti kirjeissään ensimmäiseksi ikäväänsä, toiseksi kotiasioiden järjestelyistä ja kolmanneksi lapsista. Kirjoittajan mukaan tulisia rakkauskirjeitä ei säilyneiden kirjeiden joukossa ole paljoa. Ajat vaan eivät olleet suotuisat otolliselle romantiikalle. Sinerma kuitenkin myöntää, että ehkä häveliäisyysyistä varsinaiset rakkauskirjeet ovat jääneet pois julkisuudesta. (mt., 447.) Toisaalta suomalaisen juron luonteen tuntemalla voi uskoa, että paljon kirjeistä voi lukea myös rivien välistä (ks. Rasila 1984, 23). Sotarintamalla oleva puoliso saattoi myös avoimesti pohtia kuoleman mahdollisuutta ja kotirintamalla toivottiin, ettei näin pääsisi käymään (Huuhtanen 1984b, 31). Kallioniemen (2005) mukaan kirjeet olivat yhtä tervetulleita niin sota- kuin kotirintamallekin. Alkuun talvisodan aikana kirjoiteltiin vihollisesta ja epäoikeudenmukaisesta maahantunkeutumisesta ja siten sodan oikeutuksesta. Jatkosodan aikana sävy kirjeissä alkoi muuttua ja yhä useampi alkoi toivoa kirjeissään rauhaa ja yhteistä kotielämää. (mt., 187; ks. myös Autio 1996, 6.) Vaikka kirjeissä kotirintamalta käsiteltiin myös ankeita asioita, eivät sotarintamalla taistelleet miehet välttämättä ymmärtäneet sitä, miten tiukkaa elämä todella oli kotona ja miten vähällä ruoalla tuli tulla toimeen (Polva 1981, 76).

Kirjeet myös saattoivat alkaa tulemaan takaisin sotarintamalta, mikä aiheutti monesti huolta kotona. Kirjeiden palauttaminen saattoi johtua siitä, että sotarintamalla miesten olinpaikat vaihtuivat niin nopeasti, ettei posti aina pysynyt mukana. Toinen vaihtoehto oli miehen kaatuminen. (Joki-Tokola 2003, 27.) Kirjeitä lähetettiin paljon ja ne myös kirjoitettiin usein aivan täyteen. Kirje sotarintamalle sisälsi tervehdyksen jokaiselta perheenjäseneltä. Kirjeitä piti tulla usein jo siitäkin syystä, että kotirintamalla saatiin ajatella miehen olleen elossa ainakin vielä kirjeen kirjoituspäivänä. (Kämäräinen 2003, 53; Niskanen 1991, 245.) Aviopuolisosta kirjoitettiin hellin sanoin ja suunniteltiin sekä unelmoitiin, mitä tehtäisiin, jos oltaisiin yhdessä. Kirjeissä käytiin läpi myös omia toiveita ja käsityksiä esim. avioliitosta. Suukkoja ja halauksia läheteltiin kirjeiden välityksellä. (Hiltunen P. & Hiltunen V. 2005; Huuhtanen 1986.) Siten romantiikan avulla pyrittiin eroon arjen ankaruudesta (Soikkanen 2002, 191). Sotarintamalla olijat pyrkivät kirjeissään lohduttamaan ja antamaan rohkeutta myös kotirintamalle. Kurjissa sodan oloissakin pyrittiin vakuuttamaan sillä kokemuksella minkä kentältä sai, ettei ole mitään syytä epätoivoon tai pelkoon. (Huuhtanen 1984a.) Kotirintamalla elettiin tietynlaisessa uutispimennossa, kun vain harvoilla oli radio omasta takaa. Sotarintaman tapahtumat olivat siten vain arvailujen ja huhujen varassa. (Jumisko 1991, 121; Juutilainen 1999, 285.) Tästä syystä yhteydenpito ja ennen kaikkea kirjeet olivat suuri henkireikä

myös läheistensä terveydestä huolissaan olleille aineistoni naisille. Toisaalta sodan loputtua kirjeitä hävitettiin paljon ja parhaiten säilyivät kaatuneiden muistoina talletetut kirjeet. Yksi syy kirjeiden hävittämiseen on ajan kuluminen; mitä etäisemmäksi sodan ajan tapahtumat kävivät, sitä herkemmin säilyneet kirjeet hävitettiin. (Rasila 1984, 24.)

Kirjeiden lisäksi kotirintamalta lähetettiin paljon paketteja. Niitä odotettiin, koska ne toivat monesti vaihtelua sotarintamalla olevan yksipuoliseen ruokavalioon. Talvisodan aikana sotarintamalle lähetettiin vaatteita ja rauhanajan herkkuja rohkaisevina tervehdyksinä. Jatkosodan aikana ja elintarvikepulpan ollessa suuri kenttäpostipaketit loivat yhteenkuuluvuuden tunnetta sota- ja kotirintaman välille. Kotona vallinneesta puutteesta huolimatta naiset halusivat kuitenkin lähettää jotain sotarintamalla taistelevalle aviomiehelle. Paketeissa lähetettiin paitsi vaatteita, myös tupakkaa ja ruokaa. Kirjeiden, pakettien ja korttien lisäksi kenttäpostin kautta kulki rahaa. Rahalähetyksistä suuri osa kulki sotarintamalta kotirintamalle, koska valtion täysihoidossa monelta jäi ylimääräistä palkasta tai päivärahasta. (Kallioniemi 2005, 186-187; Rönkkönen 2005, 637.)

Postisensuuri oli osa sotasensuuria ja sen tehtävänä oli valvoa ja ohjata yhteiskunnassa tapahtuvaa tiedonvälitystä, mistä syystä kirjeet varustettiin ”*Kenttäpostia*” leimalla (Kopsa 1996, 6-7). Postisensuuri oli yleistä sekä talvi- että jatkosodassa ja postihenkilöstö tarkasti sekä lähtevän että rintamalle saapuvan postin (Huuhtanen 1984a; Huuhtanen 1986). Postisensuurin yhtenä ajatuksena oli, että rintamalta lähetettyjen kirjeiden tuli rohkaista kotirintamaa ja tästä syystä tietoja tappioista tuli välttää. Kaatuneista ja haavoittumisista ei saanut kertoa ja omaa haavoittumista täytyi vähätellä. Samoin kotirintama ei saanut kirjeissään ja korteissaan liikaa huolestuttaa sotarintamalla olevia; siviilihuolet eivät kuuluneet valtiovallan mukaan sotarintamalle. Talvisodan aikana sotilaiden oli yleensä salattava kotona olevilta paikkansa, jolloin heidän kirjeensä ja korttinsa päivitettiin sanoilla: ”*täällä jossain*”. Ensimmäisissä kotiin kirjoitetuissa kirjeissä sotilaat kertoivatkin sensuurin toimintaperiaatteista. Jatkosodan aikana säännöt eivät olleet enää niin tiukat, jolloin rintamamiehet saivat kertoa läheisilleen sijoituspaikoistaan ja rintamaoloista. (Huuhtanen 1984a; Huuhtanen 1986; Jäske 2003, 44.)

3.3 Selviytyminen kotirintamalla

Tarja Heiskasen (1995) kirja ”*Suomalaiset selviytyjät. Tarinoita elämästä, kriiseistä ja selviytymisestä*” on lisännyt ymmärtämystäni siitä, miten ja miksi ihmiset selviytyvät. Heiskasen

(1995) mukaan suomalaisten sielu paikannetaan edelleen ”*seitsemän veljeksien kasvumaille*” ja suomalaisten selviytymistä on luonnehdittu yksinäiseksi sankaritarinaksi. Kirjoittaja pohtiikin erittäin tärkeää kysymystä siitä, että ovatko suomalaiset pakkoselviytymisen uhreja. (mt., 45-46.) Monet sodan ajan kokeneet naiset ovat myöhemmin kertoneet, että jokapäiväisen elämän ongelmat auttoivat heitä selviytymään. Siten arkielämän ongelmat, paineet sekä raskas työnteko auttoivat naisia keskittämään energiansa arkisiin asioihin ja filosofiset pohdiskelut ja kysymykset jäivät vähemmälle. (Saraste 1994, 97.) Kotirintamalle jäänyt nainen kantoi hiljaisesti omaa taakkaansa ja pyrki vain selviytymään. Osalle rukous antoi lohtua yksinäisyyteen. (Klemetti 2003, 34.)

Selviytyminen on asia, jota on tutkittu etenkin psykologian piirissä paljon. Koherentin selviytymistä käsittelevän teorian, tutkimuksen ja ymmärryksen saavuttaminen on edelleenkin hankalaa huolimatta selviytymisen tutkimuksen historiasta ja suosiosta. Perinteiset lähestymistavat ovat sekä käsitys selviytymisestä ongelmallisia asioita välttelevänä ja pakoilevana käytöksenä että psykoanalyttinen lähestymistapa, joka tutkii selviytymistä erilaisina kognitiivisina tyyleinä ja luonteenpiirteinä. Kolmantena vaihtoehtona on nähdä selviytyminen aktiivisena toimintana; alituisesti muuttuvana kognitiivisena ja käytöksellisenä yrityksenä selviytyä ihmistä uuvuttavista sisäisistä tai ulkoisista vaatimuksista. Kyseessä on siis jatkuva prosessi; yritys selviytyä stressaavasta tilanteesta. Henkilön selviytymiseen vaikuttaa hänen resurssinsa kuten terveys ja energisyys, myönteisyys, ongelmanratkaisu- ja sosiaaliset taidot, sosiaalinen tuki sekä materiaaliset resurssit. Tehokas selviytyminen ongelmallisissa tilanteissa riippuu myös ihmisen moniulotteisuudesta ja joustavuudesta; siitä kuinka hyvin ihminen kykenee väheksymään, jättämään huomiotta tai hyväksymään hallitsemattomat asiat. Elämänlaatu sekä henkinen ja psyykinen terveys ovat sidoksissa tapoihin, joilla ihmiset arvioivat ja selviytyvät elämän ongelmatilanteistaan. Selviytyminen vaikuttaa siten suuresti ihmisen sosiaaliseen elämään sekä elämän tyydyttäväksi kokemiseen. (Lazarus & Folkman 1984, 117, 139, 178-181.)

”*Kotirintama kestää*” on iskulause, jolla sodan alkaessa pyrittiin valamaan toivoa ja rohkeutta kotiin jääneisiin. Kotirintama kesti, koska ei ollut muuta mahdollisuutta. Naisilla ja lapsilla tiedostettiin olevan merkitystä miesten taistelutahtoon. Jokseenkin jokainen suomalainen halusi tehdä jotakin oman isänmaansa puolesta. Naiset auttoivat osaltaan pitämällä yhteyttä miehiinsä rintamalla. (Valkonen toim. 2000, 5.) Siten oman perheen ja suvun selviytyminen saatettiin nähdä rinnasteisena, ikään kuin ehtona, maan itsenäisyyden säilymiselle (ks. Peltonen 1993a, 63). Suomalainen nainen ei kaatunut taakkansa alla vaan hän piti koossa itsensä, perheensä ja kotinsa. Hän jaksoi, koska oli pakko jaksaa. (Malmberg 1995b, 255.) Sodan alkaminen ja lasten kanssa

yksin jääminen tuntui monesta naisesta varmastikin kamalalta. Heidän oli kuitenkin herättävä pahasta unesta ja alettava työhön. Kuitenkaan yksin ei tämän asian kanssa tarvinnut olla, koska sodan suru kosketti muitakin Suomen naisia. (Heikkilä 1991, 35-36.) Sota kasvatti sisua ja antoi sodasta selviytyneelle selviytymisen kokemuksia ja mahdollisuuden tuntea ylpeyttä. Siten eräällä tavalla sodan ajan kovista kokemuksista oli mahdollista myöhemmin sodan jo loputtua olla myös kiitollinen. (Yliriesto 1991, 341.) Riitta-Liisa Heikkisen (2001) mukaan pitkään eläneet ja koviakin kokeneet iäkkäät ihmiset usein hämmästyttävät elämänmyönteisyydellään. Vaikeiksi koetut tapahtumat ovat myöhemmin ymmärretty voimavaroiksi. (mt., 194.) Siten ihmisten, joilla on tulevaisuuden perspektiiviä, on mahdollista suunnitella elämäänsä eteenpäin ja selviytyä. Suunnitelmallisuus lisää elämään varmuutta, jatkuvuutta ja turvallisuutta, jotka jo sinällään viittaavat hyvän elämänhallinnan mahdollisuuksiin. Ihmisen rakentaessa tulevaisuuttaan menneisyyden ja nykyisyyden pohjalta, hänelle muodostuu käsitys itsestä ja kyvystään hallita elämää sekä samalla näkemys elämäntilanteensa tyydyttävyydestä. Tyydyttävän elämäntilanteen taustalla on ajatus, että ihminen itse voi kokea hyvinvointinsa riittävän hyväksi. (Hännikäinen 1998, 49-50.)

Irmeli Hännikäinen (1998) avaa uuden, naistutkimuksen, näkökulman sotainvalidien ja heidän läheistensä elämään kirjassaan *"Vaimot sotainvalidien rinnalla. Elämäntehtävänä selviytyminen"*, jossa hän pohtii sodan ajan arjen todellisuutta sekä sodan seuraamuksia (miehen invalidisoituminen sodassa) ja niistä selviytymistä. Kyseessä on siis suomalainen selviytymistarina, jonka päähenkilönä on sotavammaisen vaimo. Kirjoittaja luo tutkimuksessaan neljä selviytymistyyppiä; *"taistoissa uupuneet"*, *"torjuntavoittajat"*, *"kollaansa kestäneet"* ja *"linjassa pysyneet"*, joiden nimet hän on etsinyt sotaan liittyvästä miessanastosta. Ensimmäisen selviytymistyyppin naiset olivat väsyneitä, masentuneita ja passiivisia sekä he harvoin hakivat apua ongelmiinsa. Toisen ryhmän naiset omasivat hyvän itsetunnon ja olivat aktiivisia. Heillä ulkopuolinen apu ja muut sosiaaliset verkostot toimivat hyvin sekä he näkivät itsensä selviytyjinä ja luottivat sinnikkyyteensä ja kekseliäisyyteensä. Kolmannen tyyppin naiset omasivat hyvän itsetunnon, mutta se ei ollut heillä niin korostetusti esillä kuin toisen ryhmän edustajilla. He myös suhtautuivat vaikeuksiin *"päivä kerrallaan"* -asenteella ja ajattelivat, että vaikeuksista huolimatta he ovat saaneet elämältä paljon. Viimeisen, *"linjassa pysyneet"* tyyppin naiset ottivat elämän annettuna. He eivät kovinkaan paljoa elämäänsä pohdiskelleet, vaan pyrkivät sopeutumaan ja hyväksymään elämän sellaisenaan. Hännikäinen myös jatkaa, että sota-aikana eläneiden naisten sukupolvelle perhe on ollut keskeinen itsensä toteuttamisen paikka. Kotityöt ja huolenpito olivat paitsi tapa toimia, myös mahdollisuus tunteiden osoittamiseen, toisista välittämiseen ja rakastetuksi tulemiseen. Siten parisuhde ja perhe

täyttivät sodan ajan sukupolven naisten rakkauden ja liitynnän tarpeet ja olivat sosiaalisen aktiivisuuden sekä hyvän itsetunnon lisäksi keskeiset tekijät naisten selviytymisessä. (mt., 50-55, 261, 270.) Hännikäisen selviytymistyypeistä, jossa jo aikaisemmin mainitsemani psyykkisen selviytymisen rinnalle nousee sosiaalinen selviytyminen, aineistossani näkyi kolme jälkimmäistä tyyppiä; heistä moni luotti kekseliäisyyteensä ja näki menneisyydessään myös hyviä puolia. Haastatteluissa tulee esille myös sopeutuminen ja itsestä riippumattomien tapahtumien hyväksyminen. Lukiessani minulle usein nousi ajatus naisten saamasta rauhan tunteesta, vaikka mukana aineistossa toki on myös naisia, jotka eivät täysin olleet sinut menneisyytensä kanssa.

Sodasta selviytynyt Suomi oli monessa mielessä erilainen kuin se oli ollut ennen sotia. Sota vaati suomalaisilta, naisilta ja miehiltä, hyvää moraalialia ja keskinäistä luottamusta. Olosuhteiden ja ympäristön suuret muutokset asettivat arvoja, asenteita, tapoja ja sääntöjä uuteen järjestykseen. Naiset olivat kytkeytyneet kattavasti yhteiskunnan eri puoliin sodan aikana ja samoin sotayhteiskunta auttoi osaltaan selviytymään sodan jälkeisessä elämässä. (Haataja 2002.) Alkuun rauhan hinta saattoi tuntua liian kalliilta, etenkin, jos nainen oli menettänyt läheisensä sodassa. Kuitenkin suurten murheiden ja henkilökohtaisten menetysten kautta saavutettu rauha ja vapaus ovat auttaneet monia selviytymään sodan jälkeisten aikojen katkeruudelta. (Salmi 1986, 174-175.) Sodan koettelemuksista oli varmasti hyvin vaikea, jopa mahdotonta selvitä. Kuitenkin moni selvisi, toiset paremmin kuin toiset. Elämänhalu ja elämänmyönteisyys näkyvät myös tutkielmani aineistossa. Minulle jäi haastatteluja lukiessani sellainen kuva, että vaikka sota otti runsaalla kädellä, niin ehkä se myös antoi jotakin.

Heiskasen (1995) mukaan selviytymiseen vaikuttaa etenkin se, miten ihmiset asennoituvat elämään ja vaikeuksiin. Samoin monenlaisten päämäärien omaaminen parantaa mahdollisuuksia selviytyä. Menneisyyden kokemukset ja niiden merkitys elämälle yhdistyvät uusiin kokemuksiin ja saavat uuden sisällön. Kovia aikoja kokeneiden ihmisten on selviytyäkseen tärkeää ratkoa menneet ristiriidat, jotta myös tulevaisuus on heille mahdollinen. Kyky kestää vastoinkäymisiä on hyvin yksilöllinen. Uskoisin, että sodan kokeminen on yksi kovimmista kriiseistä, jonka ihminen voi kokea. Talvi- ja jatkosodalla on ollut monenlaista merkitystä sen ajan ihmisille. Se, että esim. kirjeiden tulo on jatkunut rintamalta, on antanut varmastikin kotirintamalle voimia ja toivoa. Tutkimukseni aineiston naiset ovat selviytyjiä monessa suhteessa. Jo se tekee heistä selviytyjiä, että he ovat selviytyneet sodasta hengissä. Heidän elämänmyönteiset kertomuksensa ovat esimerkkinä myös siitä, miten selviytyminen on jatkunut sodan jälkeenkkin.

Tässä luvussa käsittelin tutkimukseni keskeisiä käsitteitä. Sodan aikana ilo ja suru vaihtelivat nopeasti ja erilaiset tunteet heijastuivat myös aviopuolisoiden suhteeseen. Kirjeet ja paketit sekä loma-ajat nostattivat mieleen onnentunteita, mutta samalla pelättiin tulevaisuutta. Ajatus siitä, että jokainen kirje tai aviopuolison tapaaminen loma-aikoina saattoi olla viimeinen, nostatti ahdistuksen tunteita. Kirjeissä käsiteltiin myös mustasukkaisuutta; pelättiin jos toinen löytäisi paremmin saatavilla olevan rakastetun ja samalla haluttiin toisen kumoavan nämä epäilyt. Kirjeet sisälsivät vakavien asioiden vastapainona huumoria, tulevaisuuden pelon lisäksi tulevaisuuden uskoa ja suunnitelmia. Huolehdittiin toisesta ja kehoitettiin varovaisuuteen. Toistuvin asia kirjeissä oli ikävä toisen luo ja toive aviopuolison kotiin palaamisesta. (Hiltunen P. & Hiltunen V. 2005; Kanon 1997.) Rakkaus oli kirjeissä sekä omistautuvaa että toisinaan omistavaa. Pitkä erossa olo saattoi laittaa aviopuolisoiden mieliin ajatuksen suhteen ainutlaatuisuudesta ja kaikkivoipaisuudesta, mikä auttoi omalta osaltaan lisäämään keskinäistä yhteenkuuluvuutta. Siten jaettu tunne on toiminut selviytymistekijänä ja välittämisen kertominen on ollut tärkeää niin itselle kuin toisellekin. Rakkauden vakuuttelut ovat auttaneet pitämään vakaana yksilön minä-identiteetin ja suhteen, mikä on mahdollistanut turvallisuuden tuntemisen epävakaisissa oloissa. (Kankaanpää 2001, 74, 76-77.) Kallioniemi (1998) kirjoittaa siitä, miten joillekin naisille kirjeiden kirjoittaminen tarjosi mahdollisuuden vuodattaa kirjeisiin ”*sydämensä, pelkonsa, huolensa, vähäiset ilonsa*” (mt., 222). Kirjeiden saaminen auttoi rintamalla taistelemaan Suomen itsenäisyyden puolesta, mutta kyllä kirjeillä oli myös naisille merkitystä. Sodan aikaisten vähäisten harrastusmahdollisuuksien vuoksi kirjeiden kirjoittaminen oli paitsi yksi huvimuoto, myös erittäin terapeutista. (Kallioniemi 1998.) Seuraavaksi luvussa 4 paneudun tutkimuskysymyksiini ja esittelen aineistoani ja sen valintaa tarkemmin (4.1). Alaluvussa 4.2 esittelen tutkimusmetodini, narratiivisen analyysin, käyttöä sekä käyttämäni aineiston muistelullisia erityispiirteitä. Luvun lopussa (4.3) käsittelen naisten tarinoiden elämäkerrallisuutta ja pohdin naisten tarinoiden kulttuurillisia piirteitä.

4. TUTKIMUSASETELMA

Esittelen tässä luvussa tutkimuskysymykseni sekä tutkielmani aineiston. Paneudun myös aineiston keruuseen ja sen valintaan liittyviin kysymyksiin. Luvun lopussa esittelen tutkimukseni metodin, narratiivisen analyysin, käyttöä muisteluaineistossani sekä naisten tarinoissa esiintyvää elämäkerrallisuutta. Aineistoni naisten tarinat ovat heidän omasta elämästään kerrottuja. He kertovat etupäässä sota- ja pula-ajan tapahtumista mutta kertomuksia taustoittavat myös ennen sotaa tapahtuneet asiat. Oman näkökulman lisäksi naiset kertovat toisilta kuulemistaan tapahtumista ja tästä syystä teen eroa elämäkerran ja puhtaan omaelämäkerran välillä. Luvun lopussa esittelen vielä kulttuurin tutkimusta; haastateltavat ovat suomalaisia, ja vielä rajatummin etelä-pohjanmaalaisia, naisia. Suomalaiselle yhteiskunnalle tyypillinen ”sitkeyseetos” näkyy aineistoni naisten kertomuksissa. Sain tutkimusaineistoni valmiina, litteroidussa muodossa, joten tutkimusprosessini ei sisällä varsinaista aineiston keruu-vaihetta. Tutkielmani aineiston rajaaminen oli haasteellinen tehtävä ja monen valintaprosessin lopputulos johtuen lähinnä käyttööni saaman aineiston laajuudesta. Aineisto sisälsi kokonaisuudessaan 200 haastattelua. Niistä valitsin 22 haastattelua aineistokseni.

4.1 Tutkimuskysymys ja aineiston valinta

Tutkimuskysymykseni on: Mikä merkitys aviopuolisoiden välisellä suhteella oli sodan aikana naisille ja miten suhde vaikutti naisten kertomuksissa arjessa selviytymiseen kotirintamalla?

Tarkastelen myös kysymyksiä: Miten suhdetta pidettiin yllä ja millä tavoin naiset merkityksellistivät itseään ja olemassaoloaan kotirintaman arjessa suhteessa poissaolevaan mieheensä?

Aineisto

Tutkimukseni perustuu Korina (=Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen 1938-1950) -nimiseen hankkeeseen. Kyseessä on museaalinen hanke ja se toteutettiin 1.7.2000-31.3.2004 välisenä aikana. Kyseisen hankkeen tavoite oli koota sota- ja pula-aikana kotona toimineiden pohjanmaalaisen naisten selviytymistä ilmentävää aineistoa, kuten esineistöä, arkistomateriaalia, valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja. Samalla tallennettiin suullista muistitietoa sodan murrosajan naisten, nuorten ja lasten arjesta, tapahtumista ja kokemuksista. Vuonna 1999

hankkeen tueksi pohjalaiset naiset perustivat naisjärjestöjen verkoston eli Vastuun Naiset ry:n, jonka jäsenet vapaaehtoisesti toteuttivat haastattelut. (Hankesuunnitelma 2001, 1-2.) Vastuun Naiset ry on poliittisesti sitoutumaton verkosto, jonka tavoitteena on lisätä arvostusta sodan ja rauhan ajan naisia kohtaan. Tarkoituksena heillä on siis tutkia ja vaalia sodan ajan naisten työpanosta sekä kerätä ja tallentaa tietoa naisten elämästä ja selviytymisestä sodan aikana. Vastuun Naiset ry myös tukee erilaisten tiedotusten ja tapahtumien avulla sodan ajan naisten henkistä ja sosiaalista selviytymistä. (Vastuun Naiset ry:n www-sivut.) Hankkeen vastuullinen taho oli Etelä-Pohjanmaan Maakuntamuseo ja hankkeen maantieteellinen kohdealue oli entisen Vaasan läänin alue. Hanke toteutettiin, koska naisten panosta sodassa ei ole tutkittu aiemmin kuin vain lottien tekemän työn näkökulmasta. Hanke halusi myös tallentaa ja konstruoida kotirintaman sankaritarinan. (Hankesuunnitelma 2001, 1.) Junilan (2001) mukaan hankkeen keskeisenä tavoitteena on ihmisten tietoisuuden lisääminen oman kotiseudun ihmisten selviytymisestä kriisiaikoina. Ajatuksena on, että tietoisuus selviytymisestä luo tulevaisuudenuskoa ja toimii hankkeen päätyttyäkin voimavarana, vaikuttaen positiivisesti alueen nykyisen väestön käsityksiin omista mahdollisuuksistaan. Tutkimus kotirintaman selviytymisestä on siis merkityksellinen myös muille kuin sodan kokeneelle sukupolvelle. Tällöin tutkimuksella voi nähdä olevan kulttuurista merkitystä. Haastattelut myös nauhoitettiin ja litteroitiin myöhempää tutkimuksellista käyttöä varten. (mt., 2, 13.)

Aineistosta on jo tehty Tampereen yliopistossa useita pro gradu -tutkielman tasoisia töitä koskien yhteisöllisyyttä, lapsen elämää sekä naisen arkea. Sanna Helinin ja Tanja Korven (2006) tutkielma *”Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten arjesta selviytyminen sota- ja pula-aikana”* on jo tehdyistä tutkielmista lähinnä omaa tutkielmaani. He myös käyttivät samaa metodologiaa, narratiivista analyysiä, aineiston analyysiin. Helinin ja Korven tutkielman lukeminen antoi minulle paljon uusia virikkeitä ja ajatuksia, eikä pelkästään heidän kattavan lähdeluettelonsa ansiosta, vaan se myös osaltaan auttoi minua hahmottamaan ja syventämään omaa näkökulmaani. Heidän tutkielmansa käsittelee yleisesti niitä tekijöitä, jotka auttoivat aineiston naisia selviytymään sota- ja pula-ajan arjessa. Arjen teema on myös omassa tutkielmassani keskeinen, mutta kuitenkin eri näkökulmasta katsottuna. Tutkin arjen tematiikkaa suhteessa siihen, miten aviopuolisoiden välinen suhde vaikutti naisten arjessa selviytymiseen. Se tosiasia, että tein tutkielmani aineistosta, jota ovat käyttäneet myös muut ja vieläpä samanlaisista teemoista käsin, on tuonut mukanaan omat haastavuutensa. Kyseisen asian hyvinä puolina pidän ennen kaikkea jo yllä mainitsemiani asioita, kuten uusien ajatusten heräämistä, näkökulman syventämistä, ja jo kerättyjen lähdeluetteloiden hyödyntämistä. Haasteena olen taas kokenut eräänlaisen ahdistuksen tunteen siitä, että tutkielmassani väistämättä, johtuen mm. aineiston, aiheen, lähdeluettelon ja analyysitavan samankaltaisuuksista, tulee olemaan paljon

yhtäläisyyttä suhteessa muihin aineistoista tehtyihin töihin. Uskon kuitenkin, että aineiston merkittävyyden ja laajuuden sekä tutkijoiden erilaisten näkökulmien takia, jokainen tutkielma tuo oman merkittävän lisänsä jo tutkittujen asioiden joukkoon ja siten löytää oman paikkansa.

Aineiston keruu

Muistitietoa kerättiin teemahaastatteluiden avulla. Haastatelluista naisista osa oli sodan aikana alle kouluikäisiä ja vanhimmat olivat jo yli 40-vuotiaita. (Junila 2001, 7-11.) Teemahaastattelussa haastattelijä käy läpi erilaisia keskusteluteemoja. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä, jossa haastattelun teemat ovat kaikille samat, mutta kysymysten tarkka järjestys ja muoto vaihtelevat. Samoin kysymyksissä ei ole valmiita vastausvaihtoehtoja, vaan haastattelussa korostetaan haastateltavan oman äänen kuulumista. Teemahaastattelu ottaa siten huomioon sen, että ihmisten omat elämäntapahtumiin kohdistuvat tulkinnat ja merkitykset ovat keskeisiä. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47-48.) Teemahaastattelu on siis eräänlainen keskustelutilanne, joka tapahtuu tutkijan aloitteesta ja jossa tutkija pyrkii vuorovaikutuksessa saamaan selville haastateltavilta tutkimuksen kannalta keskeiset asiat (ks. Eskola & Vastamäki 2001, 24). Siten dialogihaastattelu, kuten Leila Simonen (1989) teemahaastattelua kutsuu, ei ole pelkästään tiedon siirtämistä vaan aina myös sosiaalinen tapahtuma ja myös erilaisia kerrottuihin asioihin liittyviä tunteita eteenpäin vievä prosessi, jossa haastateltavan ja haastattelijan on mahdollista uskoutua puolin ja toisin (mt., 56). Haastattelujen teemat olivat ruoka-, vaate- ja energiahuolto, hygienia, tapatietoisuus, kodin sisustus ja rakentaminen, tiedotus ja tiedonkulku sekä työhön ja harrastuksiin liittyvät kysymykset. Haastateltavilta tiedusteltiin sodan aikaiseen lasten, vanhusten ja sairaiden hoitoon liittyvistä asioista. Keskeisenä tavoitteena oli saada tietoa erilaisista perhetilanteiden muutoksista ja niistä keinoista, joiden avulla kyseisistä muutoksista (esim. lapsen kuolemasta) sodan aikana selvittiin. Haastattelujen tehtävänä oli selvittää sitä, miten naiset kokivat sodan ilmapiirin ja mitä muutoksia naisen asemassa tapahtui sodan loppuessa miesten palatessa kotiin.

Haastattelut toteutettiin siis tietyn teemarungon avulla. Haastatteliijoilla oli mukanaan haastattelulomake, mutta kysymyksiä ei esitetty haastateltaville samalla tavalla, samassa järjestyksessä. (Hankesuunnitelma 2001; ks. myös liite 1.) Aineistossa tämä näkyy siten, että haastatteluissa painotettiin eri teemoja ja niiden käsittelemispituutta riippuen haastateltavan tai haastattelijan vaikutuksesta. Kysymykset olivat avoimia ja usein haastattelijat tekivät lisäkysymyksiä. Haastateltavien puheenvuorojen pituus vaihteli muutamasta sanasta kokonaisen tarinan kertomiseen. Eskolan ja Vastamäen (2001) mukaan teemahaastatteluilla kerättyä aineistoa

analysoidaan usein teemoittelemalla ja tyyppittelemällä. Teemoittelussa on kyse aineiston jäsentämisestä teemojen mukaan ja sitten aineiston pelkistämisestä. Litteroinnin jälkeen aineisto järjestetään uudestaan teemoittain siten, että jokaisen teeman alla on kaikkien haastateltavien vastaukset kyseiseen teemaan. Tämän jälkeen aineistoa analysoidaan teemoittain ja lopulta tulkitaan kustakin teemasta kattava vastaus. Tyypittelyssä onkin kyse erilaisten tyyppikuvausten konstruoinnista aineistosta. (mt., 41-42; vrt. Weber 1949.) Tyypittely edellyttää siis aina jonkinlaista tarinajoukon jäsentämistä; teemoittelua. Tarinajoukosta voi muodostaa tyypejä kolmella tavalla; ensinnäkin voi ottaa esimerkkinä laajemmasta aineistosta yhden vastauksen sisältävän tyyppin. Toiseksi tyyppi voi olla yhdistetty, mahdollisimman yleinen, jolloin mukaan on otettu vain suurimmassa osassa vastauksia esiintyviä asioita. Kolmanneksi tyyppi voi olla mahdollisimman laaja, jolloin se voi sisältää myös sellaisia asioita, jotka ovat esiintyneet kenties vain yhdessä vastauksessa. (Eskola & Suoranta 1998, 182-183.)

Teemoittain järjestetyt ja asiayhteydestään irrotetut sitaatit ovat mielenkiintoisia, mutta kovin syvällistä analyysiä ja johtopäätöksiä ne eivät välttämättä osoita. Siten teemoittelu vaatii onnistuakseen teorian ja empirian vuoropuhelua, joka tutkimustekstissä tulee esille siten, että ne limittyvät toisiinsa. (ks. Eskola & Suoranta 1998, 176.) Eskola ja Suoranta esittelevät Pirjo Savolaisen (1991, 454; ref. Eskola & Suoranta 1998, 176) mallin mukaan neljä erilaista tapaa käyttää empiriaa tutkimuksessa. Ensinnäkin tekstikatkelmaa voidaan käyttää tutkijan tekemän tulkinnan perusteluna. Toiseksi se voi olla esimerkki aineistosta. Kolmanneksi sitaatti voi toimia tekstin elävöittäjänä tai viimeisenä vaihtoehtona lainaus voi olla tiivistetty kertomus, jolloin ollaan jo lähellä tyyppittelyä. Omassa tutkielmassani käytän ennen kaikkea kolmea ensimmäistä vaihtoehtoa. Sitatit elävöittävät tekstiäni, mutta vielä enemmän ne tuovat esille tulkintaani johtaneita ”*polkuja*” esimerkin tavoin ja siten perustelevat aineistosta rakentamaani tarinaa.

Aineisto on kerätty metodologisesti hyvin erityisellä tavalla. Nimittäin myös haastattelijat olivat pohjanmaalaisia naisia ja monilla oli omakohtaisia kokemuksia sota-ajoista. Sekä haastateltava että haastattelija kuuluivat usein samaan sukupolveen ja omasivat siten samanlaisia kokemuksia sodasta. Kyseisellä haastattelutavalla on sekä hyvät että huonot puolensa. Yhtäältä saman paikallisen kulttuurin ja samankaltaiset muistot omaavien haastattelijoiden oli helpompi lähestyä haastateltavia, ja he myös saavuttivat ehkä helpommin haastateltavien luottamuksen. Toisaalta taas haastattelijat toivat toisinaan haastatteluun paljon omaa tietämystään ja johdattelivat haastattelua haluamaansa suuntaan. Haastattelijat myös saattoivat jättää jonkun aihealueen vähemmälle huomiolle, jos he eivät itse kokeneet sitä oleelliseksi teemaksi. (Jokiranta & Roivainen Lv 2002-2003; ks. myös

Oakley 1981, 36.) Omassa tutkimuksessani haastateltavien muistamista varmastikin ovat helpottaneet olemassa olevat kysymykset, mutta myös asioista paljon tietäneet haastattelijat. Uskon myös, että luottamuksellisen suhteen syntymiseen on auttanut haastattelijan ja haastateltavan samankaltainen menneisyys. Vaikka siis haastatteluissa haastateltaville annetaan tilaa kertoa omaa tarinaansa ja muistella menneitä tapahtumia, haastattelijan kysymyksillä on toisinaan suuri merkitys siihen, mitä tulee kerrottua ja mitä muisteltua. Alla oleva aineistokatkelma on hyvä esimerkki tästä:

”Haastattelija: Miten koit soran ajan ilmapiirin? No sulla oli mu... mures, kun sulla oli mies siellä...

Haastateltava: Nii’n. Joo’o.

Haastattelija: ...Rintamalla, niin peljätä, jotta se kaatuu...

Haastateltava: Kyllä. Mm. - -.”

(Haastattelu 17)

Katkelman alussa haastattelija tekee kysymyksen ja heti perään ikään kuin vastaa siihen itse haastateltavan puolesta. Tämän jälkeen haastattelu etenee haastattelijan johdolla siten, että hän ikään kuin kertoo tarinaa, jota haastateltava myötäilee ja vahvistaa hyvin lyhyesti. Haastattelijan ja haastateltavan roolit ovat siten ikään kuin ”vaihtuneet”. Toisaalta, vaikka haastattelijan kysymysten johdattelevuus saattaa rajoittaa joidenkin asioiden käsittelyä ja tuo pintapuolisen katsauksen toisiin aiheisiin, se myös tuo mahdollisesti esille sellaisia piirteitä haastateltavan elämästä, joita hän itse ei ehkä osaisi edes kertoa. Aineistossa haastateltavat usein alkavatkin kertoa pientä tarinaa, jonka he tuottavat haastattelijan kysymykseen sopivaksi. Siten haastattelut eivät koostu vain yhdestä isosta tarinasta, vaan ne sisältävät useita pienempiä tarinoita. Aineistoa lukiessa tuli usein mieleen ajatus haastateltavan ja haastattelijan yhdessä muistelemisesta ja yhteisen menneisyyden rakentamisesta, mikä edellyttää juuri samanlaisessa ja samanaikaisessa kulttuuriyhteisössä elämistä (vrt. Ukkonen 2000, 198-199). Laadullinen haastattelu sisältääkin Hyvärisen ja Löyttyniemen (2005) mukaan faktojen ja mielipiteiden keräämisen lisäksi aina myös kertomuksia. Kerronnallisessa, narratiivisessa, haastattelussa haastattelija pyytää kertomuksia; antaa niiden kerronnalle tilaa ja toisaalta myös esittää sellaisia kysymyksiä, jotka houkuttelevat kertomaan tarinoita. (mt., 191.)

Ronkainen (1989) on pohtinut tarkemmin sukupuolen merkitystä haastattelutilanteessa ja hänen mukaansa haastattelijan sukupuolella on merkitystä haastattelun kulkuun ja sisältöön. Tilanne jossa sekä haastattelija että haastateltava ovat molemmat naisia, voidaan nähdä tasa-arvoisempana kuin, jos haastattelija olisi mies. Kirjoittajan mukaan naisilla on aina edes jonkinlaisia yhteisiä

kokemuksia, vähintäänkin naisena olemisesta tietyssä kulttuurissa. (mt., 68-69.) Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan tavoitteena on saavuttaa tutkittavien näkökulma tutkittavana olevasta ilmiöstä. Kerrontatapahtumassa ovat mukana kertoja tietoineen, tavoitteineen ja kuulijaa koskevine odotuksineen sekä kuulija, jonka suhtautumista määräävät monenlaiset odotukset. Asianosaisten huomiota suuntaavat toiveet, tarpeet ja mieltymykset, tilannekohtaiset tavoitteet sekä aikaisemmin sisäistetyt uskomukset, normit, arvot ja asenteet. (Siikala 1984, 32; ks. myös Kiviniemi 2001.) Toisaalta, omaan tutkimukseeni liittyen, nimitys ”*vanha ihminen*” voi saada miellelyhtymän sairaaseen ja raihnaiseen ihmiseen, joka väsy helposti pitkissä haastatteluissa, ja jolle pitää puhua kovaa ja toistella asioita. Tutkijan on hyvä tiedostaa omat ennako-oletuksensa haastateltavien ikäryhmästä ja kohdeltava jokaista ensisijaisesti ihmisenä eikä ikäryhmänsä edustajana. (Lumme-Sandt 2005.)

Aineiston valinta ja muita pohdintoja aineistosta

Sain aineiston käyttöni kesällä 2006 Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitokselta tutkielmaseminaarini ohjaajalta. Aineiston valintaprosessi oli haasteellinen ja vei paljon aikaa. Kandidaatintutkielmaa tehdessäni sain 31 suomenkielistä haastattelua, joista valitsin silloin 3 haastattelua aineistokseni. Kandidaatintutkielman valmistumisen jälkeen valmiiksi litteroitua tekstiä oli kertynyt lisää ja sain käyttöni tällä kertaa cd-levyllä kaiken kaikkiaan 200 haastattelua. Aineisto sisälsi 99 suomenkielistä ja 101 ruotsinkielistä haastattelua. Laajuudeltaan haastattelut vaihtelivat noin 5 sivusta 60:en, keskimääräisen haastattelun ollessa noin 20 sivua. Osa haastatteluista sisälsi itsessään kahden ihmisen haastattelut. Yhdestä haastattelusta oli myös litteroitu kaksi versiota; haastatteluhetkellä käsin kirjoitettu sekä nauhoitettu. Aineiston laajuuden vuoksi aivan ensimmäinen päätös oli pitäytyä vain suomenkielisissä haastatteluissa. Tähän oli kaksi syytä. Ensinnäkin pelkästään suomenkielisten haastattelujen määrä (99 kpl) oli enemmän kuin riittävä ja niitä lukiessani huomasin saavani tarpeeksi kattavan aineiston. Toiseksi halusin rajata ruotsinkielisen aineiston pois kulttuurisista ja maantieteellisistä syistä. Halusin aineiston, joka sisältää kielellisesti ja paikallisesti samoista lähtökohdista tulevien naisten haastattelut.

Kandidaatintutkielmani ”*Aviopuolisoiden välinen yhteydenpito talvi- ja jatkosodassa. Yhteydenpidon merkitys selviytymiseen kotirintamanaisten kertomana*” (2005), keskittyi siis aviopuolisoiden väliseen yhteydenpitoon ja yhteydenpidon merkitykseen suhteessa naisten selviytymiseen. Koska tarkoitukseni oli jatkaa ja syventää aviopuolisoiden välisen tematiikan käsittelyä, aloin lukemaan haastatteluja kyseinen näkökulma mielessäni. Lukiessani suomenkieliset

99 haastattelua kertaalleen rajasin ensiksi ulkopuolelle ne haastattelut, joissa haastateltava oli ollut sodan aikana nuori tai vasta lapsi. Jätin aineistoni ulkopuolelle myös haastattelut, joissa haastateltava oli ollut naimaton ja/tai jos hän oli toiminut sodan aikana pääasiassa erilaisissa kodin ulkopuolisissa töissä. Omassa tutkimuksessani on kuitenkin mukana naisia, jotka tekivät lasten- ja kodinhoidon ohessa vapaaehtoistyötä. Rajaamisen jälkeen luin jäljelle jääneet 39 haastattelua uudestaan ja tarkastelin niitä tutkimuskysymysteni näkökulmasta. Tässä vaiheessa rajasin pois vielä ne haastattelut, joissa haastateltava puhuu vain vähän aviopuolisoiden välisestä suhteesta sekä tähän liittyen yksin jääneen naisen arjesta. Samoin rajasin pois haastattelut, joissa haastateltava oli mennyt naimisiin vasta aivan sodan lopussa tai sen jälkeen. Valitsemieni haastattelujen naisilla kaikilla oli myös lapsi tai lapsia ja tämä oli osittain myös tietoinen valinta, koska halusin poissaolevan aviopuolison lisäksi toisen seikan yhdistämään naisten arkea. Ja toisaalta lapseton nainen myös useimmiten työskenteli sodan aikana kodin ulkopuolisissa töissä, mahdollisesti jopa sotarintamalla, joten he eivät sitenkään sopineet valitsemaani ”puhtaasti” kotiin jääneen naisen rooliin.

Monen lukemiskerran ja rajauksen jälkeen valitsin aineistokseni 22 haastattelua. Aineistoni naisista vanhin on syntynyt 1908 ja nuorimmat 1920-luvun alussa. Aineistoni on suhteellisen laaja, mutta tavoitteenani oli saada aineistosta tarpeeksi kattava. Laajuuteen on syynä aineistonkeruu menetelmä; teemahaastattelu. Siten jokainen haastattelu sisältää myös paljon sellaista, mikä jää oman tutkimukseni ulkopuolelle. Valitsemisani haastatteluissa puhuttiin kattavimmin aviopuolisoiden välisestä suhteesta ja poissaolevan miehen merkityksestä naisen arkeen sodan aikana. Aineistoni naisista suurin osa oli solminut avioliiton ennen sotaa tai aivan sodan alussa. Suurimmalla osalla haastatelluista aviomies selvisi sodasta, mutta mukana on myös naisia, joilla aviomies joko haavoittui tai kuoli sodan aikana. Haastatelluista suurimmalla osalla aviomies oli sotarintamalla kuitenkin useamman vuoden ajan. Samoin jokainen haastatelluista oli kotirintamalla myös äiti. Aineistoni rajaamisen jälkeen aloitin aineistoni pelkistämisen; teemoittelun ja tyypittelyn prosessin. Luin valitsemiani haastatteluja etsien sieltä omaan tutkimusaiheeseeni liittyviä teemoja, joiden alle kirjoitin jokaisesta haastattelusta siihen liittyvät vastaukset. Tämän jälkeen luin läpi ”löydökseni” uudelleen ja aloin analysoimaan ja tulkitsemaan teemoista niitä kattavan vastauksen; tyypin. Analyysi olikin aineistoni laajuudesta johtuen haasteellinen prosessi. Aineisto sinällään kuitenkin oli tuttu kandidaatin työstäni ja aineistossani on siis mukana myös kyseisen seminaarityöni kolme haastattelua. Aineistossa käytettävä murre toi myös oman mielenkiintoisen, mutta myös haastavan puolen haastattelujen lukemiseen ja analysointiin, vaikkakaan se ei tällä kertaa tullut uutena asiana.

Helin ja Korpi (2006, 89) pohtivat myös omassa tutkielmassaan samaisen, valmiin, aineiston hyviä ja huonoja puolia. He kirjoittavat siitä, miten valmis aineisto antaa tutkijalle mahdollisuuden päästä heti työhön ja toisaalta myös kiinni hyvinkin laajaan ja monipuoliseen aineistoon. Toisaalta huonona puolena kirjoittajat pitivät eräänlaista valmiin aineiston armoilla olemista. Olen asioista yhtä mieltä heidän kanssaan. Yksinään minun olisi ollut vaikeaa saada riittävää haastatteluaineistoa liittyen sota-ajan tematiikkaan ja toisaalta nimenomaisesti Etelä-Pohjanmaan alueeseen keskittyvää. Samoin en joutunut tekemään aineistoa saadakseni erinäisiä valmisteluja, miettimään kysymyksiä, litteroimaan yms., vaan pääsin heti lukemaan ja tutkimaan aineiston tematiikkaa. Toisaalta valmis aineisto pakottaa tutkijan tietynlaiseen nöyryyteen; asiat on otettava niin kuin ne aineistossa lukee. En siis aineistoa lukiessani voinut palata aikaisempiin vaiheisiin ja siten saada lisäymmärrystä joihinkin asioihin. Vaikkakin haastattelujen yhteydessä on toisinaan litteroitu mukaan esim. itkemistä, nauramista, yskimistä, oli minun vaikea tietää haastattelujen todellista ilmapiiriä. Samoin haastattelijat sekä litteroijat ovat saattaneet jättää oman aiheeni käsittelemisen yleisemmälle tasolle, kuin itse olisin tehnyt. Yhdyn myös Helinin ja Korven (2006, 89) sanoihin litteroinnin epäyhteneväisestä linjasta, mikä myös toi haasteen aineiston lukemiseen. Nimittäin toisinaan aineistosta ei heti erottanut toisistaan haastattelijan ja haastateltavan tekstiä; toisinaan osapuolten kommentit olivat kursivilla ja toisinaan lihavoitu. Samoin joissakin haastatteluissa haastateltavaa oli auttamassa joku hänelle läheinen henkilö, mikä osaltaan vaikeutti haastattelun lukemista, koska myös läheisen kommentit olivat mukana. Kyseiset haastattelut jätin pois aineistostani lähinnä niiden vaikealukuisuuden takia, mutta myös siksi, että niissä, sattumalta, puhuttiin hyvin vähän omasta aihepiiristäni. Suurin osa aineistoni haastatteluista on yhden henkilön haastattelemia, muutamassa on mukana heitä kaksi. Kokonaisvaltaisesti olen ollut innoissani ja tyytyväinen siitä, että sain juuri tämän, valmiin, aineiston käyttööni. Se on antanut sopivassa suhteessa sekä tukea että haastetta.

4.2 Naisten muisteluaineiston narratiivinen analyysi

Menneen muistelemisen merkitys

Tutkielmani aineistossa on kyse kotirintamanaisten muistelusta, joka rakentuu haastatteluvuorovaikutustilanteessa. Haastattelukysymysten avulla naiset muistelevat sodanaikaista elämää nykyhetkestä käsin. Eeva Peltonen ja Katarina Eskola (1997) kirjoittavat toimittamassaan kirjassa *"Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä."* siitä, miten muistoihin, muistiin ja muisteluun liittyvät teemat ovat nousseet suosioon eri tieteenaloilla, kuten

psykologiassa, historiassa ja sosiaalitieteissä. Heidän mukaansa ”*muistibuumin*” yhtenä syynä voi olla menneen ja vanhojen asioiden suurempi arvostus. Keskeisin asia muistia koskevassa keskustelussa on ajatus siitä, miten kaikki representaatio ja kommunikaatio perustuvat muistiin. Samoin muistelemisessa on aina kyse uudelleensynnyttämisen prosessista, jossa menneisyyden asioita kutsutaan esiin pyrkimyksenä niiden uudelleen yhdistely sekä jäsentely. (mt., 7-13, 20; Määttänen 1996, 19.)

Marja Saarenheimo (1997) käsittelee väitöskirjassaan ”*Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen*” oman elämän muistelua ja niitä käsityksiä, joita ihmisellä itsellään on muistamisesta ja muistoista. Keskeisenä lähtökohtana kirjassa on ajatus siitä, miten muistelu rakentaa arjen sankaruutta. Kirjassaan Saarenheimo (1997) toteaa, että vanhuusiän muistelemisesta puhuttaessa esiin nousee aina Robert N. Butlerin nimi. Butlerin (1963) ansiona on pidetty, että hän näki muistelemisen olevan vanhuudessa enemmänkin luonnollista ja odotettavissa olevaa kuin oireellista. Butler myös otti ensimmäisenä käyttöön termin ”*life review*”, jonka Saarenheimo suomentaa termiksi ”*elämäntarkastelu*”. Siinä on kyse sellaisesta menneen elämän muistelusta, johon liittyy keskeisesti arviointi. Arvioidessaan elämäänsä ihminen vahvistaa identiteettiään ja sulauttaa aikaisempia kokemuksiaan tähänhetkisiin. (ref. Saarenheimo 1997, 34, 37-38.) Siten korostamalla henkilökohtaisen kasvun mahdollisuutta vanhuudessa sekä vanhojen ihmisten elämäkokemusten ja niistä kertomisen mielekkyyttä erilaiset muistelemisteoriat ja -käytännöt muodostavan yhden merkittävän vastavoiman ikääntymisen negatiivisille määrittelyille (Saarenheimo 1997, 50; ks. myös Kosonen 1998).

Saarenheimon (1997) mukaan ihmisen muistellessa aikaisempia elämänvaiheitaan, on kyseessä eräänlainen identiteettityö. Ihminen pyrkii jäsentämään elämäntapahtumiansa siten, että niistä syntyisi mielekäs kokonaisuus. Muistelulla on myös sosiaalisia ja yhteisöllisiä merkityksiä riippuen kontekstista, jossa muistelemisen tapahtuu. Menneiden perinteiden läpikäymisen avulla esim. erilaisissa muisteluryhmissä voidaan vahvistaa tunnetta eletystä historiasta ja omasta osallisuudesta siihen. Muistelussa tarinaa kerrotaan useinkin jossain määrätyssä tarkoituksessa esim. keinona vakuuttautua oman eletyn elämän arvosta. Muistelemisen voi ymmärtää siis toimintana, jossa ihminen tuottaa versioita todellisuudesta ja, jolla hän säätelee vuorovaikutusta ja sosiaalisia suhteita. (mt., 177, 206-208; ks. myös Vilkkonen 1996.) Yksittäisen muistelijan näkökulmasta muistelun avulla voi pohtia omaa elämäkulkuaan ja samalla jakaa omia elämäkokemuksiaan ja suhteuttaa niitä muiden kokemuksiin. Muistelun avulla on myös mahdollista suhteuttaa omaa elämäänsä historiaan ja tuottaa julkista historiaa täydentäviä kertomuksia. (Ukkonen 2000, 11-12.)

Muistelulla voi myös nähdä olevan nostalgisia piirteitä, koska muistellessa luodaan jotakin pysyvää, jota on mahdollista kaivata. Muistelun nostalgisuus on sitä, että muistellessa paitsi synnytetään, myös palautetaan mieleen onnellisia ja katkeransuloisia muistoja. (Korkiakangas 1996, 38.)

Leila Simonen (1995) esittelee kirjassaan ”*Kiltin tytön kapina. Muistot, ruumis ja naiseus*” vetämäänsä Body-projektia, jossa naiset kokoontuivat vuoden ajan muistelemaan yhdessä elämäänsä ja etenkin kehoansa ja siihen liittyviä tarpeita ja vaateita. Muistelemalla on mahdollisuus ikään kuin uudistaa mieltä ja sielua antamalla jo tapahtuneille asioille uusia merkityksiä. Siten muistelutyöllä on myös itsehoidon piirteitä, koska jokainen voi itse vaikuttaa terveyteensä ja hyvinvointiinsa. (mt., 5-9.) Aineistoni naiset eivät Simosen esimerkin tavoin muistelleet vuotta eikä heillä ollut ryhmää takanaan. Uskon silti, että heidän yhden haastattelukerran muistelu mahdollisti heitä katsomaan menneeseen; tekemään siitä uuden tarinan yhdessä haastattelijan kanssa. Muistelu myös keskittyi haastatteluissa juuri tiettyihin episodeihin heidän elämässään; sota- ja pula-aikaan.

Muistelupuheen ja muistitietokyselyjen ominaispiirre on se, että siinä kertojat kysymyksiin vastatessaan muistelevat jopa useiden vuosikymmenien takaisia asioita. Ajan kuluminen on varmasti vaikuttanut myös muistoihin ja siten vastaajien tulkintoihin kokemuksistaan. Kuitenkin ne kuvaavat kertojaa ja hänen kulttuuriensa. Muistitietoa voidaan yhtäältä pitää juuri menneisyyden uudelleenrakentamisena ja historiantutkimusta monipuolistavana lähdeaineistona, mutta toisaalta sitä voidaan myös tarkastella menneisyyden tulkintana, jossa korostetaan tutkijan ja muistelijoiden dialogia sekä muistelijoiden omien tulkintojen vakavasti ottamista. Muistitietokysely edellyttääkin usein hyvin kertojakeskeistä haastattelutapaa, jossa kiinnostus haastateltavien elämänvaiheisiin ja kokemuksiin on keskeistä. Elämäkerrallisilla muistelmilla voi havaita olevan myös muita merkityksiä kuin yleensä henkilökohtaiseen kerrontaan kuuluu. Kerronta on osoitettu muistitietoa keräävälle ja sen aikaisen kansan elämästä kiinnostuneille tahoille. Kertojien tehtäväksi muodostuu tiivistää tapahtumista tarina, joka sopii juuri kyseiselle kuulijajoukolle. Siten tarina voi olla erilainen kuin, jos kuuntelijoina olisi kertojan lähipiiri. (Helsti 2000; Ukkonen 2000, 48, 87; ks. myös Katvala 2001, 9-10.)

Saarenheimon (1997) mukaan iäkkäät ihmiset eivät muistele pelkästään oman elämän käännekohtia vaan muistelemisen kohteena ovat myös menneiden aikojen arkipäiväiset toimet, tekemiset ja tavat. Vaikkakin tiedon vaaliminen nykyaikana ei ole samalla tavalla sidoksissa suulliseen tiedonvälitykseen kuin aikaisemmin, sisältää muistelemisen runsaasti perinteen vaalimista. (mt., 171, 176.) Perinteiden ja muistojen välittämällä on siten tavoitteena ainakin jonkinasteinen

jatkuvuuden varmentaminen (Korkiakangas 1999, 156; ks. myös Ukkonen 2000, 13). On tärkeää käsittää muistitiedon esittäjä ennen kaikkea subjektina, joka vaikuttaa itse kertomaansa sekä tekee tietoisia ja tiedostamattomia valintoja (Peltonen 1999, 38). Siten, vaikkakin menneisyyden muistelussa on otettava huomioon ajan, paikan ja kulttuurin merkitys muistoon, on hyvä myös hahmottaa, että ihmiset kokevat asioita eri tavalla ja siten myös muistot samaisesta tapahtumasta voivat vaihdella (ks. Korkiakangas 1999, 174). Saarenheimo kirjoittaa Buchananiin ja Middletoniin (1995; ref. Saarenheimo 1997, 160-161) viitaten: *”Kun ihmiset muistellessaan kertovat menneisyydestä, he kertovat samalla kertaa sekä henkilökohtaisesta että yleisestä menneisyydestä.”* Yleiselläkään tasolla ei kuitenkaan ole kyse mistään abstraktista menneisyydestä, vaan ihmisten menneisyydestä, jota tarkastellaan yksilöllisten tekojen ja sosiaalisten suhteiden sekä käytäntöjen kautta. Tämä näkyy myös aineistossani, jossa naiset kertovat tarinoita sota-ajasta sekä henkilökohtaisella että yleisellä tasolla. Yhtäällä vallitsee sota, johon kaikkien on osallistuttava kykyjensä mukaan ja toisaalla on elämä ja menetykset sodan jaloissa, jotka ovat merkityksellisiä vain kyseisen haastateltavan perheelle. Kyseessä on siis ajatus muistin jakautumisesta kollektiiviseen ja yksityiseen muistiin. Yksityisessä muistissa on kyse ihmiselle itselleen henkilökohtaisesti tapahtuneista asioista. Kollektiiviseen tai sosiaaliseen muisteluun liittyy ajatus, että puheen tai kirjoittamisen avulla on mahdollista kokea tietty muisto yhteiseksi. Yhteisesti jaettujen tapahtumien muisteleminen mahdollistaa oman elämänhistorian kiinnittämisen kollektiiviseen historiaan ja antaa ihmiselle yhteenkuuluvuuden tunteen yhteisönsä kanssa. (Korkiakangas 1999, 164, 167; Määttänen & Nevanlinna 1996, 9.) Siten yksityiset muistot ja muistelu on todennäköisesti kollektiivisen muistelun värittämää (Nevala-Nurmi 2003, 2). Kollektiivisen ja yksityisen muistin yhteyttä kuvaa hyvin psykologi Endel Tulvingin (1985) esittämä kestopuistin kolmijako. Ensinnäkin muistiin pohjautuu jo automaattiseksi muuttuneita toimintoja, jotka eivät vaadi tietoista muistelua. Toiseksi muisti sisältää sellaisia abstrakteja tietoja ja käsityksiä, joita on mahdollista jakaa toisten ihmisten kanssa. Näiden lisäksi kestopuisti sisältää henkilökohtaisesti koettuja konkreettisia tapahtumia. (ref. Korkiakangas 1999, 166.)

Saarenheimo (1997) ottaa puheeksi kirjassaan myös omaa tutkimustani lähellä olevan puheen selviytymisestä. Tarkastellessa iäkkään ihmisen elämäntarinaa muistelupuheen valossa, voi huomata, että elämäntarinnan ei tarvitse koskea elämän kokonaisuutta. Iäkkäät ihmiset kykenevät sietämään myös hallitsemattomia elämäntapahtumia ja suunnitelmien yhtäkkisiä muutoksia. Heille riittää tieto siitä, että he ovat selviytyneet, vahvistuneet ja tehneet sen, mikä on ollut tehtävä. Psykologisessa mielessä sellainen muistelu on tärkeää, joissa kertoja esiintyy sankarina tai vähintään selviytyjänä. Sankari-tarinaankin kuuluu kovat koettelemukset, mutta ainakin jossain määrin

tietoisuus omista voimavaroista ja omasta arvosta. Anna-Liisa Haavikon (toim. 1994) mukaan yksi muistelemisen perspektiivi sotaan liittyvissä asioissa on juuri selviytymisperspektiivi. Ihmiset haluavat kokea selviytyneensä vaikeista olosuhteista. Selviytymiskertomukset voidaan tulkita keinoksi pyrkiä kertomalla hallitsemaan ja voittamaan tuskallisia, pelottavia ja nöyryyttäviä kokemuksia. Muistellessaan ihmiset voivat kertoa vaikeistakin kokemuksista, mutta jos muistot ovat liian kipeitä, niistä ei haluta puhua. (mt., 6; Ukkonen 2000, 140.) Muistelun vaikeudesta ja haluttomuudesta kirjoittaa myös Ulla-Maija Peltonen (1996) väitöskirjassaan *”Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen”*, jossa kirjoittaja tutki sitä, mitä kansalaissodasta muistettiin ja olivatko muistot toistensa kaltaisia. Hänen tutkimuksessaan tulee esille yleisenä piirteenä muistoista vaikeneminen sekä pyrkimys unohtaa traumaattiset kokemukset. (mt., 28.) Samoin Aake Jermo (1974) kertoo kirjassaan *”Kun kansa eli kortilla”* siitä, miten tehdessään haastattelupyynnön sodan jälkeisen pula-ajan kokeneille ihmisille, sai hän alussa usein kielteisen vastauksen ja perusteluina oli, että vaikeasta aikakaudesta ei mielellään haluta muistella. Kuitenkin vähän myöhemmin monet jo kerran kieltäytyneistä ottivat oma-aloitteisesti yhteyttä kertoen, ettei se aika välttämättä niin kauheaa ollutkaan, kun aluksi oli muistavinaan. Jotkut jopa alkoivat nähdä pula-ajan positiivisena ilmiönä. (Jermo 1974, 5-6.) Ehkäpä näin on käynyt myös aineistoni naisille. Aika ikään kuin kultaa muistot ja vaikeaksi koetut asiat ovat sulautuneet elettyyn elämään kokonaisuutena.

Narratiivisen analyysin käyttö aineistossa

Käytän tutkielmassani narratiivista analyysia, joka on yksi laadullisen tutkimuksen metodeista. Narratiivisuus voidaan ymmärtää monella tavalla. Sitä voidaan käyttää sekä kuvailtaessa aineiston laatua että aineiston käsittelytapaa. (Heikkinen H. 2001, 118.) Vilma Hännisen (2000) mukaan termi *”narratiivinen”* tai *”tarinallinen”* tutkimus viittaa tutkimukseen, jossa tarinan, kertomuksen tai narratiivin käsitettä käytetään ymmärrysvälineenä. (mt.) Narratiivinen tutkimusaineisto on joko suullisesti tai kirjallisesti esitettyä kerrontaa. Yksinkertaisimmillaan narratiivisena aineistona voidaan ymmärtää mitä tahansa kerrontaan perustuvaa aineistoa, jonka ei tarvitse täyttää tiukkoja vaatimuksia eheiden sekä juonellisten kertomusten tuottamisesta. (Heikkinen H. 2001, 121.) Narratiivinen lähestyminen aineistoon on kuitenkin ennen kaikkea tapa, jonka avulla tutkija voi hahmottaa ja tarvittaessa myös mallintaa haastateltujen kokemusta. Narratiivisessa analyysissa on kyse juuri uuden kertomuksen tuottamisesta aineiston kertomusten pohjalta. (Koskinen 2004, 2; ks. myös Heikkinen 2001, 122; Kanninen 2001, 59-60.) Narratiivisen analyysin käyttö teemahaastatteluun rakennetussa aineistossa tuo mukanaan omat haasteensa. Teemahaastattelun

takia aineistosta puuttuu puhdas tarinallisuus ja haastattelussa käytyjen monien teemojen takia osa tutkijaa kiinnostavista tarinoista on hyvinkin lyhyitä. Samoin samasta syystä haastateltavan tarinankerronta ei tapahdu vapaasti ja suunnittelemattomasti. Toisaalta teemahaastattelu luo tarinoihin jänteveyttä ja selkeyttä ja tietyt eri teemoihin liittyvät tarinat on helpommin löydettävissä.

Tutkimuksessani on kyse molemmista esittelemistäni narratiivisuuden ulottuvuuksista. Teen siis narratiivista analyysiä narratiivisesta tutkimusaineistosta. Samoin käytän narratiivin käsitettä ymmärtääkseni aineistoni naisten kokemuksia ja muistoja sekä tehdessäni niistä omaa tulkintaani; rekonstruktiota. Pääpaino analyysissä on aineistossani; naisten kertomuksissa, mutta sekä heidän tarinoidensa sisältöön että myös minun tulkintaani, ovat vaikuttaneet monet tekijät. Jotkut aineistoni naisista pohtivat ja neuvottelevat yhdessä haastattelijan kanssa avoimesti sitä, mitä sodasta on edelleenkään hyväksyttävää puhua. Haastatteluissa siis toisinaan näkyy haastateltavan epävarmuus kertoa joistakin aikaisemmin hyvin ei-sallituista aiheista kuten esim. suhteista vihollisvaltion joukkoihin. Siten haastateltava saattoi kysyä ennen tarinansa aloittamista: ”*Saako tästä puhua?*” (Haastattelu 33) tai ”*Eihän se tuonne [kasetille] ny kuulu tämä?*” (Haastattelu 12). Molempiin kysymyksiin, edellisessä aiheen sallittavuudesta sekä jälkimmäisessä teemaan sopivuudesta, haastattelijat myös vastaavat myöntävästi ja kannustavasti, jolloin haastateltavat aloittavat tarinansa kertomisen. Toisaalta sääntöjen yhdessä muotoilemisen lisäksi haastattelut varmastikin sisältävät myös paljon haastateltavan itse tekemää aiheiden ja niiden sisällön näkymätöntä, sekä tietoista että tiedostamatonta, karsintaa.

Narratiivisessa tutkimuksessa analysoidaan kertomuksia, jotka ilmaisevat tarinan useimmiten kielellisessä muodossa. Tarinassa on alku, keskikohta ja loppu, joten se on siten ajallinen kokonaisuus. (Hänninen 2000, 20; ks. myös Syrjälä 2001, 213.) Kenneth Gergenin (1994) mukaan hyvään kertomukseen kuuluu päämäärän esittäminen alkuun (esim. aineistossani haastattelujen alussa kerrotaan, että kertomusten päämäärä on kertoa sota- ja pula-ajasta) sekä kertomusten sisältämään päämäärään nähden relevantteja asioita. Hyvässä kertomuksessa tapahtumilla on jonkinlainen järjestys ja syy-yhteys toisiinsa. (ref. Saastamoinen 1999, 173-174.) Toisaalta hyvän kertomustyypin piirteiden määrittelyn lisäksi voidaan tarkastella kertomustyyppejä niiden käyttötarkoituksen mukaan. Margaret Somers ja Gloria Gibson (1994) ovat määritelleet narratiivien neljä ulottuvuutta. Ontologisia narratiiveja käytämme määritellesämme itseämme erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Julkiset narratiivit ovat laajoja kulttuurisia ja institutionaalisia kertomuksia, jotka on saanut aikaan useampi ihminen. Julkiset narratiivit voivat muuttua vielä metanarratiiveiksi; suuriksi kertomuksiksi, jotka muuttuvat pysyviksi ilmiöiksi. Käsitteellisissä narratiiveissa on kyse

niistä käsitteistä ja selityksistä, joita sosiaalitieteilijät konstruoivat. Siten tutkijan tuottaman käsitteellisen narratiivin konstruoiminen on tutkimustyön sijoittamista ontologisten ja julkisten narratiivien verkostoon. (ref. Saastamoinen 1999, 175-177.)

Tulkitsen asian siten, että aineistoni naiset käyttävät paljolti puheessaan ontologisia narratiiveja, joista muodostuu yhdessä julkisia narratiiveja (esim. kertomukset sota-ajasta). Toisaalta sota-ajan kertomukset voi nähdä myös metanarratiivina, joka on osa kaikkia meitä suomalaisen kulttuurin omaavia. Omassa tulkinnassani on taasen kyse käsitteellisistä narratiiveista, joiden tarkoituksena on tuoda esille monta tarinaa; haastateltavan oma, haastateltavan ja haastattelijan yhteinen sekä omani tutkijana. Mikko Saastamoinen (1999) kirjoittaa narratiivin olevan juuri metafora, jonka avulla ihmisten toimintaa ja kokemuksia voidaan ymmärtää historiallisella ulottuvuudella. Lähestymistavassa sosiaalinen elämä nähdään ilmiönä, jota on osattava lukea ja tulkita sekä samalla ymmärtää ajan ja kulttuurin jatkuvan muutoksen merkitys. (165-167; ks. myös Rösen 2005, 10.) Siten kulttuurisia tarinamalleja voidaan käyttää paitsi omien tarinallisten projektien kertomiseen, myös toisten ihmisten tarinallisten projektien ymmärtämiseen ja sitä kautta heidän ajatustensa, tunteidensa ja toimiansa ennakoimiseen (Hänninen 2000, 55).

Narratiivit voidaan Gergenin (1994) mukaan (ref. Saastamoinen 1999, 169) käsitteellisesti jakaa myös makro- ja mikronarratiiveihin. Makronarratiivi on laajempi kehyskertomus (esim. aineistossani kertomukset sota-ajasta), joka koostuu useista mikronarratiiveista (esim. aineistossani kertomukset yhteydenpidosta, naisen arjesta). Kirjoittajan mukaan todellisuus on yhdistelmä näistä kahdesta ja riippuu tutkijan tutkimusongelmasta kumpaa narratiivia hän painottaa vai yrittääkö hän tehdä ymmärrettäväksi näiden kahden kertomustason suhteita. Yhdyn Gergenin ajatukseen laajemman kehyskertomuksen ja sen sisältämien pienempien tarinoiden yhdistelmästä. Tutkimuksessani painotan kuitenkin mikronarratiivia. Olen valinnut yhden aihealueen monipuolisesta sota-ajan tematiikasta. Toisaalta makronarratiivi eli omassa tutkimuksessani sota-aika, on tutkimukseni mikronarratiivin lähtökohta. Toisinaan aineistoni naiset mainitsevat sota-ajan nimeltä ja sen jälkeen kertovat esim. siitä kuinka kovaa elämä silloin oli. Toisinaan taas sota-ajan vaikutus haastateltavan nimenomaiseen tarinaan ei ole niin näkyvästi esillä ja siten on tutkijan tulkittavissa. Yhtä kaikki tutkielmassani on kyse sota-ajan ja aviopuolisoiden välisen suhteen tematiikkojen yhdistelmästä, joka sisältää painotuseron jälkimmäisen hyväksi.

Tarina voi sisältää myös useita mahdollisia juonia peruskaavan ”*alkutila-muutos-lopputila*” sisällä. Hänninen luettelee erilaisia juonityyppettä olevan sankaritarina, tragedia, komedia, ironia sekä

rikostarina Kevin Murrayn (1989; ref. Hänninen 2000, 95-96) esittelemää jaottelua vapaasti kehitellen. Tutkielmani aineistosta löytyy eniten sankaritarinan piirteitä. Haastattelujen naiset ovat selvinneet sodasta hengissä, mitä jo sinänsä voi pitää sankaritarinana. Tämän lisäksi heidän tarinansa ovat elämänmyönteisiä, vaikka he ovatkin kokeneet menetyksiä. Toisaalta kyse voi olla laajemmaltikin sankaritarinasta, kuten Peltonen (1993b) esittää. Hänen mukaansa sankaritarinan voi nähdä yhtenäisenä kansakuntana sodassa taistelevien ihmisten tarinana, jossa itsenäisyyden puolustaminen nähdään voimakkaana oikeutuksena. (mt., 382; ks. myös Peltonen 1997, 88-91.) Seuraavassa on katkelma haastattelusta, jossa mielestäni näkyy selvästi se, miten haastateltava pyrkii näkemään menneisyydessään myös hyviä puolia. Samankaltaisia katkelmia esiintyy aineistossani paljon. Kyseinen ote on aivan haastattelun lopusta, jossa juuri aikaisemmin haastateltava ja haastatteliija ovat keskustelleet haastateltavan kyvystä kestää menetyksiä ja haastateltava jatkaa kertomista muistoistaan:

”Haastateltava: Mutta mä, ei ne oo mulla taakkana mitkää pahat muistot, mul o kaikki tämä elämä, elämän katsomus mitä on ni kaikki mikä on ollut se rikas kaikki köyhä ja sellanen mitätön. Niin ku sillon häiren tuon soran jälkeen kuinka paljon oli niitä häitä ja kuinka sellaisia kauheitakin tapauksia, hyi olokoon. Mutta en minä muistele semmosia (?)

Haastatteliija: Mmm. Sä oot nostanut sen päälimäiseksi sen mikä on hyvää.

Haastateltava: Se sen... - -”

(Haastattelu 55)

Katkelmassa näkyy selvästi myös haastattelijan ”omistautuminen” haastattelulle. Hän nostaa esiin tarinan keskeisiä piirteitä, vahvistaa haastattelijan kertomusta sekä siten antaa tarinalle mahdollisuuden jatkaa. Katkelmassa näkyy myös piirre, jonka haastatteluja lukiessani koin useasti. Nimittäin, että haastatteliija ja haastateltava ikään kuin kertovat tarinaa yhdessä. Hännisen (ks. yllä) jaottelun lisäksi tarinat voidaan jaotella myös toisella tapaa. Saastamoinen (1999) tekee erottelun progressiivisen, regressiivisen ja pysyvyys-kertomuksen välillä. Kun regressiivisessä kertomustyyppissä on kyse epäonnistumisista ja katastrofeista, progressiivisessä kertomuksessa ihminen näkee itsensä selviytyjänä ja elämä nähdään onnistumisten kautta. Pysyvyys-kertomuksessa ihmisen elämä kulkee eteenpäin ilman havaittavia nousuja tai laskuja. (mt., 174-175.) Aineistoni naisten kertomuksissa painottuu progressiivinen kertomustyyppi, mikä näkyy myös yllä olevassa aineistokatkelmassa, mutta he tuovat haastatteluissa esille myös regressiivisen ja pysyvyys-kertomustyyppin piirteitä. Tämä on mahdollista, koska jokainen haastattelu sisältää useita kertomuksia. Yksittäinen haastattelukysymys synnyttää oman pienen tarinan naisten muistoissa.

Naiset muistelevat ja kertovat erilaisista heille merkityksellisistä episodeista sodan aikana. Täten, vaikka naisten kertomukset ovat hyvin elämänmyönteisiä ja siten täyttävät progressiivisen kertomustyypin muodon, heidän elämäänsä on kuulunut myös epäonnistumisia ja pettymyksiä. Ja toisinaan heidän elämässään on sodan aikana ollut myös tasaisempia aikoja.

Laadullisen tutkimuksen arviointia ja eettisiä kysymyksiä

Laadullisia menetelmiä ja tutkimuksia on kritisoitu suhteessa niiden luotettavuuskriteereihin. Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila (1992) erittelee tutkimusraporttiin liittyvinä tekijöinä; kuvauksen, argumentin ja selityksen. Kuvaus antaa tietoa tutkittavasta maailmasta, argumentti taas perustelee asian totuuden tai hyväksyttävyyden ja selitys antaa syyn tapahtumille. Siten puhdas kuvaus, aineisto, vaikkakin se kertoo jotain maailmasta, on hyvä muistaa, ettei se itsessään sisällä mitään päättelyjä, vaan tutkijan analyysi on merkitysten rakentamista aineistosta. (mt., 7.) Tutkijan on myös kyettävä perustelemaan lukijalle aineistonsa merkittävyys ja yhteiskunnallinen tai kulttuurinen paikka. Samoin hänen on mahdollistettava analyysinsä arvioitavuus; lukijan on kyettävä seuraamaan tutkijan päättelyä ja siten saatava mahdollisuus joko hyväksyä tai riitauttaa ne. (Mäkelä 1990, 48, 53.) Siten laadullisen tutkimuksen validius liittyy ennen kaikkea tutkimusprosessin perustavanlaatuisen kuvaamiseen ja validiteettiin läheisesti liittyvä reliabiliteetti tarkoittaa sitä, ettei aineisto sisällä ristiriitaisuuksia (Grönfors 1985, 175, 178). Laadullisessa tutkimuksessa on tarkoituksena kuvata jotakin tapahtumaa, ymmärtää tiettyä toimintaa tai antaa teoreettisesti mielekäs tulkinta ilmiöstä. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei ole välitöntä vaikutusta tutkimuksen onnistumiseen. Yhtenä kriteerinä aineiston rajauksessa voi pitää sitä, että aineistoa on riittävästi, jos uudet tapaukset eivät tuo enää uutta tietoa tutkimusongelman kannalta. (Eskola & Suoranta 1998, 61-62.)

Martti Grönforsin (1985) mukaan tutkija on vastuussa tutkimustyöstään kolmelle taholle. Hänellä on eettinen vastuu tieteelle tuoda tuloksensa esille. Toiseksi tutkijalla on vastuu kanssaihmisilleen olla oikeudenmukainen sekä asemaansa että tietoihinsa liittyen. Lopuksi tutkijalla on vastuu tutkimuskohteilleen kohtelemalla heitä ihmisarvon mukaisesti. (mt., 189.) Hänninen (2000) pohtii myös tarinallisuuteen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja hänen mukaansa kyseisen lähestymistavan arvoa perustellaan paitsi tiedollisin, myös eettisin perustein. Eettistä arvoa kuvaa ennen kaikkea se, että tarinallisuus antaa äänen tutkimukseen osallistuville ihmisille. Tutkija on myös kiinnostunut asioista, jotka ovat ihmisille tärkeitä ja siten tarinallisuus auttaa ihmisiä refleктоimaan elämäänsä. Analyysi tarinallisessa lähestymistavassa on aineistolähtöistä ja lähtökohtana on siis dialogisuus ja

tutkijan avoimuus aineistoa kohtaan. Kuitenkin on hyvä muistaa, että aineistolähtöisyydestä ja tutkittaville äänen antamisesta huolimatta, tutkimuksen lopputuloksessa; tulkinnassa ja esityksessä on kyse aina tutkijan äänestä. Hänninen myös pohtii sitä missä määrin tutkimukseen osallistuneet ovat kokeneet heidän kertomiensa tarinoiden pirstaloituvan sijoittamalla ne tiettyyn tyyppiin ja osoittamalla tarinoiden kytkennät laajempiin kulttuurisiin tarinoihin. (mt., 34-35.) Samoin Pekkarinen (1998) pohtii sitä, että onko tutkijan tulkinnassa kyse aina eräänlaisen väkivallan tuottamisesta aineistona käytettävien ihmisten tarinoita kohtaan. Hän kuitenkin myöntää, että ilman kyseisen kaltaista väkivaltaa ei olisi kulttuuria tai mitään yksilöä ylittävää olemassa. (mt., 72.) Olen pohtinut kyseistä problematiikkaa myös omassa tutkimuksessani. Toivon, että antamalla tutkimuksessani paljon tilaa aineistoni naisten kertomuksille, olen kyennyt antamaan heille sen merkityksen ja kunnian, jonka he ansaitsevat. Toivon myös, että muistojen kytkeminen laajempaan kulttuuriseen kehikkoon on vähentänyt tunnetta niiden *”irraltaan leijumisesta”*. Muutenkin olen kokenut eettisten kysymysten pohtimisen tärkeäksi koko tutkimusprosessini ajan.

4.3 Elämäkerrallisuus etelä-pohjanmaalaisten naisten tarinoissa

Tutkimukseni on paitsi historiallista tutkimusta ja naistutkimusta, myös kulttuurintutkimusta. Tutkimuskohteeni ovat suomalaisia, etelä-pohjanmaalaisia, naisia. Aineistoni on teemahaastattelun avulla kerätty, joten en voi tarkastella sitä puhtaasti ihmisten omina elämäntarinaina. Kirjoitettuja naisten omaelämäkertoja väitöskirjassaan *”Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta”* tutkinut Anni Vilkko (1997) kuitenkin huomauttaa, että oman elämäntarinan kertomisesta on kyse myös silloin, kun ihminen kuvaa jotakin tiettyä tilannetta tai ajanjaksoa elämässään. Elämäntarina kiinnittyy ihmisen elämän aikana tapahtuneeseen ja koettuun, tulkittuun ja ainakin osittain kertoen ilmaistuun. Kokemuksen ja kertomuksen kanssa yhteen luontuva termi elämäntarina on kulttuurisesti ymmärretty omaelämäkerta. Kulttuuri määrittää ne säännöt ja mallit siitä, minkälainen elämäntarina kuuluu olla. Lisäksi on haastavaa kertoa tarinaa, jolle ei voi laittaa todellista loppua, koska elämä vielä jatkuu. (mt., 74-75; ks. myös Vilkko 1993; Hyvärinen 1998, 335; Katvala 2001, 34.) Alasuutarin (1994) mukaan kulttuurintutkimuksen voi nähdä merkitsevän juuri oman yhteiskunnan kulttuuristen ilmiöiden ja muotojen tutkimusta, jossa kulttuurille annetaan itsenäinen asema. Punaisena lankana on ajatus, että todellisuus on sosiaalisesti rakennettu erilaisista merkitystulkintoista ja tulkintasäännöistä, jotka auttavat ihmisiä toimimaan arkielämässään. (mt., 32-36.)

Nätkin (1993) tarjoaa hyvän esimerkin kulttuurin merkityksestä ottaessaan esille tutkimiansa naisten kirjoitetuista omaelämäkertoista nousevat ”roistotarinan” ja ”kumppanuustarinan”, jotka liittyvät sukupuolten väliseen suhteeseen. Roistotarinan keskeisiä elementtejä ovat naisen paremmuus sekä äitinä ja vaimona ja toisaalta miehen roistomaisuus tai heikkous isänä ja aviomiehenä. Kyseinen tarina useimmiten sisältää erilaisia vaikeuksia, joista nainen kuitenkin lopulta selviää voittajana miehestä huolimatta. Kumppanuustarinassa miehet esitetään sankarillisina ja luotettavina. Myös kumppanuus tarina voi olla ”vaikeuksien kautta voittoon”-tarina, mutta se perustuu ajatukselle jaetusta vastuusta miehen ja naisen välillä. (mt., 172-181.) Uskoisin, että Nätkinin kumppanuustarinassa on samankaltaisuuksia suhteessa aineistoni naisten kertomuksiin. Naiset puhuvat siitä, miten kodin- ja lastenhoito, ymmärrettävistä syistä, jäi heidän harteilleen, mutta he kuitenkin luottivat aviomiehensä tukeen ja kertoivat kirjeissään miehilleen lapsiin liittyvistä asioista. Toisaalta on myös huomioitava sen ajan kulttuuri; sodasta riippumatta lastenhoito yhdistettiin naisiin. Kulttuurin merkityksen voisi nähdä myös vaikuttavan oman aineistoni naisten tarinoihin. Useimpien tarinoista tulee ilmi ainakin jonkinlainen selviytymistarina. Toisaalta sota-aikahan juuri korosti aktiivista naista, joka ei murru paineen alla, vaan oman työnsä ja murheidensa ohella jaksaa myös olla tukena sotarintamalla taistelleille.

Elämäkertojen tutkimus liittyy ennen kaikkea kiinnostukseen kerätä tavallisten ihmisten tarinoita arkisesta elämästä. Suomessa on viime aikoina tutkittu elämäkertojen avulla työttömyyttä, miehen elämää, naisen elämää ja kasvatusta osana ihmisen arkea. (Eskola & Suoranta 1998, 123; miehen elämästä ks. Jokiranta 2003.) Antikaisen (1991) mukaan elämäkertoja voi tutkia ainakin kolmesta näkökulmasta. Ensinnäkin elämäkerran voi nähdä objektiivisena, mikä vaatii useita haastattelukertoja ja dokumenttiaineiston käyttöä. Toisaalta elämäkerran näkeminen subjektiivisena viittaa omaelämäkerta-käsitteeseen, jolloin haastateltava kertoo itsestään ja identiteetikuvastaan. Kolmas näkökulma on nähdä elämäkerta tarinana. (mt., 301.) Näistä näkökulmista kolmas on omaa tutkimusta lähimpänä, vaikkakin myös toisesta näkökulmasta löytyy yhdistäviä piirteitä. Vilkkonen (1997) toteaa myös erittäin mielenkiintoisen asian naisten elämäntarinoiden sisällöstä. Hän kirjoittaa siitä, miten naisten tarinoiden ydintä ovat suhteet muihin läheisiin ihmisiin ja kyseisissä suhteissa tapahtuneet muutokset, ei niinkään naisten omat aikaansaannokset. Omaan elämäkertaan valikoituu aineksia yksilön omien tärkeyskriteerien johdosta, mutta myös kulttuuristen ja kerronnallisten mallien mukaisesti. (mt., 84, 93; ks. myös Kortteinen 1992, 47-48; Korvajärvi 1986, 202.) Kerronnalla on tilanteesta riippuen erilaisia funktioita ja se on aktiivista, intentionaalista ja strategista toimintaa. Kerrontatilanteessa, johon ei liity tarkkoja käytännöllisiä tavoitteita, pyritään ainakin luomaan tietynlainen sosiaalinen identiteetti suhteessa kuulijaan. (Hänninen 2000, 56.)

Roos (1987) tunnistaa tutkiessaan tavallisten suomalaisten elämäkertoja kirjassaan *"Suomalainen elämä"* elämäkerta-aineiston sukupolvikäsitteen kannalta ihanteelliseksi. Elämäkerran avulla tutkijan on mahdollista liittää yhteen elämäkerralliset yhteisöt mielekkäällä tavalla. Siten sukupolvi on muuttuja, joka tyypittelee elämäkerta-aineiston. Roos erottaa elämäkerta-aineiston pohjalta tällä hetkellä elävistä suomalaisista neljä sukupolvea; sotien ja pulan, sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun, suuren murroksen sekä lähiöiden sukupolven. Eri sukupolvien välillä näkyy muutos esim. työnteossa, koulutuksessa, ihmissuhteissa ja kokemusten *"kapenemisessa"*. Ensimmäinen sukupolvi, joka samalla kattaa myös oman aineistoni naiset, on sotien ja pulan sukupolvi, joka on syntynyt viime vuosisadan kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä. He ovat eläneet elämänsä aktiivivaiheen kansalais- sekä talvi- ja jatkosodan aikana. Keskeinen yhteinen piirre on olosuhteet; sota-ajan elämän poikkeuksellisuus ja kova työnteke, mutta myös sotien jälkeinen turvallisuus ja vaurastuminen. Sukupolvien välillä näkyy muutos mm. työnteossa, koulutuksessa, ihmissuhteissa ja kokemusten *"kapenemisessa"*. (mt., 53-58; ks. myös Roos 1985, 24-27.) Aineistoni koostuu siis Roosin sukupolvi-jakoa mukaillen ensimmäisestä sukupolvesta; aineistoni etelä-pohjanmaalaiset naiset elivät sotien ja pula-ajan aikana elämänsä aktiivisinta vaihetta. Heille työnteolla oli tärkeä merkitys ja samoin heidän kokemuksiansa kuvastaa rikkaus. He ovat mahdollisesti saaneet kokea sekä sotaa sekä rauhaa, pulaa että runsautta. Toisaalta heille koulutuksella on ollut vähäisempi merkitys kuin kolmannen ja neljännen sukupolven ihmisillä. Samoin heillä harvemmin on ollut aikaa pohtia syvällisesti ihmissuhteita; lapset, puoliso ja muut läheiset ihmiset ovat kulkeneet *"siinä sivussa"*.

Pirjo Markkola (2002) puhuu siitä, miten Suomessa on rakennettu kuvaa *"vahvasta suomalaisesta naisesta"* ajattelematta kyseisen käsitteen heikkouksia. Hänen mukaansa vahvuus tulee esiin naisten puheissa juuri perhe- ja työelämässä pärjäämisinä ja jaksamisena. Siten naisten vahvuudesta on suomalaisessa puhunnassa tuotettu kulttuurinen resurssi, jonka avulla on mahdollista selviytyä ongelmatilanteissa. Vahvan naiseuden avulla suomalaista naista on pyritty kirjoittamaan osaksi kansallista historiaa. Käsitteen heikkoutena on juuri se, että se yhtenäistää naiseuden, vaikka Suomessa on paitsi vahvoja tai heikkoja naisia, myös jotakin siltä väliltä. (mt., 79, 83, 85, 87, 89.) Samoin Matti Kortteinen (1992) suomalaista palkkatyökulttuuria väitöskirjassaan tutkittuaan toteaa, miten suomalaisten elämäkertoja kuvastaa rakenne, joka on löydettävissä toistuvasti tarinoista: *"on kovaa, yrittää selvitä, on selvinnyt ja on siitä ylpeä"*. Selviytymistä ei koeta vain järkevänä vaan se on myös kunnia-asia, jonka eteen vaikka sitten uhraudutaan, koska muuten on vaarana kasvojen menetys. Siten selviytymiseen sisältyy jonkinlaista pakkoselviytymis-eetosta. (mt., 43, 49-50.)

Aineistoni etelä-pohjanmaalaisten naisten tarinoista on mahdollista löytää Kortteisen kuvaama rakenne. He kaikki kertovat selviytymisen tarinaansa kovien koettelemusten kautta.

Aineistoni naisille sota-aika on merkinnyt paljon ja sen vaikutukset ulottuvat nykypäivään asti. Haastatteluja lukiessani huomasin, että edelleen sota-ajan ajattelemisen tuo suurimmalle osalle heistä monenlaisia tunteita pintaan. Olen halunnut oppia ymmärtämään heitä ja sitä aikaa, josta he kertovat. Olen lukenut haastatteluja avoimena ja tulkinnut niitä aineistoni naisten kokemuksina sodasta, sellaisina, kun ne heille ovat näyttäytyneet. Haastattelut sisältävät heidän tarinansa huolimatta siitä, mitä, miten ja kuinka paljon tarinoiden sisältöön on aika ja kulttuuri vaikuttanut. Tutkielmassani seuraavaksi tulevan analyysiosan painopiste on juuri uuden kertomuksen tuottamisessa aineistoni naisten tarinoiden pohjalta. Kirjoitan, Somersin ja Gibsonin (1994) jaottelua mukaillen, omaa käsitteellistä narratiiviani tulkitsemalla ja analysoimalla naisten ontologisia narratiiveja, joista teemoittelun ja tyypittelyn kautta voi nähdä tulevan sekä julkisia narratiiveja että metanarratiiveja. Näkökulmani on ”*moninkertainen*” naisnäkökulma; tutkin naisena naishaastateltavien tarinoita naishaastattelijoiden kysymyksiin. Analyysissäni painotan ja käsittelen aviopuolisoiden välisen suhteen tematiikkaa.

Luvun 5 alussa rakennan laajempaa kehyskertomusta aviopuolisoiden suhteesta, josta sitten jatkan tuottamalla pienempiä mikronarratiiveja. Tarkoitukseni on ensin keskittyä avioliiton tematiikkaan ja sen merkitykseen naisille. Tuon esille, ensin teemoitellen ja sitten yksityiskohtaisemmin tyypitellen, naisten kertomuksista tapoja, joilla mies pidettiin ”*lähellä*” ts. kirjeiden, pakettien sekä loma-aikojen avulla. Poissaolon teemoittelen käsittämään sekä miehen fyysisen poissaolon johtuen sotarintamalla olostä että miehen todellisen poissaolon, sodassa kuoleminen. Poissaolo-osiossa käsittelen myös yksin kotiin jääneen naisen arjen tematiikkaa. Luvun lopussa analysoin naisten kertomuksista vastauksia siihen, mitä merkitystä aviopuolisoiden välisellä suhteella oli naisten arjessa selviytymiseen kotirintamalla. Pääpaino on selviytymisen tematiikassa. Tulen tutkimaan haastatteluja ikään kuin kokonaisina kertomuksina etsiessäni vastauksia naisten selviytymiseen. Kaikista haastattelukatkelmista olen muuttanut tunnistamisen mahdollistavat nimet, paikat, vuosiluvut yms. Haastattelukatkelmia olen ottanut mukaan paljon, koska haluan antaa painoa aineistoni naisten kertomuksille.

5. NAISTEN KERTOMUKSIA AVIOPUOLISOIDEN VÄLISESTÄ SUHTEESTA JA ARJESSA SELVIYTYMISESTÄ ILMAN AVIOPUOLISOA

Käsittelen ja analysoin seuraavaksi naisten kertomuksia aviopuolisoiden välisestä suhteesta. Luvun alussa (5.1) tuon esille avioliiton merkitystä ja sen ylläpitoa aineistoni naisille. Esittelen myös (5.2) naisten ja heidän aviopuolisoidensa mahdollisuuksia ja tapoja pitää yhteyttä ja siten huolehtia suhteestaan talvi- ja jatkosodan aikana. Alaluvussa 5.3 tuon esille sodan ajan avioliittoon kuuluneen miehen poissaolon kotoa ja sen merkityksen yksin jääneen vaimon arkeen. Käsittelen myös miehen haavoittumista sekä kuolemista sodassa ja sen merkityksiä vaimolle ja avioliitolle. Analyysiluvun loppuosassa analysoin naisten kertomuksia selviytymisen näkökulmasta. Tarkoitukseni on etsiä vastauksia kysymykseeni siitä, miten aviopuolisoiden suhde on mahdollisesti auttanut aineistoni naisia selviytymään sodan ajan arjessaan. Alaluvussa 5.4 rakennan ensimmäiseksi naisten tarinoista mallitarinan sankaruudesta; Helmin tarinan. Kyseinen tarina toimii ikään kuin tyyppitarinana, jonka olen ”luonut” aineistoni naisten tarinoiden pohjalta. Sankaritarinan piirteitä on tulkittavissa naisten myönteisistä kertomuksista paljonkin; se on vallitsevana ”taustasävynä” jokaisessa haastattelussa. Suurimmalta osalta naisten kertomukset ovat juuri progressiivisia ja kyseistä piirrettä käsittelen yksityiskohtaisemmin mallitarinan jälkeen. Progressiivisuus näkyy aineistossa siten, että kertomukset ovat elämänmyönteisiä sekä kokonaisuudessaan että pienempiin tarinoihin paloitetuna. Aineistoani valitessani en nimenomaisesti etsinyt elämänmyönteisiä kertomuksia vaan saamani aineisto oli kokonaisuudessaan progressiivinen. Luvun loppuosassa esittelen vielä regressiivistä ja pysyvyys-kertomustyyppiä, koska myös niiden piirteitä, joskin marginaalissa olevina, näkyy naisten kertomuksissa.

5.1 Avioliiton ylläpito talvi- ja jatkosodassa

Aineistoni naiset tuovat kertomuksissaan esille monenlaisia avioliittoon kohdentuvia merkityksiä, joita käsittelen seuraavaksi. Täytyy kuitenkin muistaa, että naisten kertomukset ovat aikaan ja paikkaan sidottuja; ne ovat kertomuksia ajasta, josta on kulunut jo yli 60 vuotta. Tuolloin sota-aikana oli erilaisempaa elää ja toimia kuin nykypäivänä, myös parisuhde oli erilainen. Osaan aineistokatkelmista olen ottanut mukaan lisäksi haastattelijan kysymyksen, jos olen nähnyt sen selventävän käsiteltyä asiaa.

Avioliiton merkitys

Avioliitolla ja aviossa olemisella oli sodan aikana aineistoni naisille moniulotteinen merkitys. Naisista suuri osa on solminut avioliiton nuorena noin 20-vuotiaana. Haastatteluissa naiset tuovat esille paljolti avioitumisen jälkeistä elämää eivätkä niinkään huomioi varsinaista vihkimistapahtumaa. Suuri osa heistä avioitui aivan sodan kynnyksellä tai jo sen alettua, joten olisi voinut kuvitella, että tarinoita vihkimistapahtumasta olisi ollut enemmänkin. Toisaalta kyseisten tarinoiden puuttumiseen on voinut vaikuttaa paitsi haastattelijan ja haastattelun suuntautuminen toisiin asioihin, myös se, että puutteen ja epävarmuuden sekä, sodan jo alettua, miesten vähäisten loma-aikojen ja pelon ilmapiirissä varsinainen vihkeminen saattoi olla hyvin yksinkertainen ja arkinen tapahtuma. Seuraavassa aineistokatkelmassa ennen sotaa 1930-luvulla naimisiin mennyt haastateltava korostaa paitsi tapahtuman tavallisuutta, myös sen ainutlaatuisuutta ja tärkeyttä itselleen muistamalla monia yksityiskohtia tapahtumasta, kuten pappilan lattian kovan äänen. Samoin puutteesta huolimatta avioliittoa pyrittiin juhlistamaan ainakin syömällä ja juomalla läheisten kanssa:

”Me menimmä sitte pappilahan tuonne (epäselvää) pappilahan. - - Me menimmä sinne kaharen vain sitte ja tuota, ei kotonakaan mitään erikoosia juhulia mutta syötiin ja juotiin oman väen kans niin tuota... Siellä oli sellaaasia laminiitti... sellaaasta graafista.... Se sitte, kun se kuuli sitte jotta me tulimma vihkimistä varten niin se, käyy... huusi sitten (epäselvää), paavo, tuu vihkimähän yks pari. Se Paavo-pastori niin, se oli siellä yläkerras, niin se tuli meitä vihkimähän sitte. - - Se oli kotona sitte silloin, ja se käy meirät vihkimäs siinä sakaastin eres, siinä sakastis... No se ruustinna sitte se - - se keittikin kaffin, niinku sitten siinä piti olla toristajat, kaksi, niin... - - Kaks pappilan piikaa oli toristamas, ja sitte se laittoo kaffin siihen salihin se Anni-rouva... Sitten meidän käskettihin kaffeelle ja siinä oli sitte se pappi joka vihkii meitä ja sitte se, se rouva ja sitten ne palvelijat, niin ne oli sitte kans siinä kaffeella. Joo. Ja niin me kiittelimme ja lähtimmä pois. Sen raamatun sai sitten silloin sen. - -.”

(Haastattelu 87)

Ennen katkelmaa haastateltava kertoi yksityiskohtaisesti vihkimiseensä liittyneistä kuulutuksista; siitä miten ne käytiin hakemassa pappilasta ja miten tärkeää oli käydä kuuntelemassa ne kirkossa kolmena peräkkäisenä pyhänä ennen vihkimistä. Tämä oli tärkeää, koska uskomuksen mukaan avioparille saattoi tulla kuuroja lapsia, jos he eivät kyseistä sääntöä noudattaneet. Siten avioliiton alkuun liittyi sekä monenlaisia uskomuksia että tapoja. Vihkimisen jälkeen muutama aineistoni

naisista jäi kotitalalleen sodan alettua katsoen sen paremmaksi tavaksi selvitä sodan epävarmuudesta olemalla tutussa paikassa, mutta suurimmalle osalle naisista avioliitto toi mukanaan muuton miehen kotiin. Muutto saattoi tuoda mukanaan jännitteitä, kun kaikki oli uutta ja vierasta ja sota loi omat rajoituksensa elämään. Eräs haastateltava kertoi siitä, miten hän joutui tulemaan yksin miehen kotiin tämän jouduttua sotaan ennen muuttoa: ”*No mä oikiastansa tajusin... pahimpana tänne tuores(?)... vierahat ihmiset ympärillä ja ei, emmä tajunnu sitä ystävällisyyttä ainakaan. - -*” (Haastattelu 49). Haastateltava ei tuntenut ketään muita, kuin miehen kotiväen ja vastassa ollut anoppi neuvoi miniäänsä tutustumaan muihin kylän ihmisiin ”- - *olla niinkun ihmiset, jottei heidän tarte hävetä - -*” (Haastattelu 49). Useimmiten suhteet appivanhempiin tuntuivat onnistuvan aineistoni naisilla hyvin; naiset olivat tottuneet tekemään erilaisia töitä ja he halusivat tutustua uusiin sukulaisiinsa ja tekivätkin töitä sen eteen. Myös toinen osapuoli, tässä tapauksessa miehen suku, useimmiten otti miniän hyvin vastaan lahjoittamalla tarpeellisia tavaroita, kuten esim. vaatekankaita. Suhteesta appivanhempiin ja ennen kaikkea anoppiin useimmat aineistoni naisista puhuvatkin lämpimään sävyyn: ”- - *Ei [anoppi] ikää mitää pahaa sanaa mulle sanonu. - - Aiva apua antamas, ku mä tarvittin, niin kyllä se aina oli valmisna. - -*” (Haastattelu 52). Toki tuore miniä usein sai myös monenlaisia neuvoja ja ohjeita liittyen esim. asunnon kunnossapitoon. Aina omat ja anopin ohjeet ja säännöt eivät kohdanneet, mikä omalta osaltaan saattoi vaikeuttaa yhdessäoloa. Tämä voi olla yksi syy, miksi muutamassa haastattelussa naiset kertovat maatilán tasaamisesta, jolloin aviopari sai oman osuutensa ja mahdollisuuden aloittaa oman talon rakentamisen. Talon valmistuminen saattoi olla pitkä prosessi johtuen sodasta ja miesten poissaolosta. Kuitenkin naisten tarinoista on tulkittavissa suurempi avioparin ja muun suvun yhteisöllisyys kuin esim. nykyaikana, jolloin aviopari saattaa asua hyvinkin kaukana suvuistaan. Sota-ajan naisille suhde mieheen merkitsi siten myös suhdetta miehen sukuun.

Aineistoni naisilla sodan ajan avioliittoon kuuluivat itsestään selvästi myös lapset. Monilla naisista lapsia oli jo ennen sotaa ja niitä myös syntyi sodan aikana. Lapsiluku aineistoni naisilla vaihteli yhden ja yhdentoista lapsen välillä. Raskaudenehkäisy ei ollut osa heidän elämäänsä, siitä ei puhuttu silloin vaan lapsia pidettiin luonnollisena jatkeena avioliitolle ja samalla ”*herran lahjana*”, (Haastattelu 52) kuten eräs haastateltava toteaa. Synnytykset tapahtuivat suurimmalla osalla kotona, muutama kertoi kokeneensa etenkin nuorimpien lasten kohdalla myös sairaalasyntytyksen. Miehet olivat synnytyksissä mukana mahdollisuuksien mukaan; eräs aineistoni naisista puhuu miehensä läsnäolosta synnytyksessä luonnollisena ja itsestään selvänä asiana. Kovan synnytystuskan kohdatessa miehen läsnäolon merkitys tuntui suurelta. Mies auttoiakin kantamalla vettä, lämmittämällä asuntoa ja siten auttamalla lapset turvallisesti matkaan. Kuitenkin johtuen lähinnä

sodasta ja miesten poissaolosta moni naisista tuo julki kohtalonsa synnyttää yksin joko kätilö tai joku muu tuttava turvanaan. Äidit myös useimmiten joutuivat palaamaan maatilán raskaisiin töihin melkeinpä heti synnytyksen jälkeen. Aineistoni naiset puhuvat yhdestä viikosta, joka oli mahdollista levätä, jos sai jonkun maatilán töissä auttamaan. Haastatteluja lukiessani minulle tuli tunne siitä, miten naiset vahvasti merkityksellistivät itseään suhteessa vaimona ja äitinä. Vaikka nämä roolit hukkuivat välillä jatkuvaan ja raskaaseen työntekijän rooliin olivat ne silti vahvasti mukana koko haastattelun ajan. Suuri osa aineistoni naisista pitäytyy haastatteluissa suhteellisen asialinjalla, eivätkä niinkään puhu suoraan tunteistaan esim. aviomiestään kohtaan. Kuitenkin myös heidän tarinoistaan on tulkittavissa lämmin suuntautuneisuus omaa perhettään kohtaan. Tarinoista kuultaa läpi ylpeyden tunne omaa miestä kohtaan; siitä mitä hän sai sotarintamalla aikaan. Lukiessani tarinoita minulle tuli ennen kaikkea mieleen sana ”elämäkaveri”. Naisten tarinoista on tulkittavissa, heidän puhuessaan aviomiehestään, tietynlainen vierellä kulkeminen ja elämäkaveruus.

Naiset tuovat tarinoissaan esille paheksuntansa aviopuolisoiden väliseen pettämiseen. Eräs haastateltava kertoo tarinan siitä, miten hänen oli luultu sota-aikana pettävän aviomiestään toisen miehen kanssa. Huhut olivat levinneet ainoastaan siitä syystä, että haastateltava oli vienyt lomalla olevalle naapurinmiehelle oman miehensä paketin sotarintamalle vietäväksi. Haastateltavan tarinasta käy ilmi hänen suuttumuksensa ja harminsa kyseisen huhun johdosta, joka kuitenkin lopulta hiljeni naapurissa asuneen iäkkäämmän naisen suututtua ja ilmoitettua haastateltavan kunniallisuudesta. Kotirintamalla yksin eläviä naisia siis pidettiin silmällä muun kylän toimin; tosin moni aineistoni naisista, vaikka myönsikin paheksuvansa pettämistä, kertoi olevansa puuttumatta toisten ihmisten elämään. Jokaisella oli omat murheensa, joissa oli aivan tarpeeksi kestämistä ilman, että olisi miettinyt vielä toisten ongelmia. Vaikka haastateltavat eivät puhu omalle kohdalle sattuneesta pettämisestä, he kuitenkin mainitsevat sen koskettaneen monia muita, kuten alla olevassa aineistokatkelmassa käy ilmi. Ennen katkelmaa haastateltava kertoo siitä, miten häneltä oli sota-aikana kysytty, että onko heidän avioliittonsa vielä voimissaan, kun niin monen avioliitto saattoi sota-aikana mennä pilalle:

”- - Se oli luottamista - - niin mä sanoon, että meidän ei oo yhtään menny pilalle, että se aivan niinku vihille on menty, niin samanlaasta. Ettei meillä oo sellasta, että mitenkään oli toinen, taikka toinen pettäny toista, niinku monet tekivät sinä aikana. Pettivät aviopuolisoansa, vaimot ja miehet, tietenkín. - - meidän avioliitto pysyny, ettei se oo särkyny, ku näin kauan ollu yksin. Mä sanoin, että ei oo särkyny. Hyvin on pysyny. - -” (Haastattelu 61)

Luottamus on ollut aineistoni naisille keino selviytyä sodan ajan epävarmuuksista suhteessa aviopuolisoon. Yllä olevassa katkelmassa haastateltava vielä korostaa sitä, miten avioliitto oli säilynyt kuten vasta-avioituneilla. Kyseisen haastateltavan kohdalla, haastattelua kokonaisuudessaan lukiessani, minulle nousi kuva käytännönläheisestä ja ehkäpä hieman arkisestakin avioliitosta. Ehkäpä kaveruus, kunnioitus ja luottamus ovat olleet aineistoni naisille ”romanttisia haihattejuja” parempi tapa selviytyä raskaasta arjesta. Ehkäpä luottamus toiseen korvasi jatkuvan rakkauden julistamisen. Toki heidänkin tarinoistaan on tulkittavissa romanttisia sävyjä, mutta ympäröivä sodan ajan todellisuus on ainakin jonkin verran pakottanut naisia kanavoimaan tunteensa käytännön tekoihin kuten esim. kirjeiden kirjoittamiseen ja pakettien lähettämiseen. Sota-aikaa ja avioliittoa kuvattaessa naisten tarinoista tulee esille myös pelko siitä, että mies joko kuolee tai haavoittuu pahasti. Siten yhteydenpidon merkitys henkisen hyvinvoinnin kannalta oli tärkeä kotiseudun ja sotarintamalla olevien välillä. Seuraavassa aineistokatkelmassa haastateltava korostaa yhteydenpidon merkitystä. Hänelle tärkeintä oli saada tietää, mitä miehelle kuului rintamalle ja sitä hän ”sydän kylmänä aina orotteli”. Katkelmassa näkyy myös miehen merkitys haastatellun naisen elämään. Vaimo pelkäsi miehen kuolemaa jo siitäkin syystä, että se vaikeuttaisi hänen elämäänsä taloudellisesti. Haastatteluista päätellen sen ajan parisuhde oli ennen kaikkea huolenpitosuhde:

”Haastattelija: Mutta jos nyt näin ajatellen kokonaisuutena tuota sota-aikaa, niin mikä siinä oli kaikkein raskainta?”

Haastateltava: Ei sitä osaa sanoa... mitenkä sen sanoos... vaikialta tuntuu, se ainainen peleko sitte, että jos mies kun kaatuu, niin jää sinne reissulle. Kun meillä ei ollu sitte, mulla ei ollu sitte henkilökohtaisesti siitä, kun minä olin tosiaan sitten niin ku miniänä, me sen jäläkeen sitten vasta, ku sodasta pääsi, niin sitte vasta... oikeen yhteiselämää, sinne menimme sinne mun kototilalleni sitte, oltiin siellä muutama vuosi ja.. –55 jouluksi muutettiin tänne... (?) joka tänne isännäksi jo rupeski...

Haastattelija: Ahaa. Toi että pelko oli se, semmonen...

Haastateltava: Niin, no pelko, niin pelko, se mulla ainakin painoo.

Haastattelija: Se oli pahempi kun se töitten paljous.

Haastateltava: No oli, oli.

Haastattelija: Ja vaikka työtkin rasittivat, ja huolta oli.

Haastateltava: Kyllähän nekin rasitti, mutta aina sydän, saa sanoa, jotta sydän kylmänä aina orotteli, että mitä kuuluu...(?). - -”

(Haastattelu 67)

Katkelman haastateltavalle pelko oli todellista ja se oli osa jokapäiväistä elämää. Pelkoon sekoittui sekä huoli miehestä että omasta ja perheen selviytymisestä. Sotakuukausipalkka, jota maksettiin miehen sotarintamallaolon johdosta, esiintyy naisten puheissa harvakseltaan. Joko naiset puhuvat sen vähyydestä tai eivät yksinkertaisesti muista saaneensa koko avustusta. Eräskin haastateltava puhuu siitä, miten ajat olivat tuolloin kovat ja rahan kanssa piti olla todella tarkkana ja ” - *Ja hyvä jottei pitänyt vielä isännälleki antaa rahaa, ku se oli lomalla.*” (Haastattelu 33). Siten miehen kuulumisia sekä odotettiin että niitä myös jännitettiin. Koskaan ei voinut tietää, minkälaisia kuulumisia rintamalta seuraavaksi tulisi. Seuraavaksi käsittelen ja analysoin erilaisia yhteydenpidon tapoja, joita naiset tuovat esille kertomuksissaan.

5.2 Erilaisia tapoja pitää yhteyttä

Teuvo Rönkkösen (1999) mukaan tärkein yhteydenpidon muoto oli kenttäposti, koska lomaa oli vaikea rintamalta saada. Tämän lisäksi rintamajoukoissa palvelleiden ja omaisten välillä puhelimenkäyttö ei ollut mahdollista. Kirjeiden ja pakettien lähettäminen ja vastaanottaminen olikin sota-ajan yleisimpiä vapaa-ajan viettotapoja. (mt., 252.) Puhelimen käytön mahdollisuudesta puhui vain muutama aineistoni naisista ja heidänkin kohdallaan sen käyttö jäi hyvin vähäiseksi. Kylässä saattoi myös olla yksi, yhteinen, puhelin, jota kaikkien oli mahdollista käyttää. Puhelin mahdollisti siten aivan välttämättömien asioiden hoidon, mutta muuten pyrittiin käyttämään kenttäpostia. Radiota ja lehtiä kuunneltiin ja luettiin aina kun se vain oli mahdollista; eräskin haastateltavista kertoi, miten hän iltaisin saatuaan lapset nukkumaan luki lehteä mahdollisten ikävien uutisten varalta. Lisäksi tietoja läheisten olinpaikoista tiedusteltiin kulloinkin lomalla olevilta sotilailta. Samoin toisinaan sotilaat kirjoittelivat kirjeissään muiden sotilaiden nimiä, joita olivat tavanneet ja myös siten tieto omasta läheisestä saattoi tavoittaa kotirintamalla asuvan. Aineistoni naisten kertomuksissa suurimman sijan yhteydenpidon ja suhteen ylläpidon muotona saa, lomien vähäisyyden vuoksi, juuri kenttäposti. Kenttäpostia edustavat kirjeet ja paketit, joita naiset kertovat lähettäneensä rintamalle. Ja toki myös he saivat kirjeitä rintamalta. Niiden avulla sai tietoa rintamalla olevan terveydentilasta ja ennen kaikkea siitä, että aviomies oli vielä hengissä:

” - *Mä sanoon, jotta vaikket kirjoota pitkältä mutta paa päivämäärä joka päivälle ennenkö lähetät. Niitä tuli sitte niitä kirjoja kaharen viikon aikaa, aina tuli silloin tällöön. Mutta siinä oli usiee päivämäärä, jotta tieränpä ainakin että silloin vielä. - -*” (Haastattelu 120)

Tärkeintä tuolloin oli tieto toisen hengissä olemisesta, mitä kirjeiden tulon jatkuminen omalta osaltaan kertoi. Yllä olevasta katkelmasta käy hyvin selville kenttäpostin merkitys haastateltavalle. Tärkeintä ei välttämättä niinkään ollut yhteydenpidon, tässä tapauksessa kirjeen, varsinainen sisältö, vaan kirjoittamispäivämäärä. Se toi aviomiehen lähelle elävänä. Tämä varmastikin auttoi selviytymistä ja jaksamista kotirintaman arjessa.

Kirjeet

Kirjeet kulkivat kodin ja rintaman välillä. Tämän väitteen osoittivat todeksi kaikki aineistoni naiset. Kirjeenvaihdon avulla aviopuolisot kävivät läpi yhteistä ikäväänsä. Kirjeenvaihto oli naisten ja heidän aviopuolisoidensa välillä ahkeraa; kirjeitä saatettiin lähettää useita yhden viikon aikana:

”Haastattelija: Olitteko te paljon kirjeen vaihdossa?”

Haastateltava: No kyllä joka viikko tuli kirje, taisi tulla kaksikin (naurua), joo. Siellähän ei ollu kokoa aikaa sitä taistelua, sielä oli alkuun mennes ja tulles, se oli pitkän aikaa sitä rintamasotaa vain, että oltiin sielä vartios.”

(Haastattelu 61)

Haastateltava tähdentää sitä, että silloin, kun sotarintamalla oli hiljaisempaa, kirjeitä tuli enemmän. Hän haluaa siten jotenkin perustella kirjeiden ”suurta” määrää juuri rintamasota-ajalla. Kotona kirjeitä odottavan oli mahdollista kirjeiden määrän avulla aavistella, mikä rintamalla kulloinkin oli tilanne. Toisaalta rauhallisempi aika sotarintamalla ei välttämättä näkynyt kotirintaman arjessa ja, siksi osa naisista kertoi siitä, miten mies saattoi kummastella, kun nainen kaiken kiireen ja työn keskellä ei heti ehtinyt kirjoittaa takaisin. Välillä joutui tiukan aikataulun johdosta kirjoittamaan kirjeitä keskellä työntekoa esim. paimentaessa lehmiä. Toki kirjeiden kulku saattoi toisinaan olla hidasta, joten kirjeeseen pyrittiin vastaamaan nopeasti; illalla muiden töiden jälkeen:

”- - Aiva kuule syötihin sitte ja mukulat maata, niin sitte minä hetken huilasin ja sitte mä kirjoottiin sen kirjeen sinne sotahan miehelleni. Se meni siinä jotta... Sitten mä menin maata - -”

(Haastattelu 87)

Yllä olevassa katkelmassa voisi nähdä kirjeiden kirjoittamisen olevan kyseiselle naiselle yksi jokapäiväisistä rutiineista. Kirjoittaminen oli osa päivän töitä, jonka jälkeen saattoi mennä nukkumaan. Naisten haastatteluja lukiessani väittäisin kuitenkin, ettei kirjeiden kirjoittaminen ollut

näille naisille vain tapa, vaan sillä oli suurempi merkitys. Vaikka se monille aineistoni naisista oli jokapäiväinen rutiini, oli se myös mahdollisuus tyhjentää päivän tapahtumat paperille ja kertoa välittämisestään aviopuolisoaan kohtaan. Siten kirjoittaminen oli ennen kaikkea molemminpuolista. Toki on myönnettävä, että kyseisen ajan käsitykset, viralliset ja epäviralliset, kirjeiden kirjoittamisen hyödyllisyydestä ovat saattaneet vaikuttaa kirjeiden kirjoittamiseen. Juuri naimisiin mennyt vaimo, joka ei kirjoittaisi miehelleen, olisi varmastikin joutunut kylän silmissä kummastuksen kohteeksi. Seuraavassa katkelmassa haastateltava kertoo kirjeiden kirjoittamisen ahkeruudesta ja siitä, että niitä odotettiin. Lisäksi hän muistuttaa, miten kätevää kirjeiden lähettäminen oli, kun ei tarvinnut edes postimerkkiä ostaa:

”Haastattelija: Oliko kirjeenvaihto ahkeraa?

Haastateltava: Kyllä, se oli se kenttä posti, kun ei sitä tarvinnu edes postimerkkiä silloin olla, se oli sitä kenttäpostia, kyllä oli.

Haastattelija: Ja kirjeitä odotettiin?

Haastateltava: Kyllä, kyllä, se oli selevää. Muistan sitte, kun se pääsi sodastaki lopuksi pois, niin mä talletin kaikkia silloin, sitten ne kerran poltettiin ne kirjat, niin kyllä tuli lämpöönen kamari niistä, niitä oli niin paljon niitä kirjeitä (nauraa). - -”

(Haastattelu 67)

Katkelmassa näkyy myös yksi kirjeisiin ja niiden säilyttämiseen liittyvä merkittävä piirre, joka esiintyi monessa aineistoni haastateltavan kertomuksessa; nimittäin kirjeiden myöhempi hävittäminen. Yllä olevan katkelman haastateltava kertoo iloisesti miten kirjeiden tehtäväksi myöhemmin tuli lämmittää asuntoa. Voisi tulkita, että ne tulivat ”tarpeettomiksi” niiden täytettyä yhteydenpidon tehtävänsä sodassa. Kirjeiden hävittämisestä kertoo myös haastateltava alla olevassa katkelmassa. Hän kertoo lukevansa mieluummin sodasta kertovaa kirjallisuutta kuin omaa kirjeenvaihtoaan. Lopuksi hän kuitenkin myöntää, että sotakirjallisuutta on ylipäättänsä vaikea lukea muistojen takia. Kun itse on kokenut ne tapahtumat, mitä kirjoissa kerrotaan, ei niihin välttämättä halua enää palata. Tämä varmasti on yksi syy, miksi kirjeitä on hävitetty:

”- - Haastattelija: Ootko säilyttänyt kirjeet?

Haastateltava: En oo.

Haastattelija: Ne on pois.

Haastateltava: En minä, ko mä luen niin mulla on niin paljon tota kirjallisuutta, mä tiedän ne niin en mä saata lukea niitä.” (Haastattelu 55)

Kirjeiden herättämien vaikeiden muistojen lisäksi toinen syy, miksi haastattelujen naisista suuri osa hävitti myöhemmin kirjeet voi liittyä siihen tosiasiaan, että useimmat heistä saivat miehensä hengissä takaisin sodasta. Kirjassaan *"Kenttäpostia"* Annikki Lumme (1975) puhuikin siitä, miten kirjeet omalta osaltaan menettivät merkityksensä, jos ja kun mies palasi takaisin perheensä luo. Tämä mahdollisti sen, että miestä ja avioliittoa ei tarvinnut muistella vain kirjeiden kautta. (mt.) Kolmas syy kirjeiden hävittämiseen on voinut ollut halu mennä eteenpäin ja jättää sota-ajan koettelemukset taakse. Halu uusiutua ja löytää uusia päämääriä tulee naisten tarinoissa välillä selvästikin esille. Toisaalta kirjeiden hävittäminen ei myöskään estänyt kyseisen asian katumista myöhemmin, kuten osalle haastateltavista kävi. Kirjeet eivät myöskään olleet ainoat, joita myöhemmin paljon hävitettiin; myös muut kirjalliset tuotokset ja mm. valokuvat esim. miehestä ovat aikojen kuluessa hävitetty. Haastateltavat puhuvat siitä kuinka kirjeissä käsiteltiin hyvin monenlaisia asioita. Kirjoitettiin omasta ja lasten sekä muiden läheisten voinnista. Kirjeissä käsiteltiin myös erityisempiä asioita, kuten haastateltavat seuraavissa katkelmissa kertovat. Aina mies ei sodan aikana päässyt todistamaan lapsensa syntymää tai päässyt ristiäisiin. Toisinaan kirjeiden kulku oli epävarmaa, mikä osaltaan aiheutti hauskoja kommelluksia:

"Kyllä ne koko hyvin meni, mutta silloin ku Lempi on syntyny, niin mä kirjootin ohjelmat kuinka... minkämoinen tyttölapsi syntyny ja hyvin menny kaikki ja.. Sitte mä kirjootin pian toisen kirjeen. Ehä mä siinä sitte samoja asioota kertonu. Niin se oli menny ennemmin. Niin sitte se tuli vastaus, jotta ku hän moittii, ku et sä puhunu yhtään mitään sen synnytyksen aijasta. (Naurua.) Oli seki si... - - ...joskus menny, jälkihinpäin." (Haastattelu 51)

"Kun minä sain sen Kaisan [lapsen], - - niin kun sain sen, niin mieheni oli soras, ja lähetti mullen sieltä onnittelukortin sitten (naurahdus). Mä muistan aina sen runon, se runo oli siinä kortis jotta niin että kun paljo rikkautta kertyy mullen, niin harvoin äiti kulkee käyren, mä ostan auton sulle ja tavaroita ostan sylin täyreltä. (naurua)

Haastattelija: Eli sulla oli tosi, tosi ihana mies siellä rintamalla?

Haastateltava: Joo, oli se... - - Oli sellaanen hyväluontoonen." (Haastattelu 93)

Yllä olevissa katkelmissa käy hyvin ilmi kenttäpostin tärkeä merkitys aviopuolisoiden suhteen ylläpitämisessä. Kun toinen oli kotona ja toinen sotarintamalla asioita ei voinut hoitaa kuin kenttäpostin välityksellä. Kirjeet ja kortit mahdollistivat välittämisen sekä yhteisen huumorin osoittamisen. Huuhtasen (1984a) mukaan kirjeet toivatkin siviilielämän tunnun sodan keskelle (mt., 7). Kirjeiden avulla miesten oli helppo päästä lähelle perhettään ja ottaa osaa tärkeisiin

tapahtumiin. Miehen ylpeys oman lapsen syntymästä, vaikka mies itse ei olosuhteista johtuen päässyt synnytykseen osallistumaan, on välillä käsinkosketeltavaa naisten tarinoissa. Se, että, vaikka nainen käytännössä hoitikin kaiken kotona, teoriassa hänen mieltään on varmasti lämmittänyt ajatus miehen välittämisestä ja tuesta. Yhteydenpidon avulla aviopuolisot saattoivat viettää ”normaalialia” perhe-elämää sodan ympäristössä. Saamiensa kirjeiden avulla naiset saivat tunteen siitä, että sotarintamalla oleva mies ajatteli ja huolehti kotirintamasta. Kirjeen mahdollisesti sisältämä tieto seuraavasta lomasta saattoi myös lisätä tulevaisuuden odotusta naisten mielissä. Toki useimmiten kirjeiden sisältö oli kuitenkin täynnä arkipäiväisempiä asioita. Naiset kertoivat kodin ja töiden hoidosta niistä huolissaan oleville miehille. Huolta ilmaistiin jo pelkästään kirjoittamalla kirjeitä ja siten kertomalla omasta selviytymisestäään ja jaksamisestaan toiselle. Aviopuolisoiden välillä vallitsi molemminpuolinen kunnioitus; miehet luottivat naisten taitoihin eivätkä komentaneet tai antaneet ohjeita ilman naisten pyyntöä. Tämä on sikäli mielenkiintoinen piirre, että muutamassa haastattelussa naiset oikein korostavat sitä, että miehet antoivat heidän tehdä töitä itse; että he itse selvisivät ja pärjäivät. Tietynlainen ylpeys omista taidoista sekä tunne siitä, että aviomies on tämän myös huomannut kuultaakin naisten tarinoissa. Sota-aika on siten ollut monella tapaa naiselle mahdollisuus itsenäistyä ja kokeilla omia taitojaan. Kuten olen jo maininnut aikaisemmin, aineistoni naisille sota-aikana tärkeintä oli se, että he ja heidän miehensä olivat vielä hengissä. Helpottumisen tunteen toiselle pystyi antamaan ilmoittamalla tuon kyseisen asian kirjeessä. Sana ”rakas” kirjeen päällä oli ikään kuin ”ekstra-lisää”:

”Haastattelija: Oliko aviopuolisoiden välillä tommosiakin, kun rakkauskirjeitä vai?

Haastateltava: Ei ollenkaan, kyllähän sinne päälle pantiin, että rakas, mutta sitte se meni asiaan. Niin että ei se sellasta, aivan sitä hokemista ollu, kun niinku nyt hoetaan, että se oli rakkautta koko elämä. Ei sellasta ku nyt nykyään on. - -”

(Haastattelu 61)

Aineistoni haastattelujen naiset eivät siten korosta kirjeitä ”rakkauskirjeinä”, vaan kirjeen alkuun voitiin kyllä kirjoittaa ”rakas”, mutta muuten mentiin heti asiaan. Kirjeet olivat muodollisempia kuin nykyisin eikä niissä tarvinnut tuolloin ilmaista jatkuvasti rakkauttaan toiseen osapuoleen, kuten yllä olevassa katkelmassa haastateltava asian toteaa. Hän myös painottaa sitä, että sota-ajan parisuhde oli hyvin erilainen kuin nykyaikana, jolloin hänen mukaansa puhutaan jatkuvasti rakkaudesta. Eräällä tavalla kirjeiden tietynlainen virallisuus, vähäisempi henkilökohtaisten asioiden käsittely, on voinut vaikuttaa siihen, etteivät aineistoni naiset kovinkaan paljon käsittele kirjeisiin sota-aikana yleisestikin liittynyttä postisensuuria. Nimittäin liian henkilökohtaisia asioita

sisältäneet kirjeet, esim. miehen olinpaikasta kertovat tiedot, saattoivat joutua sensuuriin käsiin. Vain muutama haastateltavista kertoi huomanneensa yliviivauksia ja sanojen poistoja kirjeissään. Haastattelijat eivät postisensuurista juuri kuitenkaan kysyneet eivätkä haastateltavat siitä puhuneet. Haastatteluissa, joissa sensuurista puhuttiin, se ohitettiin aiheena myös useimmiten nopeasti. Toisaalta vastauksia, joissa naiset mainitsevat tietäneensä kirjesensuurista on useita, joten ehkäpä he vaan ovat noudattaneet ohjeita tarkasti.

Paketit

Kirjeiden lisäksi aineistoni naiset lähettivät sotarintamalle paketteja, joiden maksuttomuus, tiettyyn painoon asti, mahdollisti sen kaikille. Pakettien lähettäminen oli yksi välittämisen ja rakkauden osoittamisen muoto. Rakkautta osoitettiin lähettämällä miehelle rintamalle vaatteita ja ruokaa. Ruokaa lähetettiin, vaikka kotonakin siitä oli puute. Sota-ajan raskaus ja niukkuus tulee vahvasti esille naisten kertomuksissa; kuitenkin leipää ja korppuja leivottiin lähetettäväksi niistä ruoka-aineista, joita kulloinkin oli saatavilla. Toisinaan oli mahdollista lähettää jopa hedelmiä, tupakkaa tai kahvia. Samoin ruoka-aineiden tarjonnan lisäksi pyrittiin vastaamaan aviopuolison kulloiseenkin tarpeeseen sotarintamalla esim. kutomalla vaatteita hajalle menneiden tilalle. Kotiin jääneen naisen harteille kohdistuivatkin monenlaiset paineet ja vaatimukset. Valintoja joutui tekemään, kuten alla olevan katkelman haastateltava kertoo kysyttäessä että, lähettikö hän miehelleen vaatteita sotarintamalle:

”Niin. No kyllä niitä ny kurottihinki siinä yksin neuvoon, mutta niin... tierä, mun aikani meni lasten sukis. - -” (Haastattelu 51)

Aineistoa lukiessani huomasin, että ehkä tärkeintä ei niinkään ollut pakettien sisältö, vaan se, että niitä ylipäätänsä lähetettiin. Epäilemättä aineistoni naiset ovat pyrkineet tekemään miestensä hyväksi sen, mikä olosuhteet huomioiden oli mahdollista ja silti eräänlainen niukkojen pakettien selittely kuultaa läpi monen naisen tarinasta. Tähän on osittain ollut varmasti syynä haastattelujen ajankohta; sota-ajan ja pakettien sisällön niukkuus on voinut tuntua moninkertaiselta 2000-luvun yltäkylläisyydessä. Tiettyihin vaatekappaleisiin, kuten esim. kypäränsuojuksiin ja sormikkaisiin, virallinen taho antoi myös ohjeet siitä, kuinka ne pitää tehdä. Paketteja pyrittiin lähettämään usein; mies jopa saattoi ihmetellä, jos joku viikko ei tullut mitään:

”- - Haastattelija: Pakettia lähetettihin?”

Haastateltava: Niin niitä yhtä mitta... sinne pienempiä kuin ei eres tienny kuinka kauan välillä viipty. - - Joka toinen viikko ny vähintäänki piti tuota lähettää, ja oli vaan viikko välis. Sanooki jotta kun ei viikkoon ollu tullu yhtään pakettia, että jos ny tänä päivänä tulis. - -.” (Haastattelu 107)

Vaatteita esim. villasukkia kudottiin; jokapäiväisten kotitöiden lisäksi:

”Haastattelija: No, entäs sitten, lähetitkö te rintamalle miehelle vaatteita tai lämmintä jotain?

Haastateltava: No kyllä, kyllä. - - No villasukkia ja villapairanki oon kuttonu ja lähärettäny sinne.

Sitte sinne piti niitä ruokapakettiaki lähärettää

Haastattelija: Mitä te panitte pakettiin?

Haastateltava: Mun mielestä ne tehtiin, ne kuivattiin korpuuksi, notta se ku se meni pilalle sitte, jos sitä niinku pullan puoltakin niin, nottei sitä tuoresna voinu sitte lähärettää. - - Niitä sitte lähäretettiin. Sitte sitä, mitä sattuu olla kun ei täällä ollu niin häävisti ittelläkään syötävää (naurahtaa).”

(Haastattelu 67)

Yllä olevassa katkelmassa haastateltava tuo esiin yhden lähetettävien paketteihin liittyvän huolen, nimittäin huolen ruoan pilaantumisesta. Piti osata olla kekseliäs, koska toisinaan pakettien hitaan kulun vuoksi pullien ja leipien tuoreena pysyminen oli vaikeaa. Samoin paketteja oli vaikea vastaanottaa ja, lähetit eivät niitä edes suostuneet viemään, jos aviomies oli hyvin lähellä taistelurintamaa. Huuhtasen (1986) mukaan etenkin kesäaikana tuli olla erityisen kekseliäs kuumuuden takia. Erityisesti voi olla haluttua tavaraa sotarintamilla ja sen säilymiseksi keksittiin monenlaisia keinoja. Esimerkiksi, kun voi pakattiin leivän sisään, se säilyi pitkiäkin aikoja menemättä pilalle. (mt., 12.) Paketteihin liittyi myös huoli niiden katoamisesta, joko tahattomasti tai tahallisesti. Voipala saatettiin piilottaa villasukkan sisään, jotta paketin ”aarteet” säilyisivät vastaanottajalle saakka. Seuraavassa katkelmassa haastateltava kertoo pakettien lähettämisestä. Ennen kyseistä katkelmaa haastateltava on kertonut haastattelijalle siitä, kuinka heillä oli yhtenä kesänä sika, josta myöhemmin riitti ruokaa myös sotarintamalle lähetettäväksi. Hän haluaa perustella ruoan, villapaitojen, sukkiensa ja käsineiden lähettämistä rintamalle aikana, jolloin myös kotona oli kaikesta puutetta. Tästä syystä hän korostaa kertomuksessaan sitä, että rintamalla saatettiin olla neljä tai viisikin vuotta, jona aikana sukkiensa ja villapaitoja täytyi saada lisää:

” - - Siitä sai sitte tosin pitkäksi aikaa ruokaa, että sai lähettää rintamallekin vähän paistia kun, siasta, - - Hmm, pitihän lähettää sinne pakettia ja sukkaa ja villapaitoja. Se oli pitkä aika kun siellä neljättä ja viidettä vuotta ollaan, niin kuluuhan se vaan.”

(Haastattelu 61)

Parhaimmassa tapauksessa myös paketteihin liittyi molemminpuolisuus, kuten eräs haastateltavista muistelee. Hän kertoo, miten onnellisena hän vastaanotti oikeaa kahvia sisältäneen paketin sairaalassa olleelta mieheltään. Paketeista puhuttaessa, kekseliäisyyden ja tunteista kertomisen lisäksi, aineistoni naisten kertomuksissa tulee esille ajatus velvollisuudesta. Ruokaa ja vaatteita lähetettiin rintamalle, koska niin kuului tehdä. Moni aineistoni naisista käyttää sanaa ”täytyi” tai ”piti”. Se oli kaikkien velvollisuus, mutta samalla se oli myös mahdollisuus saada tuntee auttavansa rintamalla olevia. Lähettämällä paketteja naisten oli mahdollista tuntee itsensä hyödylliseksi laajemmaltikin toteuttamalla kotirintaman huolto- ja reproduktiotehtäviä.

Miehen loma-aika sotarintamalta

Rintamalla olleet miehet saivat lomaa hyvin harvoin. Aineistoni naiset puhuvat vieraantumisen kokemuksista, joita vähensivät kuitenkin jo käsittelemäni kirjeet ja paketit. Olen ottanut mukaan miesten loma-ajat osana aviopuolisoiden välisen suhteen ylläpitoa sodassa, koska ne merkitsivät yhteydenpitoa konkreettisimmillaan; kasvokkaista läheisyyttä. Vaikka ne olivat harvinaisia ja lyhyitä, on niiden merkitys varmasti ollut suuri aviopuolisoiden välillä. Perheellisten miesten oli muutenkin helpompi, verrattuna poikamiehiin, saada lomaa esim. juhlapyhinä. Tarinat lomista saivat vähemmän tilaa aineistoni naisten kertomuksissa kuin muut yhteydenpidontavat, mutta ne tarinat, jotka löysin olivat hyvin sisältörikkaita monine tunteineen. Lomailijoita odotettiin kovasti; pyrittiin tekemään tapahtumasta juhla esim. leipomalla pullaa. Lomailijoita myös saatettiin toisinaan odottaa todella innokkaasti, kuten eräs haastateltavista kuvaa välirauhan aikana. Hän oli kuullut radiosta talvisodan loppuneen ja naapurinsa kanssa kovasti odottivat ikkunan edessä aviomiehiänsä heti uutisen jälkeen palaaviksi. Tietenkään miehet eivät ”samalla sekunnilla” ilmestyneet kotipihaan, vaan vasta vähän myöhemmin, mutta tarina kuvaa silti hyvin naisten ikävää ja odotusta. Raili Malmberg (1995a) kirjoittaa siitä, miten sota-ajan suomalaisen naisen täytyi olla selviytyjä, koska häneltä vaadittiin paljon. Häneltä vaadittiin muuntautumiskykyä ja kekseliäisyyttä, jotta hän ja hänen läheisensä selviytyisivät kotona. Naiselta vaadittiin ennen kaikkea kärsivällisyyttä, jota kasvatti ainainen odottaminen; pääseekö mies lomalle rintamalta? (mt., 212.) Tätä kysymystä varmasti tuolloin miettivät myös aineistoni naiset:

”Haastattelija: No miltäs tuntui sitten, kun mies tuli lomalle?”

Haastateltava: No, kyllähän sen ny tietää, että tottahan se nyt oli aina tervetullut ja, ja sitte kumminkin niin, vaikka niin kauan oli sillä reissulla, niin haavoittumattomana selvis sitte.

Haastattelija: Niin, että melkein kuus vuotta.

Haastateltava: Nii-in, melkeen kuus vuotta.

(Haastattelu 67)

Yllä olevassa katkelmassa haastateltava kertoo miehensä lomalle tuloon liittyvistä tuntemuksista. Hän ei suuretele asiaa eikä liitä kyseiseen tapahtumaan mitään suurempia tunteita. Mies oli tervetullut kotiin kuin ehkä kuka tahansa vieras. Haastateltavan puheessa näkyy vieraantumisen ja muodollisuuden piirteitä suhteessa mieheen. Katkelmasta käy ilmi, että haastateltavan mielestä hänen miehensä lopullinen paluu kotiin sodan päätyttyä haavoittumattomana oli tärkeämpää kuin lyhyehköt loma-ajat sodan aikana. Haastateltava haluaa ehkäpä lieventää muodollista suhtautumistapaansa miehen loma-aikoihin korostamalla, että mies viipyi sodassa kauan. Tätä ajatusta vahvistaa myös haastattelija tekemällä toteamuksen: *”Niin, että melkein kuus vuotta.”* . Loma-aika saattoi myös loppua liian aikaisin tai mies saattoi juuri ehtiä kotiin, kun jo tuli viesti, että uuden suurhyökkäyksen edessä on heti palattava takaisin. Miehen ei auttanut, muuta kuin toivottaa vaimolleen hyviä pärjäämisiä lasten kanssa ja lukea *”herrasiunauksen”*, (Haastattelu 87) kuten yksi haastateltavista toteaa. Seuraavassa aineistokatkelmassa haastateltavan vastaus kysymykseen miehen loma-ajoista ei ole niin muodollinen, vaan enemmän tunnepitoisempi. Sotarintamalle oli miehen kuitenkin lopulta pakko lähteä takaisin, vaikka vaimosta olisi tuntunut kuinka raskaalta tahansa. Katkelmassa tulee hyvin esille sota-ajan ehdottomuus, johon yksittäinen ihminen ei voinut mitenkään puuttua. Ja juuri asioiden ehdottomuus on saattanut aiheuttaa kitkaa aviopuolisoiden välille. Omat tragediat eivät valtiollisen uhan edellä saaneet myötätuntoa ylimmän johdon tasolta:

”Se oli juhulaa jokahittellä. [miehen loma] - - Joo, kyllä se oli... suurenmoista. Mutta kun se kesti niin hetken, ja silloinkin kun niin, sitten se Lempi [haastateltavan lapsi] sairastuu... keuhkokuumeeseen ja tuota niin... Sitten pääsi mieheni lomalle silloin, niin minä tuota sanoon... sitte lähti pois ja minä sairahan lapsen kans ja monta muuta lasta ja lähäre siitä nyt sitte navettahan ja - - Niin minä sanoon hänelle [haastateltavan mies], jotta minä en vois kyllä ny lähtiä jos mun pitää lähtiä, jotta on ny sellanen tilanne täs. Mitenkä täs ny pärjääs - - No se meni asemallen - - sitte ja, sanoo, jotta poliisi tuloo hakemahan jos hän ei lähäre, jotta se on sotalaki, jotta hänen on mentävä. - -” (Haastattelu 93)

Loma usein alkoi miehen fyysisellä peseytymisellä ja vaatteiden täydennyksellä. Mies oli usein kotiin tullessaan hyvin likainen ja saattoi kantaa vaatteissaan ja itsessään monenlaisia syöpäläisiä. Usein hän ovelle tullessaan ensimmäiseksi kielsi tulemasta lähelle ennen peseytymistä. Loman syitä oli erilaisia; se saattoi olla tavallisen, tietyn väliajoin myönnetyn, loman lisäksi, myös sairauden tai haavoittumisen vuoksi annettua lomaa. Loma harvemmin kuitenkin oli vain lomaa sanan varsinaisessa merkityksessä. Useimmiten lomalla tehtiin ahkerasti töitä; niitä miesten töitä, joita naiset eivät kyenneet tekemään. Naiset tuovatkin tarinoissaan esille siten loma-aikojen tietynlaisen käytännöllisyyden ja realistisuuden; romanttisten tarinoiden sijaan enemmän kerrotaan lomasta työnteon näkökulmasta. Tosin varmasti yhdessä työskentely rinta rinnan ja kotitilan hoitamisella on ollut merkitystä sota-ajan ajan parisuhteen kehittymiselle. Lomien mahdollistama seksuaalinen läheisyys tulee esille naisten tarinoissa vain harvakseltaan ja sekin ennen kaikkea lastenteon muodossa. Yksi haastateltavista naureskellen toteakin, että: *"Aina syntyi kun pääsi [lomalle]..."* (Haastattelu 93) Varmasti kyseisenkaltaisten tarinoiden vähäisyyteen on vaikuttanut aiheen arkaluonteisuus; 1900-luvun alkupuoliskolla syntyneille naisille seksistä puhuminen ei välttämättä ole ollut kovinkaan helppoa saati suotavaa. Ja toisaalta seksi on, jo ehkäisykeinojen puutteestakin johtuen, enemmän liitetty lastentekemiseen, kuten yllä olevasta haastateltavan toteamuksesta käy ilmi.

Myös vieraantumisen tarinoita esiintyy naisten kertomuksissa, joko haastateltavan omasta tai haastattelijan aloitteesta. Vieraantumistarinat useimmiten tuodaan esille enemmänkin lasten ja vasta toiseksi aviopuolisoiden näkökulmasta. Lasten vieraantumisesta isäänsä kohtaan puhuukin moni aineistoni naisista. Tarinoissa tuodaan esille monenlaisia hauskoja sattumuksia siitä, miten lapset eivät ole enää tunnistanee isäänsä tämän tullessa lomalle ja ovat esim. *"ajaneet"* vaimonsa vieressä nukkuneen isän pois sängystä tai juosseet isäänsä karkuun. Toisaalta tarinoista on tulkittavissa myös tietynlaista noloutta kyseisen asian johdosta. Naiset pyrkivät selittelemään asiaa ja kertomaan syyksi esim. juuri erossa olon pituuden. Sodan ajan avioliiton voisikin nähdä olevan vastine nykyajan kaukosuhteelle *"maustettuna"* sota-ajan kovuudella. Tarinoista on myös nähtävissä haastateltavan ja haastattelijan yhdessä suorittamaa tarinankerrontaa. Haastattelija auttaa rohkaisevin sanoin ja selityksin tekemään tarinasta *"suotuisamman"*. Varmastikin aviopuolisoiden sekä isän ja lasten välinen vieraantuminen, on tuolloin ollut luonnollista, mutta aiheena siitä ei välttämättä ole helppoa edelleenkään kertoa. Erossa oleminen saattoi kestää yhtä mittaa jopa vuoden, kuten aineistoni naisten tarinoista käy ilmi. Alla olevassa aineistokatkelmassa haastattelija on ikään kuin *"verhonnut"* aviopuolisoiden välisen pitkän erossaoloajan mahdolliset ongelmat *"kotielämässä"* sanan alle:

”Haastattelija: Mites tää - - miehesi loma siis vaikutti esimerkiksi koti elämässä ja lapsiin? - - Miltä se tuntui?

Haastateltava: ... tottakai ne niin ku jollakin vierastihan ne sit, niin ku jollaki lailla ku sieltä nyt vähän päästii lomalle. Mutta ihmiset jollakin lailla leimansa antoi sotilaille, mutta sitte tämäkin nyt sitte ku se haavottu kaks kertaa notta minä olin sitten tuolla käynyt sitä kattomas - - kyllä minä kävin se oli kaks kertaa haavott... sen sirpaleet jäi tänne vielä. - -”

(Haastattelu 55)

Yllä olevassa katkelmassa haastateltava puhuu vieraantumisesta ilman, että haastattelija ottaa sen esille. Vieraantuminen on ollut merkityksellistä tässä perheessä ja sillä varmasti on ollut merkitystä puolisoiden väliseen suhteeseen. Kiinnostavaa on kuitenkin se, että haastateltava puhuu vieraantumisesta ”yleisenä kokemuksena”, joka oli yleistä sotilaiden ollessa kyseessä. Jolloin siis kaikkia sotilaita vierastettiin ja siksi myös omaa miestäkin/isääkin. Tällöin vierastamisessa ei ollut kyse mistään ”epänormaalista”. Toinen asia mistä haastateltava katkelmassa puhuu on miehensä haavoittuminen kaksi kertaa. Loma-aikoihin on varmastikin liittynyt pelko siitä, että missä kunnossa mies lomalle tulee. Toisinaan yhdessäolon riemua on saattanut varjostaa muukin asia kuin miehen haavoittuminen. Miehen oli mahdollista päästä ylimääräiselle lomalle silloin, kun lapsi kuoli. Tämä saattoi aiheuttaa katkeruutta toisissa sotilaissa, varsinkin, jos mies oli ollut lomalla juuri vähän ennen tapahtunutta. Katkelmaa ennen haastateltava on juuri kertonut siitä, miten heidän kaksi lastaan kuoli sodan aikana; vain muutaman viikon välein:

”Haastattelija: Pääsikö tää teidän miehenne kotiin silloin?

Haastateltava: No tota niin, toinen lapsi, joka kuoli huhtikuussa, niin minä en muista oliko se, ku on niin pitkä aika, niin pääsikö se hautajaisiin, mutta sitte ku toukokuussa kuoli se vanhin lapsi, niin sitte se huomiseen tuli kotia, ku se oli justiin tänä päivänä kuollu, sieltä talvisota reissulta.”

(Haastattelu 61)

Sota-aikana nainen saattoi kokea monenlaista surua, kuten yllä olevasta haastattelukatkelmasta käy ilmi. Samalla, kun hän vaimona ja naisena pelkäsi rintamalla taistelevan miehen puolesta, saattoi hän äitinä joutua hautamaan oman lapsensa; joskus jopa yksinään, ilman miehensä ja lapsensa isän läsnäoloa. Siten aviopuolisoiden välinen suhde oli monenlaisten jännitteiden alainen sota-ajan ympäristössä. Myös lasten rooli ja heidän mahdollinen vieraantuminen isästä on tuonut mukanaan omat ongelmansa. Toki on muistettava ajan kulumisen ja muistojen mahdollinen ”kultaaminen”, ja siten tilalle on jäänyt kyseisenkaltaisia lausahduksia: *”No tietystihän se [miehen loma] oli mukavaa.*

- -” (Haastattelu 7). Itsestään selvän sanoman sisältäneen lausahduksen jälkeen haastateltava alkaa kertoa tarinaa siitä, miten hän halusi toivottaa miehensä tervetulleeksi lomalle leipomalla ja pärekattojen palamisriskin takia leipominen täytyi suorittaa yöllä:

”Mä muistan kerranki minä ja se oli Kallen [haastateltavan aviomies] sisko... Me leivottiin, ku se oli niin arka, jotta oli ne pärekatot ennen sitte, niin se oli aina kesällä leivottava yöllä. Sitte Kalle tuli yöllä lomalle, ja sanoo, jotta miten hyvät ihmiset te yöllä leivotte. Mä sanoin, että aivan sen takia, ettei tuu tulipaloo. Sehän olis vieny heti koko kylän palo hyvin mennessään. - -”

(Haastattelu 7)

Tarinoissa tulee monin eri tavoin esille aviopuolisoiden välisen suhteen tärkeys sodan epävakaisissa oloissa sekä vahva pyrkimys suhteen ylläpitämiseen. Kaikki aineistoni haastatelluista naisista puhuivatkin käsittelemistäni yhteydenpidon tavoista; kirjeistä, paketeista ja miestensä loma-ajoista. Jokainen yhteydenpidon muoto oli heille tärkeä, koska jokainen niistä omalta osaltaan toi kotiin tietoa siitä, että mies oli vielä hengissä. Tieto edesauttoi selviytymistä kotirintamalla ja yhteydenpidolla oli merkitystä selviytymiseen. Tämän olen tulkinnut naisten kertomuksista. Kirjeiden avulla oli mahdollista saada tietää kuulumisia. Loma-ajat toivat aviopuolisot konkreettisesti lähelle toisiaan, vaikka aina ei vältytty vieraantumiselta ja menetyksiltä. Pakettien avulla naisten oli mahdollista kertoa miehilleen, että heistä välitettiin ja heitä kaivattiin ja muistettiin kotona. Paketit kuvastivat myös kotirintaman velvollisuuksia; ne kuuluivat naisten tehtäviin.

5.3 Aviopuolison poissaolon merkitys avioliitossa ja naisen arjessa

Poissaolon kaksi puolta

Aviopuolisoiden välisessä suhteessa miehen poissaolo saattoi koskettaa naista kahdella eri merkityksellä. Fyysinen poissaolo, miehen lähtö sotarintamalle, kosketti varmasti suurinta osaa Suomen naisista sekä myös jokaista aineistoni naista. Todellinen poissaolo, miehen kaatuminen sodassa, tuli sekin tutuksi monelle suomalaiselle naiselle ja muutamalle aineistoni naiselle. Aineistossani on sekä talvisodan että jatkosodan aikana soteleskeksi jääneitä. Yhden haastateltavan mies kaatui sodassa samana vuonna, kun he olivat menneet naimisiin. Ja vielä suurempi osa aineistoni naisista kertoi kyseisen pelon mahdollisesta kaatumisesta olleen yksi voimakkaimmista

peloista koko miehen sotarintamallaolon ajan. Viestiä kuolemasta pelättiin; jokainen odottamaton vierailu tai puhelinsoitto sai jännityksen kasvamaan:

”Haastattelija: - - Millasena sen sodan ilmapiirin koki?

Haastateltava: No kyllä se oli hirviän jännittävä. Kun aina sai sitä miestä murehtia sinne jotta koska tuloo mikäki sanoma. Ku siinä naapuris oli se tuota... kylän yhteinen puhelin, ja se emäntä niitä viestiä toi, niin pani aivan kätensä näin, jotta älä vain meillen käänny, jotta tiesi kohta mikä on viesti, jos se kääntyy meille.” (Haastattelu 93)

Viestejä saattoi siten viedä eteenpäin kylällä se, jolla oli puhelimen tai esim. radion käytön mahdollisuus. Tiedot kulkivat ikään kuin ”suusta suuhun”. Toisaalta myös lehtiä luettiin paljon ja etsittiin mahdollisia tuttuja nimiä kaatuneiden joukosta. Myös kirkon papit ja diakonissat olivat pelättyjä vieraita, koska he useimmiten toivat mukanaan ei-toivotun sanoman. Eräs haastateltava kertoi miten hän järkyttyi istuessaan lapsensa kanssa talonsa edustalla ja nähdessään kirkonmiehen tulevan pihaan. Viesti kaatumisesta ei kuitenkaan kuulunut hänelle vaan naapurille, jonka osoitetta haastateltavalta tultiin kysymään. Pelon vaihtuminen huojennukseksi on tuolloin ollut kyseisellä naisella varmasti käsinkosketeltavaa. Seuraavan aineistokatkelman haastateltavalle näin onnellisesti ei käynyt. Tieto miehen kuolemasta tosin vietiin ensiksi ”väärään paikkaan” miehen kotitilalle, kun oli luultu, että haastateltava asuisi siellä tuolloin. Katkelman kertojaa haluttiin hetken aikaa suojella, kunnes epätietoisuus kasvoi hänellä liian suureksi:

”Niin se Koistinen oli pastorina, niin se toi sen kuolemantiedon ja...(?) oli siinä sitte puhetta rovastin kans, jotta kummasko minä nyt oon, syntymäkotona vai sielä miehen kotona, niin. Mutta toinen oli muistanu toisin ja toinen nähäny mun, ku on käyny. Niin toinen oli meinannu, jotta mä oon toises ja toinen sitte. Kumminki mentihin sinne miehen kotia sanomahan niin sieltä kumminkin illalla soitettihin, jotta niin. Muttei meinattu mullen enää, vielä sanoa tänä iltana, mutta minä sen puheen tiedosta jo ymmärrin. - - Niin, Mattia [haastateltavan tuttu] pyydettihin puhumahan puhelimehen. Mutta mä ymmärrin siitä keskustelusta, jotta kyllä se ny koski mua. Koistinen tuli siitä huomisen vielä varmuudeksi sanomahan. Se meinas jotta kyllä, kyllä mä oon voinu jo saada sen tiedon. - - Mullen selvis, että se, jotta kyllä se, mun kohdalle nyt sattuu niin. Mä itkin ja kävelin ympäri tupaa, niin ei ne [haastateltavan sukulaiset] jaksanu sitä kattella. - -” (Haastattelu 12)

Viesti aviomiehen kuolemasta ei katsonut aineistoni naisten kertomuksissa aikaa, paikkaa eikä ihmisten tilannetta. Kuolema kariutti yhteiset suunnitelmat mm. kodinrakentamisesta ja

lastenkasvatuksesta. Viesti saattoi tulla juuri lapsen synnyttäneille, kuten eräs haastateltava kertoi siskonsa tilanteesta. Haastateltava joutui hakemaan arkun rautatieasemalta siskonsa puolesta, koska tämä ei jaksanut edellispäivän synnytyksen jälkeen lähteä. Arkkua ei myöskään saanut avata, koska miehen ruumis oli pahoin kärsinyt. Toisaalta eräs haastateltava puhui siitä, miten hänen miehensä hautajaisissa haudattiin monta kaatunutta kerralla ja samalla taivaalla lenteli vihollisen pommikoneita tehden räjäytyksiä. Siten sota-ajan kuolema on monella tapaa ollut hyvin raadollinen. Sankarivainajien sekä muiden ihmisten hautajaiset olivat melkeinpä ainoat ”juhlatilanteet” sota-aikana. Talvisin vainajia saatettiin hetken aikaa säilyttää ennen hautaamista joko sotarintamalla tai esim. riihessä tai siunauskappelissa. Hautajaisiin pyrittiin pukeutumaan juhlavasti ja jälkepäin pitämään pienimuotoinen kahvitushetki. Aineistoni soteleskiksi jääneet naiset puhuivat suurimmalta osin kuolintiedon odottamattomuudesta, mutta seuraavassa katkelmassa haastateltavan aviomiehen kuolemaan liittyvästä tarinasta on tulkittavissa eräänlainen kuoleman vaistoaminen. Haastateltava kertoi, miten hän oli yhdessä miehensä kanssa pohtinut syntyvän lapsen asioita kuntoon:

”Joo, se [miehen kaatuminen] oli jatkosoran aikana sitten niin. Kyllä se kohta sanoo notta mitä sinä tierät sitte silloin kun... kun lapsi syntyy. - - Kyllä se meillä aivan niin kun oli vaistona. - -”
(Haastattelu 120)

Osa aineistoni soteleskistä meni uudestaan naimisiin. Heistä harva puhui uudesta avioliitosta ja miehestä ja tähän varmasti on vaikuttanut se, että he solmivat uuden avioliiton myöhemmin, sodan jo loputtua. Eikä se siten aiheena ollut keskiössä. Vain yksi haastateltavista eritteli hieman ensimmäisen, sodassa kuolleen, ja toisen aviomiehen suhdetta itseensä. Jälkimmäinen avioliitto oli loppunut eroon ja siinä oli ollut mukana miehen alkoholismi ja väkivalta. Tästä syystä ja/tai siitä huolimatta suhde ensimmäiseen aviomieheen oli jäänyt naisen muistoissa tärkeämmäksi:

”Haastateltava: - - Ja, se ei ollu sitä, mitä se oli silloin ku mä (yskähdys) oon menny ensikerran naimisiin. - - Mä oon ollu nuori ja... sanoosinko kokematoonkin, mutta varmasti jos ne ny pantaasiin tuohon – ne miehet, nii se ensimmäänen on se.

Haastattelija: Se ensirakkaus?

Haastateltava: Joo, se se on. - - Eikä se unohru sille pitää puhua vieläkin – tänä päivänä, vaikka sen kaatumisesta o jo, siitähän on nyt kohta kuusikymmentä (60) vuotta. - -” (Haastattelu 71)

Suhde sodassa kaatuneeseen mieheen on jäänyt jokaiselle aineistoni naisista, huolimatta siitä menivätkö he uudelleen naimisiin vai eivät, eräällä tapaa ainutlaatuisiksi. Tähän on voinut vaikuttaa

sekä ajan kuluminen raskaista tapahtumista että tietynlainen sota-ajan isänmaallinen hurmos. Kyseiset miehet antoivat henkensä isänmaan ja kodin puolesta ja tämä on voinut eräällä tavalla korottaa heidät tietynlaiselle jalustalle paitsi yhteiskunnan, myös vaimon silmissä. Koskettavasti kaatumisen aiheuttaman järkytyksen tiivistääkin seuraavan katkelman haastateltava:

*”Haastattelija: Miten koit soran ajan ilmapiirin? No surullistahan se oli, kun... mies oli kaatunu - -
Haastateltava: Tietää minkä laasta se on sitte, kun ei kerran... tietää ettei enää tulla kotii... - -”
(Haastattelu 21)*

Naisten tarinoista käy ilmi kuoleman yhdistävyys. Suru kosketti kaikkia. Naiset kokivat yhteenkuuluvuutta muiden saman kohtalon kokeneiden naisten kanssa ja esim. usein kunnioitettiin läsnäololla muidenkin läheisten ihmisten sankarihautajaisia. Aineistoni sotelesket puhuvat varsin vähän tuon ajan mahdollisuudesta saada ulkopuolisilta henkistä tukea. Suurelta osin turvauduttiin omiin läheisiin ja etenkin lasten läsnäolo antoi osalle naisista voimaa ja halua jaksaa eteenpäin. Kuoleman aiheuttaman surun lisäksi aineistoni naisten kertomuksissa tulee esille tarinoita miehen haavoittumisesta. Myös haavoittuminen on ollut odottamatonta ja järkyttävää. Se on tuonut mukanaan huolta ja murhetta, vaikkei se olekaan kuoleman kaltainen lopullisena tilanteena. Tieto haavoittumisesta saattoi tulla montaa eri reittiä pitkin; toisaalta mies itse saattoi kirjoittaa olevansa sairaalassa. Vaimo myös yritti vierailla mahdollisuuksien mukaan miehen luona. Suurin osa miesten, ainakin fyysisistä, vammoista hoidettiin sairaalassa. Aineistoni naiset eivät miehiänsä sodan aikaan paljolti kerinneet hoitamaan ja hoivaamaan. Kyseisenkaltaisia tarinoita esiintyy varsin vähän kertomuksissa, vaikka haastattelija niistä nimenomaisesti kysyy. Kertomuksissa esiintyy kuitenkin tarinoita siitä, miten haavoittumisesta saadut vaivat ovat miehiä myöhemmin haitanneet sekä fyysisesti että henkisesti ja, sitä kautta myös naiset ovat päässeet osallisiksi haavoittuneiden hoidosta. Toisaalta varsinaisista sota-ajoista myöhemmin puhuminen on ollut harvinaista; yksi haastateltavista nimenomaisesti mainitsee siitä, miten hänen miehensä pyrki välttämään surullista ja ahdistavaa ilmettä lasten ja vaimon läsnä ollessa. Kannustajana ja toivon herättäjänä miehen haavoittumisen jälkeen naisen rooli on ollut kuitenkin suuri. Parantuminen oli pitkä prosessi ja useimmiten mies jäi osittain invalidiksi. Huoli ja pelko taloudellisesta pärjäämisestä tulevat esille aviomiehen haavoittumisesta kertovien tarinoiden sisällä. Tämän piirteen voi tulkita esiintyvän naisten tarinoissa yleisesti joko vasta pelkona miehen kaatumisesta ja haavoittumisesta tai todellisena huolena kaatumisen ja haavoittumisen jälkeen. Rahallinen tuki, soteleskiavustus, auttoi toki osittain pärjäämään miehen kaatuessa.

Miehen poissaolon merkitys ja vaikutus tulee monella tavalla esille aineistoni naisten tarinoissa. Naisten aviomiehistä suurin osa kuului siihen ikäluokkaan, joka joutui olemaan sotarintamalla pisimpään, keskimääräisesti viisi vuotta. He olivat sodan alkaessa parhaassa aikuisiässä ja perheellisiä. Useimmiten he aloittivat sota-urakkansa harjoituksilla juuri ennen sotaa ja jatkoivat sodan loppuun asti. Muutama joutui jäämään vielä järjestelemään asioita sodan jo loputtua. Yhtä lukuun ottamatta naisten aviomiehet olivat sota-ajan varsinaisella sotarintamalla. Poikkeuksia saatettiin paheksua, kuten käy ilmi alla olevan aineistokatkelman haastateltavan tarinasta. Hänen miehensä oli osan sota-ajasta siviilissä, mutta kuitenkin kotoa poissa työkomennuksella. Kateellisista puheista johtuen ja/tai niistä riippumatta haastateltava tuo tarinassaan esille tarpeen kertoa, ettei työkomennuksilla olo ollut paljoakaan helpompaa kuin sotarintamalla. Hän myös korostaa, että siviilissä oli muitakin sinne varsinaisesti komennettuja työkykyisiä miehiä. He eivät olleet ainoita onnekkaita; eivätkä edes olleet sitä varsinaisesti toivoneet. Siviilissä täytyi tehdä kunnolla töitä, koska muuten joutui lähtemään taisteluihin. Toisten ihmisten vähättelevät puheet tai raskas työ eivät haitanneet naista, kunhan mies oli turvassa:

”- - Niinku munki mieheni oli tuola - - työkomennuksella. Ja siitähän sai ny monta rimpsua(?) kuulla, jotta kun toiset on soras ja hän on tuolla ja...ja ne luuli, että se on sielä omasta halusta, mutta se oli komennettu sinne. Ei...jos vähä siä teki...(epäselvää)...niin siitä tuli lähtö etehenpäin. Jotta ei justihin niin ollu, ku ne, jotka sielä oli työnjohtajana ja sellasena. Jotta sillälaillla ei ollu kyllä liioon kovin heleppoa, mutta kun kumminki ajatteli sitä, jotta se on nyt sielä turvas, tehköhön yötä päivää patruunalaatikoota ja mitä hyvänsä. Mutta eihän se ollu ainoa mies, olihan sielä monta muuta, jokkoli niinkun sinne komennettu töihin. - -” (Haastattelu 85)

Siten miesten sotaan lähteminen on koettu itsestään selvyytensä eikä sitä liiemmästi ole aineistoni naisten tarinoissa kyseenalaistettu. Kotirintama jäi, kuten yksi haastateltavista toteaa: *”naisten valtakunnaksi”*(Haastattelu 85). Miehen poissaolo kuitenkin vaikutti suuresti yksin jääneiden naisten arkeen. Isännän ja muiden miestyöntekijöiden puuttuminen tilan töistä laittoi naiset kovan paikan eteen. Lisäksi sota loi omat puutteensa; erilaiset keräykset, korttiannokset sekä ruoan säännöstely, mustapörssi ja kansanhuollon mm. viljanluovutusmääräykset olivat osa aineistoni naisten arkea. Toisaalta erilaiset avustukset valtiolta auttoivat naisia pärjäämään. Esim. perheavustusta oli mahdollista saada lasten ja miehen sotarintamallaolon takia. Aineistoni naiset puhuvat rahallisista avustuksista suhteellisen vähän, kertomalla, että joko niitä oli vaikea saada tai

sitten eivät muista edes saaneensa jotakin avustusta. Toisaalta tiedonkulku saattoi viivästyä ja kangerrella sota-aikana paljon. Eräs haastateltava kertoi siitä, miten häneltä tultiin myöhemmin varta vasten kysymään, että eikö äitiyspakkaus kelpaa, kun hän ei ollut sellaista hakenut. Kyseessä ei ollut kuitenkaan haluttomuus vaan yksinkertaisesti tietämättömyys pakkauksen olemassaolosta.

Aineistoni naiset olivat tottuneet tekemään monenlaisia maatalan töitä jo ennen sotaa, mutta silti töiden jääminen pelkästään heidän harteilleen tuntui kertomusten perusteella todella raskaalta. Naisten harteille jäivät lapset, vanhukset ja sairaat sekä kodin- ja maatalanhoito. Yksi naisista myös kertoi tehneensä näiden asioiden lisäksi osittain vapaaehtoista lottatyötä. Aineistoni naiset kuuluivat siihen ryhmään, joilla työvelvollisuus tarkoitti oman kodin töitä. Kodin ulkopuolelle he harvoin ehtivät, vaikka toki naapuriapua ja talkoita niitä tarvitseville pyrittiin järjestämään. Tosin yksi haastateltavista muistelee, että hän ei liiemmästi saanut apua miehensä isän kuollessa. Hänen aviomiehensä oli tuolloin sodassa ja haastateltava joutui tekemään yksin kaiken, vaikka naapurissa asui paljon työkykyisiä naisia, joilla olisi ollut mahdollisuus tulla auttamaan. Kyseinen asia on varmasti tuolloin tuntunut kertojasta pahalta, koska edelleen hänen kertomuksestaan on tulkittavissa paheksunta. Useimmiten sukulaiset ja naapurit kuitenkin auttoivat toisiaan. Ongelmana vain usein oli talkoolaisten puute; miehet olivat sodassa ja naisilla oli kädet täynnä työtä omasta takaa. Osa aineistoni naisista sai ulkopuolista, tilapäistä, apua niin tarvitessaan esim. sotavankeja käytettiin pelloilla ja navetoissa apuna. Päiväsaika harvoin riitti kaiken tekemiseen, joten myös yöt käytettiin hyödyksi. Kelloa ei voinut katsoa, kun työt oli tehtävä. Toisaalta toisinaan vuorokaudenmittaisten töiden määrä esiintyy naisten tarinoissa välillä hyvin luonnollisena asiana. Kaikki pyrittiin ja haluttiin tehdä, ja siten olla hyödyksi. Työn paljouden ja lastenhoidon voi myös nähdä omalta osaltaan auttaneen naisia jaksamaan pelon ja epävarmuuden ilmapiirissä. Samoin toivo ja luulo sodan nopeasta loppumisesta auttoivat naisia jaksamaan. Tosin toivo lyhyestä sodasta ei lopulta kuitenkaan toteutunut:

”- - Siihen jäi kaikki hartioolle. Ja piti öillä jatkaa päiviä, ei tahtonu päivät aina riittää millään. Ja, ja...aina eli toivos, jotta tämä ei ny kauaa kestäis, jotta se loppuus... lyhkäasehen. Mutta tulihan niitä vuosia paljo. - -” (Haastattelu 85)

Aineistoni naisten tarinoista käy ilmi yksinjäämisen kovuus ja töiden raskaus. Näitä asioita toisinaan painotetaan ja toistetaan useasti haastattelun aikana. Päivät ja yöt kulkivat ikään kuin ”sumussa”. Naiset kuitenkin luottivat itseensä ja elämäntietoonsa, jonka he olivat kerinneet ennen sotaa käymään. Toisaalta myös ajan tahti oli sellainen, että kaikkea täytyi tehdä; se oli naisten

velvollisuus. Jatkuva puute ja pula olivat arkipäivää, vaikka maaseudulla asuessaan suurimmalla osalla aineistoni naisista oli kuitenkin jonkinlaiset ruokavarastot ja siten leipäviljaa, maitoa sekä lihaa riitti omasta takaa.

Pienet lapset sitoivat aineistoni naiset kodin piiriin, mutta myös lasten kanssa tehtiin paljon töitä. Heidät otettiin mukaan pelloille ja navettoihin. Onnellisimmat saattoivat saada toisinaan lastenhoitajan ja toki lapset hoitivat toisiaan kasvettuaan isommiksi. Lasten suojeleminen ja heiltä sodan kaikkein kamalimpien puolien peittäminen koettiin tärkeäksi, vaikka muutama aineistoni naisista huomauttaa, että lapset usein ymmärsivät ympärillä tapahtuvista asioista enemmän kuin aikuiset uskoivat. Hellyyttä ja välittämistä naiset kertoivat yrittäneensä kovasti antaa lapsilleen tuolloin. He joutuivat siten toimimaan sekä äidin että isän roolissa. Eikä suojeleminen välttämättä ollut edes helppoa etenkin, jos joutui lasten kanssa juoksemaan metsään piiloon esim. pommituksia, kuten yksi haastateltavista kertoi. Luottamus sekä itseensä että muihin läheisiin ja asioiden sujumiseen on tuolloin ollut naisille ensiarvoisen tärkeää. Kekseliäisyys oli tärkeää myös lasten kanssa; naiset pyrkivät tekemään kodin lähellä olevat työt lasten valveilla ollessa ja kauempana olevat työt heidän nukkuessaan. Sukulaisia ja tuttavuuksia, jotka eivät sotaan ikänsä tai terveytensä puolesta joutuneet käytettiin muutenkin apuna mahdollisuuksien mukaan. Perhe- ja sukulaissuhteet olivat ylipäänsä tiiviitä ja samassa taloudessa saattoi asua jopa neljä sukupolvea. Moni aineistoni naisista puhuu lämpimästi esim. miehenpuoleisen suvun auttamishalusta; minä oli tärkeä osa perhettä.

Muutama aineistoni naisista kertoi myös saaneensa paketin Amerikasta sukulaisilta, joten kauempaakin oli mahdollista saada apua. Pulan ilmapiirissä mm. ruokatarvikkeita ja vaatekankaita sisältäneet paketit nähtiin ”*taivaan lahjoina*”. Samoin yksi keskeisesti perheisiin ja lapsiin liittynyt avustamistaho oli Ruotsi, joka suostui ottamaan lapsia hoitoon. Yksi haastateltavista kertoi miettineensä tosissaan kyseistä mahdollisuutta huomatessaan naapurinsa lähettävän lapsia, mutta ei hän sitten kuitenkaan tosipaikan tullen kyennyt luopumaan lapsistaan. Ajatus edes jotenkin lasten kanssa itsekseen pärjäämisestä riitti hänelle. Vanhat ihmiset hoidettiin tuolloin pihapiirissä samoissa pienissä tiloissa yhdessä muun perheen kanssa, ja silti aineistoni naiset korostavat, että tilaa riitti kaikille, kun ei oltu liian vaativia. Vanhustenhoidon lisäksi, myös sairaidenhoito oli naisten harteilla. Vaikka sairaanhoidon palveluja useimmilla aineistoni naisilla oli mahdollisuus käyttää, silti monet vaivat hoidettiin kotipiirissä. Kovan työnteon ohessa ei jaksettu tai edes haluttu lähteä hakemaan aina apua, vaan itse mietittiin miten ja millä kulloinkin tultiin toimeen:

”- - Se oli silloin vissihin paljo vain kärsittihin ja oltihin ja vähä naapurit auttoo. Ei ollu sitä, vaikka sitä se sairaanhoito oli niin ku sellaanen, jotta sai ottaa yhteyttä, mutta ku oli kaikenmoista, niin se oli sellasta, että ei sitä apuakaa niin helepolla lähäretty hakemahan. Ei sitä kohta menty. Vähä itteki yritettihin.” (Haastattelu 6)

Yllä olevan katkelman haastateltava käyttää sanaa ”kärsiä” liittyen sodan ajan elämiseen. Myös pienehköjä tarinoita suoranaisesta sota-ajan köyhyydestä ja kurjuudesta tulee kertomuksissa esille. Siten haastatteluista on tulkittavissa toisinaan tietynlainen, sekä henkilökohtaisesti asetettu että yhteisöllinen, vaatimus selviytyä vähällä ja jopa kärsiä. Pula ja puute olivat monelle tragedia, mutta samalla ehkäpä myös mahdollisuus tuntea yhteisöllisyyttä toisten kanssa. Mielenkiintoista näissä tarinoissa on se, että ne useimmiten ovat hyvin lyhyehköjä sekä ohimennen mainittuja ja muisteltuja. Taustasävy on kuitenkin aina positiivinen ja siten kyseiset tarinat eivät horjuta selviytyjä-identiteettiä. Toisaalta, jos kertomuksista puuttuisivat kokonaan tarinat elämän kovuudesta ja raskaudesta, se veisi tarinan selviytymis-ulottuvuudelta terän. Ollakseen selviytyjiä ja sankareita, naisten on tarvinnut, ainakin vähän, kärsiä.

Naisten yksinoloon liittyi monenlaisia sota-ajan pelkoja, joista yleisimpänä aineistoni naisilla oli paitsi huoli itsensä ja läheisten toimeentulosta ja terveydestä, myös pelko omasta ja lasten turvallisuudesta. Desantteja, vihollisten agenteja, pelättiin, koska oli kuultu niiden kiertelevän lähettyvillä. Kenelläkään aineistoni naisista ei kuitenkaan itsellä ollut huonoja, omakohtaisia, kokemuksia, vaikka vieraita ihmisiä toisinaan havaittiin lähistöllä. Yksin pienten lasten kanssa kotona oleminen on kuitenkin lisännyt pelkoa. Kekseliäisyyden ja tietynlaisen luovien ratkaisujen merkitys oli suuri sodan aikana; vaatteille, kengille, hygieniatuotteille ja ruoalle keksittiin korvikkeita. Vaatteita tehtiin ja kankaita kudottiin lastenhoidon lomassa ja välillä. Tarpeet olivat kulloinkin erilaisia, joten tavaraa myös vaihdettiin; esim. tupakoimattomalle tupakat olivat hyvä kaupantekoväline. Keräys, joka kosketti sodan aikana naimisissa olevia naisia, oli sormuskeräys. Valtio tarvitsi rahaa kyetäkseen taistelemaan vihollista vastaan ja siten kansaa, naisia, alettiin kannustaa luovuttamaan sormukset. Pakollista luovuttaminen ei kuitenkaan ollut. Muutama aineistoni naisista kertoo luovuttaneensa toisen sormuksensa, useimmiten kihlasormuksen. Luovuttaminen ei ollut helppoa, mutta hyvän ja tärkeän asian edessä se koettiin yhdeksi tavaksi auttaa. Toisaalta, jos sukulaiset ja naapurit antoivat omansa, ei itse haluttu olla liian itsekkäitä ja seurattiin esimerkkiä. Tosin yksi haastateltavista kertoo pohtineensa, että eikö miehen äidin sormus olisi riittänyt heidän molempien puolesta. Hän kuitenkin päätyi luovuttamaan kihlasormuksensa. Se oli kova paikka, ja hän korostaa luovuttamisen merkitystä itselleen ”hyvässä tarkoituksessa

annettuna”. Haastateltava pohtii tarinassaan myös sitä, että menivätkö sormuksista saadut rahat sittenkään oikeaan paikkaan, mutta toisaalta heti perään hän kuitenkin kertoo, ettei kohteella enää ole niin väliä. Aikaa on kulunut tarpeeksi, jottei asia olisi enää liian arka:

”Haastateltava: Enkä moisi antanu [sormusta], mutta kun mumma antoo, niin mä en ollu sen huonoo, ku sekää.

Haastattelija: No, niin. Kyllä se varmahan on vähä kipiää teheny...

Haastateltava: Kyllä.

Haastattelija: ...luopua siitä sormuksesta. Mutta isänmaan puolesta sitte.

Haastateltava: Mutta ku ne tietää sitte mihinkä ne meni. - - Puhuttiin kaikenmoista... - - Olokoo sitte menny mihinkä tahtoo. - - Hyväs tarkootukses se annettu on. - - Ja mumma antoo, sillä oli vahavat sormukset, se antoo sen. Mä sanoonki, että eikö tuo ny piisaas meiltä molemmilta... - -. ...yhtehensä, mutta niin...kumminki mä aattelin, jotta...etemmä vihkisormusta anna, mutta mä tuon... - -” (Haastattelu 52)

Miehen poissaolon merkitys ja vaikutus naisen arkeen tulee esille siten ennen kaikkea töiden määrän lisääntymisenä. Töitä joutui usein iltaisin jatkamaan pimeydessä, koska valot täytyi sammuttaa ja ikkunat peittää vihollisten pommituskoneiden pelon takia. Töitä myös opeteltiin itse sodan aikana, vaikka vaikeimpiin ja raskaimpiin töihin naiset usein saivat apua. Alla oleva haastattelukatkelma tuo moniulotteisesti esille kuvauksen aineistoni naisten yhdestä sota-ajan päivästä. Aikaisin oli herättävä; peltotyöt ja eläinten hoito ja ruokinta odottivat. Lapsia syntyi aherruksen lomassa; myös heitä täytyi hoitaa ja ruokkia. Toisaalta, kuten olen maininnut aikaisemmin, ympäristö ja naapurit saattoivat olla vieraita miehen kotitilalle muuttaneelle naiselle ja, siksi työt pyrittiin tekemään oma-aloitteisesti itse:

”Haastattelija: Kerropa nyt miten paljon sä jouduit tekemään kun mies oli rintamalla

Haastateltava: No tuota ensiksi jos nyt ajatellaan... kerän kylvötyöt, niin kylvin apulannat, vakalla - - Mutta niin ku ajattelloo, lähden jo joka aamu viiden aikana valmistelemahan tätä kun lapset on pieniä ja tämä synty... tämä toinen poika tässä nyt Mikon, tässä sota-aikana ni, valmistella kaikki ruuat ja kaikki ja sitte lypsä lehmät ja vielä kuorimaan maidot ja sitten mennä pellolle ja lähteä kylvö töihin, ja panna viljat ja apulannat kärryihin ja. - - Niin, niin no täytyy sanoa näin ja niin kun ajattelloo ja äestys sitten kun oli yksi hevonen vaan jotta ei ollut ja kun vieraan paikkakunnalle tulee niin eihän sitä tiedä joka naapuria tiedä nii, kun mulla oli kerran hevonen tottakai mä nyt sitten ja äestys oli tietysti ja kynnöt ja kaikki oli mun tehtävä. - -” (Haastattelu 55)

Vieraisiin ja outoihin ihmisiin turvaaminen hädän hetkellä on voinut olla monelle kova paikka. Omatoimisuus ja itsetekeminen korostuvat aineistoni naisten kertomuksissa. Päivä monenlaisine töineen ja vaatimuksineen saattoi tuntua myös ”hullunmyllyltä”, joka jatkui ja jatkui aina uudestaan:

”- - *Lehemät huuti lypsämähän vainiolla ja vasikat huuti juomaa ja tenavat huuti ruokaa ja koko päivän ollu raskaas heinätyös, ei muuta ku ala uurestaan... Jotta niin, hain lehemät navettaan, ja vasikat juottaa ja sitten tenaville nopiaa ruokaa ja... Jotta siinä vähä saa sellaaasen, jotta kuinka aharasta se voi olla ja vaikiaa. - -*” (Haastattelu 93)

Sota-ajan naisen elämä oli siten elämistä monen paineen ja vaatimuksen ristitulessa, kuten yllä olevasta aineistokatkelmasta käy ilmi. Vapaa-aikaa oli harvoin sekä juhlanaiheet olivat vähäisiä, kun aikaa, halua tai aihetta juhlia oli harvoin. Äitienpäiväjuhlia osa aineistoni naisista tosin kertoi viettäneensä, mutta niitäkin pienimuotoisesti. Vaimona, äitinä ja työntekijänä naisilla ei ollut mahdollisuutta valita tekemiänsä töitä. Taitoa, jaksamista ja voimaa tarvittiin, jotta elämä ja arki sujuivat niin tavallisesti kuin se sodan aikana oli mahdollista. Yhteisöllisessä ilmapiirissä ”puhallettiin yhteen hiileen”.

5.4 Naisten sankaritarina kotirintamalla

Hännisen (ks. tarkemmin luku 4.2) esittelemän sankaritarinan piirteet tulevat hyvin edustetuiksi aineistoni naisten tarinoissa. Naiset tuovat tarinoissaan esille vastakohtan sodan pahuudelle ja tuholle. Sodan keskellä aineistoni naiset rakensivat elämäänsä ja arkeaan, ja siten he tuottivat sodan kauheuksista huolimatta myös hyvää ja positiivista. Aineistoni naiset, heidän persoonallisuutensa, suhteensa aviomieheen ja lapsiin sekä heidän elämäntilanteensa ennen sotaa ovat varmasti olleet erilaisia. Kuitenkin sota ja sen monet ehdottomuudet yhdistivät naisten elämäntarinoita monella tapaa. Naiset saattoivat tuntea yhteenkuuluvuutta toistensa kanssa, vaikka he olisivatkin aloittaneet sodassa elämisen hyvin erilaisista lähtökohdista. Sodan yhdistävyydestä johtuen rakennan seuraavaksi mallitarinan sankaruudesta aineistoni naisten tarinoiden pohjalta. Nimeän tarinan päähenkilön Helmiksi.

Sodan syttyessä Helmi oli 20-vuotias ja juuri muutama vuosi sitten solminut avioliiton. Hän oli muuttanut miehensä kotitalalle avioitumisen jälkeen ja heillä oli sodan alkaessa kaksi lasta. Miehen

vanhemmat asuivat samassa pihapiirissä ja muutenkin suku oli lähellä pitäen tiiviisti yhteyttä. Alussa oli ollut totuttelemista appivanhempiin, mutta sodan alkaessa Helmi tuli heidän kanssaan jo hyvin toimeen. Mies joutui lähtemään sotaan ensimmäisten joukossa ja taistelemaan Suomen puolesta sodan loppuun asti. Poissaoloaika venyi siten melkein kuudeksi vuodeksi, vaikka mies pääsikin lomalle muutamia kertoja. Sodan alku tuli Helmille ja hänen lähipiirilleen eräällä tavalla yllätyksenä, koska yleinen uskomus oli, ettei sotaan jouduttaisi. Toisaalta sodan alkaessa taas luultiin, että sota ei kestäisi kovin kauaa. Helmi oli tottunut pienestä pitäen tekemään paljon raskastakin työtä. Hän oli ennen naimisiin menoaan kerännyt elämän- ja työkokemusta maataloilta ja muiden lapsia hoidellen. Hän oli ylpeä osaamisestaan ja siitä, että pystyi työnteollaan tekemään oman osuutensa Suomen puolesta. Sodan syttyessä Helmi jäi pienten lastensa kanssa yksin maatilalle. Avuksi jäivät miehen iäkkäät vanhemmat. Naapuriin jäi myös yksin saman kohtalon omaavia naisia. Yhteenkuuluvuuden tunne oli suuri ja toisia pyrittiin auttamaan aina, kun se oli mahdollista. Helmi hoiti kuitenkin suurimman osan maatilan töistä yksin. Raskaimpiin töihin hän sai apua miehensä isältä sekä muilta lähistöllä asuneilta vanhemmilta miehiltä. Lapset pyörivät jaloissa ja vaativat oman osuutensa Helmin ajasta ja hoidosta. Töitä joutui usein jatkamaan yöllä. Huoli ja pelko olivat osa Helmin arkea. Pelko miehen kaatumisesta vaivasi päivittäin, koska miehen kaatuminen olisi tuonut mukanaan ongelman toimeentulosta. Helmi kirjoittelikin kirjeitä miehensä kanssa ahkerasti ja lähetti paketeissa ruokaa ja itse kutomiaan vaatteita. Kirjeissään ja paketeissaan Helmi pyrki näyttämään välittämistään miehelle; suoria tunteenpurkauksia esim. rakkaudesta he kirjeisiin harvemmin kirjoittivat. Heidän avioliittonsa oli kuitenkin hyvä ja molemmat luottivat toiseen.

Ennen sotaa aviopuolisoiden työt olivat jakautuneet naisten ja miesten töihin ja molemmat olivat siten tienneet paikkansa. Sodan alettua jako katosi ja työt kasautuivat Helmin harteille. Mies kuitenkin antoi neuvoja vain kysyttäessä ja siten luotti vaimonsa selviytymiseen. Miehen loma-ajat olivat odotettuja. Toisinaan saattoi kuitenkin kestää jopa puoli vuotta ennen kuin näki toisen seuraavan kerran. Kirjeistä ja paketeista riippumatta miehen saapuminen herätti ristiriitaisia tunteita; iloa ja outoutta. Pitkän erossaoloajan jälkeen lapset eivät heti aina tunnistanee isäänsä ja jotenkin yhdessäolo tuntui alkuun vieraalta. Lomilla tehtiin myös paljon kotitalan töitä. Sodan aikana helmille ja hänen miehelleen syntyi kolme lasta, joista yksi kuoli eläen vain muutaman kuukauden. Synnytysten jälkeen Helmi sai levätä muutaman päivän, kun toiselta maatilalta tuli nainen auttamaan. Lastensaantia Helmi piti täysin itsestäänselvyytenä; lapsia tuli kun oli tullakseen. Raskaudenehkäisyä Helmi ei tuntenut. Mies ei nähnyt lastensa syntymää eikä myöskään yhden lapsensa kuolemaa. Helmi hoiti lapsen hautaamisen ja mies saattoi elää mukana vain hänelle

lähetettyjen kirjeiden avulla. Muutama lapsista sairastui sodan aikana vakavasti ja Helmi hoiti heitä muiden töiden ohella. Miehen ikääntyneet vanhemmat tarvitsivat apua, mutta Helmi ei valittanut työn paljoudesta. Ympäröivään sotaankin Helmi eräällä tavalla sopeutui peloista ja puutteesta huolimatta, kun työtä oli niin paljon. Rahallista tukea, miehen sotarintamalla olosta johtuen, Helmi sai jonkin verran ja toisaalta myös oma maatila antoi perusruoan viljan, maidon ja lihan muodossa. Huolimatta tästä pula ja puute olivat osa Helmin elämää ja monelle asialle täytyikin keksiä korvike. Toisinaan Helmi tunsi myös painetta selviytyä; hän ei saanut näyttää heikkouttaan ja pelkojaan. Mies selvisi sodasta hengissä, mutta haavoittuneena. Haavoittuminen ei kuitenkaan estänyt miestä jatkamasta sodan loputtua töitä ja elämä monessa suhteessa palasi ”normaaliksi”. Sodan raskaudesta huolimatta Helmi myöhemmin muisteli sota-aikaa myönteisessä valossa. Tärkeäksi asiaksi sodasta puhuttaessa nousi miehen palaaminen kotiin.

Nätkinin (ks. tarkemmin luku 4.3) esittelemä ”*kumppanuustarina*” tulee esille Helmin tarinassa. Helmi tunsi itsensä ja miehensä kumppaneiksi, joilla ennen sotaa ja sodan aikana olivat omat työnsä ja velvollisuutensa. Kumppaneina he siten täydensivät toisiaan. Helmin tarina monessa suhteessa sulautuu Markkolan (ks. tarkemmin luku 4.3) esittelemään suomalaisen ”*vahvan naisen tarinaan*”. Vahvana naisena Helmi esittäytyi hyvin vahvan miehen rinnalla. Toisaalta vahvuus ”*painosti*” olemaan vahva, kun siltä ei itsestä tuntunut. Vahvuuden kokemus kuitenkin saattoi omalta osaltaan toimia juuri selviytymiskeinona Helmille. Kun ei antanut itsensä, ainakaan liiaksi, tuntea epäonnistumista, auttoi se uskomaan itseensä ja selviytymiseensä.

Progressiivisuus kertomuksissa

Aineistoni naisten kertomukset ovat selviytyjien kertomuksia. Naiset ovat selviytyjiä jo pelkästään siksi, että he ovat 2000-luvulla kertomassa tarinaansa. He ovat siis selvinneet sodasta hengissä. Selviytyjiä naiset ovat myös siksi, että he ovat, kertomustensa perusteella, selvinneet sodasta myös psyykkisesti hengissä. He näkevät eletyn elämänsä enemmänkin positiivisessa kuin negatiivisessa valossa. Toki on hyvä muistaa sodasta kuluneen ajan pituus ja sen merkitys muistoihin. Paljon on ehtinyt tapahtumaan aineistoni naisille sota-ajan jälkeen. Sodasta huolimatta, tai ehkäpä juuri siitä johtuen, elämä on mahdollista nähdä kokonaisuudessaan rikkaana ja moniulotteisena. Aineistoni naiset puhuvat selviytymiskeinoinaan sisukkuudesta, vastuun tuntemisesta ja kantamisesta, elämänkoulun läpikäymisestä ja kodinperinnöstä. Isänmaallisuus, itsenäisyyden säilyttämisen oikeutus ja sen puolesta taisteleminen tulee toisinaan vahvasti esille naisten tarinoista, mikä on saattanut auttaa miesten poissaolon hyväksymisessä tai siihen sopeutumisessa. Naisten

kertomuksissa onkin se yhteinen piirre, että he kaikki puhuvat miehistänsä ja heidän lähdöstään sotaan ilman suurempia katkeruuksia. Naisten sankaruus kulminoituu koviin olosuhteisiin; he tulevat kovista oloista ja kokevat monenlaisia kauheuksia, joutuvat ottamaan itsenäisesti vastuun kaikista kodintöistä puhumattakaan lasten- ja muiden sairaiden-, vammaisten- ja vanhustenhoidosta, tekevät työtä, ottavat vastuuta itsenäisesti ja lopulta selviytyvät voittajina. Uskonnon merkitys ja Jumalaan luottaminen tulevat myös ilmi naisten selviytymistarinoissa; elämä ja kuolema annettiin korkeamman käsiin. Siten rukoilemisella on ollut osalle naisista suuri merkitys selviytymisessä:

”- - Ja sitte taas moni sitä on ihemetelly kuinka minä jaksoon - - Kun pienet mukulat, niin jotta kuinka minä jaksoon, mutta minä sanoon suoraan sen jotta minä tuota turvasin Jumalahan jotta se oli tuota... kaikki kaikkes. Ja ehtoosin kun isä [haastateltavan mies] oli rintamalla, niin ehtoosin sitte ennenkö mukulat jo järjestyi maata, niin ja makaski jo niin, siunattihin yheres ja... sellaanen lyhyt rukous vain. Ja sitte lopuksi vain jotta... Jumala varjelij isää rintamalla ja meitä täällä kotona. - -”
(Haastattelu 87)

Naiset rukoilivat ennen kaikkea oman miehensä, perheensä ja isänmaansa puolesta. Erityinen piirre, joka tulee esille aineistossa, on ajatus yhteisöllisyydestä; siitä, että oli tärkeää rukoilla kaikkien Suomen miesten puolesta. Jos ja kun rukoili enemmän oman miehen puolesta, mikä varmasti oli inhimillistä, täytyi sitä enemmän selitellä haastattelutilanteessa. Naisten kertomuksissa elämänhalua, elämänmyönteisyyttä ja selviytymistä on lisännyt myös ajatus siitä, että kaikkea ei tarvitse ottaa liian vakavasti. Tietynlainen tyytyväisyys elämään ja niihin puitteisiin, jotka kulloinkin olivat ympärillä, tulee esille naisten tarinoissa. Toisaalta itseltä tai toisilta ihmisiltä liikaa vaatiminen ei myöskään ollut hyväksi; henkisen tuen saattoi lisäksi nähdä käsittävän vaikka vain esim. kodintöissä auttamisen tai ruoan tarjoamisen. Naisten progressiiviset tarinat kertovat myös onnistuneesta identiteettityöstä ja mielekkään elämäkokonaisuuden rakentumisesta. Positiiviset asiat ovat tärkeämpiä ”tässä ja nyt”:

”Haastateltava: - - Mistään mua ei oo niin ku tyrmätty, mä en niin kun avioliitossa sillälailla ainahan avioliitos on karikkoita, mutta ei sellaisessa tartte, niit ei tartte muistaa. Minä oon kaikki haurannut hautahan kaikki karikkoiset elämät. Mul ei o minkäänlaisia semmosia vanhoja, en minä ne on mennyttä. - -”
(Haastattelu 55)

Haastateltava korostaa positiivisen elämänasenteen tärkeyttä. Lisäksi hän tuo julki tärkeän keinon myönteisen elämänasenteen saavuttamisessa ja ylläpitämisessä. Haastateltava korostaa sitä, miten pettymyksiä ei kannata liikaa muistella, koska ne ovat mennyttä elämää. Hän toteaa sen tosiasian, että ainahan elämässä on karikkoja. Tärkeää on se, ettei anna niiden liikaa painaa. Tämä on yksi syy aineistoni naisten myönteiselle elämänasenteelle ja selviytymiselle. Vaikeiden asioiden osuessa kohdalle, esim. juuri miehen kuollessa, tärkeää oli jatkaa arkea ja tarttua töihin. Suruun ei saanut jäädä ”makaamaan”, vaikka tieto siitä, että mies ei enää tulisi elävänä kotiin, on epäilemättä ollut naisille kova paikka. Erilaisista peloista ja huolista puhuttaessa naiset myös korostavat sitä, että sota-ajan ehdottomuudessa tietynä tyyppinen kovahermoisuus ja järkevyys ovat olleet tärkeitä luonteenpiirteitä. Alla olevan aineistokatkelman haastateltava tiivistää asian mielestäni hyvin:

”- - Kuinka molsin pelkoni kans menny? - - Soli sellasta, että sitä oli... jos pelkäs niin pelkäs, ja eikä siitä mihinkään päässy.” (Haastattelu 88)

Pelon kanssa täytyi oppia tulemaan toimeen ja osattava jatkaa elämää. Pelko oli useimmille aineistoni naisille jokapäiväistä ja kaikkialla vastaantulevaa. Sen tunteminen ei ollut kenenkään yksinoikeus; missään ei päässyt peloistansa vapaaksi, kuten yllä olevan aineistokatkelman haastateltava toteaa. Tämä on varmasti ollut aineistoni naisille yksi keino selviytyä ja saavuttaa myönteinen elämäntarina. Naiset myös käyttävät menneisyyttä ja nykyisyyttä hyväkseen määritellesään omaa selviytymistään. Takana on menneisyys; heidän omien vanhempiensa elämä, jolloin oli vielä monella tapaa raskaampaa ja heidän omat äitinsä joutuivat kokemaan useampia sotia. Haastatteluhetkellä on menossa nykyisyys ja moni aineistoni naisista kauhistelee ajatusta nykyihmisten ja etenkin naisten kestokyvystä mahdollisen sodan alkaessa. Tarinoista tulee esille toisaalta ajatus siitä, että haastatteluhetkellä vaikea sota-aika on näyttäytynyt ”valoisammalta” niille naisille, jotka saivat miehensä elävänä takaisin. He kertoivat, etteivät tunne sota-ajasta katkeruutta tai muistele kyseisiä aikoja pahalla.

Regressiivisen ja pysyvyyden kertomuksen piirteet osana progressiivisia kertomuksia

Regressiiviseen kertomustyyppiin kuuluvat pettymykset ja epäonnistumiset tulevat esille, joskin marginaalissa, aineistoni naisten kertomuksissa. Sama pätee myös pysyvyyden kertomustyyppissä. Vain muutama aineistoni naisista kertoo suoraan ja kirjaimellisesti kokeneensa sota-ajan ilmapiirin negatiivisena, loput ilmaisevat kielteiset tunteensa ”verhotummin”. Sota-aika toi pelot, epätietoisuuden ja kuoleman lähelle kotirintaman naisia. Tämä näkyy kertomuksissa siten, että

toisinaan naiset tarkastelevat sota-ajan elämäänsä pelkojen ja menetyksen kautta, mikä on regressiivisen kertomustyyppin ydin. Kyseisenkaltaisia tarinoita esiintyy etenkin niiden naisten kertomuksissa, jotka menettivät miehensä sodassa. Henkinen kestävyys oli ruumiillisen kestävyuden kanssa monesti kovilla. Naiset murehtivat etukäteen sitä, miten käy, jos mies ei palaakaan ja he jäävät yksin monen lapsen ja kodin töiden kanssa. Huoli lisääntyi etenkin, kun vierellä eläville naisille tuli suruviestejä. Pelolla ja epä tietoisuudella oli yhteys yhteydenpitoon sotarintamalle. Aineistoni naiset yhtäältä pelkäsivät ja toisaalta odottivat tietoa rintamalta, ja he kaikki korostivat suhdetta mieheensä tärkeänä:

” - - Se oli sellaista, jotta se oli se toinen ajatus vain aina se sota ja tullahanko sieltä ja. Se oli aina se toinen mures ja, mutta se oli hyvä, ku sai ne lähettää ne kirjat [kirjeet], oli se kenttäposti. - - ”
(Haastattelu 25)

”Haastattelija: No minkälaisena te koette sen sodan ilmapiirin? Kun olitte juuri menny naimisiin ja oli lapsia...”

Haastateltava: No sen, kauhia peleko aina päällä ja jännitys, että koska tuloo sellaanen tiato rintamalta, että mies on kaatunu. Sellaastahan se oli.”
(Haastattelu 67)

Yllä olevissa katkelmissa näkyy hyvin yhteydenpidon sekä hyvät että huonot puolet. Yhtäältä yhteydenpito oli tärkeää ja se toi tietoa lähimmäisen hengissä olemisesta. Toisaalta yhteydenpitoa ja sen mukanaan tuomaa tietoa pelättiin ja jännitettiin mahdollisten huonojen uutisten takia. Kuitenkin yhteydenpidolla on ollut tärkeä merkitys haastateltaville ja se näkyy heidän vastauksissaan siten, että he molemmat kertovat yhteydenpidon tärkeydestä ilman, että haastattelija siitä varsinaisesti kysyy. Yhteydenpito on eräällä tavalla ollut naisille paitsi selviytymisen lähde, myös ainainen pelon lähde. Naiset tuovat kertomuksissaan esille pelon miehen kuolemasta ja mahdollisen kuoleman mukanaan tuoman pelon selviytymättömyydestä. Yhteydenpitoon liittyy myös seuraava aineistokatkelma, joka on esimerkki pysyvyys-kertomustyyppistä. Katkelmassa tulee esille paitsi se, miten yhteydenpidon avulla oli mahdollista saada tietoa toisen selviytymisestä ja siten vähentää omaa huoltansa, myös se miten haastateltava suhtautui sota-aikaan ilman suurempia intohimoja:

”Haastattelija: Entäs, oliko miehellä huoli sitten teistä?”

Haastateltava: No tottakai, tottakai. Kyllähän niitä kirjeitä tuli, niin tottakai, oli pakko olla.

Haastattelija: Se oli sitä sitte, ja se oli sitä kaikkien kohdalla.

Haastateltava: Niin, se oli kaikkien kohdalla sama.”

(Haastattelu 67)

Sopeutuminen sota-ajan oloihin näkyy aineistoni naisten kertomuksissa. Vallitseviin oloihin oli eräällä tavalla pakko sopeutua. Sopeutumista on varmasti edesauttanut se, että sotaan ei ollut vaihtoehtoa, se kosketti kaikkia. Kaikilla oli kovaa ja puutetta. Samankaltainen kohtalo auttoi yhdistämään naisia toisiinsa ja myötäelämään toisten iloissa ja suruissa. Toisaalta eräänlainen tottuminen sotaan ja puutteeseen on saattanut tapahtua aineistoni naisille. Alun järkytyksen jälkeen pelot ja huolet ovat voineet muuttua arkisiksi, jokapäiväisiksi rutiineiksi.

Heiskasen (1995) mukaan elämää voi elää monin eri tavoin ja siitä voi myös selviytyä monin eri tavoin. Elämään kuuluu sekä ylä- että alamäkiä, pettymyksiä ja onnen hetkiä. (mt., 197.) Naisten kertomukset todistavat Heiskasen väittämät oikeiksi, koska he kaikki ovat selvinneet sodasta. He ovat myös kokeneet iloa sekä pettymyksiä ja epätoivoa. He ovat joutuneet sekä sopeutumaan että muuttamaan arkensa olosuhteita. Henkisen ja materiaalisen tuen saaminen on ollut sota-aikana vähäistä, kun kaikki ovat eläneet saman kurjuuden, kovan työnteon ja puutteen keskellä. Toisaalta sama yhteinen kokemus on toiminut myös naisia yhdistävä tekijänä. Se, että kaikilla on sama tilanne on auttanut aineistoni naisia sopeutumaan sota-ajan ehdottomuuksiin. Naiset tuovat kertomuksissaan esille monenlaisia selviytymiskeinoja, yhtenä suhteen aviopuolisoos, joka esiintyy aineistossani jokaisen naisen kertomuksessa. Naisten selviytyminen sota-ajasta on monen tekijän lopputulos. Voin kuitenkin aineistoni pohjalta sanoa, että aineistoni naisille aviopuolisoiden välisellä suhteella ja yhteydenpidolla on ollut merkitystä heidän selviytymisessään kotirintamalla. Kirjeet, paketit ja miesten loma-ajat toivat aineistoni naiset ja heidän aviopuolisonsa lähelle toisiaan. Kurjuutta kestiin, koska taistelujen tarkoitus oli tärkeä. Sotaan myös eräällä tavalla sopeuduttiin; miesten poissaolo ja naisten selviytyminen yksin kotirintamalla ”hyväksyttiin”.

Vaimona aineistoni naiset olivat yksin maaseudulla ilman miehensä fyysistä tukea. Toisinaan heidän osakseen tuli myös joko ottaa vastaan sodassa haavoittunut aviomies tai viesti miehen kaatumisesta. Yhtä kaikki, vaimon rooli oli, aineistoni naisten tarinoista päätellen, sota-aikana tukea antava että huolta lisäävä. Miehen henkinen ”siellä jossain” tuki; joka välittyi ennen kaikkea kirjeiden muodossa, auttoi aineistoni naisia jaksamaan yksinäisessä arjessaan. Toisaalta myös pelko miehen hyvinvoinnista on ollut yksi suurimmista peloista aineistoni naisille. Äitinä he taas joutuivat hoitamaan kaiken lapsiin liittyvän; suojelemaan, hoivaamaan, auttamaan sekä toisinaan lieventämään vierauden tunteita miehen tullessa lomalle. Äitinä he joutuivat synnyttämään ja myös

toisinaan hautaamaan omia lapsiansa; pesemään ruumiin ja laittamaan sen arkkuun. Olosuhteet ja tiedonkulun hitaus toivat omat vastukset; arkun hautausmaalle kuljettavaa autoa saattoi joutua odottamaan pitkiä aikoja. Muutenkin hautajaiset useimmiten olivat hyvin yksinkertaisia; talviaikaan ei välttämättä löytänyt edes kukkasia haudalle. Arjen niukkuudesta ja yksinkertaisuudesta riippumatta, haastatteluista päätellen, ilmapiiri oli kuitenkin aineistoni naisten keskuudessa ennen kaikkea myönteinen. Monessa asiassa sota-aikana, niin myös aviopuolisoiden välisessä suhteessa, vaikeudet ja vahvuudet auttoivat laittamaan tasapainoon ajatus, joka tulee esille alla olevassa aineistokatkelmassa sekä samalla myös suurimmassa osassa aineistoni naisten kertomuksia. Samanlaisuus yhdisti ja toimi ikään kuin ”pelastajana”:

”- - Ja se tietysti pelasti, jotta se oli kaikilla sama. - -” (Haastattelu 49)

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

”Talvi- ja jatkosodasta on nyt kulunut jo yli 60 vuotta” on lause, jonka kirjoitin ensimmäiseksi tutkielmani johdantoon. Lause on toiminut minulle suurena motivoijana koko tutkielmani tekemisen ajan. Tutkielmani aihe on ajankohtainen ja tärkeä. Talvi- ja jatkosodassa eläneiden ja sen kokeneiden ihmisten määrä hupenee koko ajan. Toisaalta ajan kuluessa yhä harvempi suomalainen enää arvostaa ja ymmärtää niiden ihmisten merkitystä, joita sota konkreettisesti kosketti. Monille nykyajan nuorille itsenäisyytemme on eräällä tavalla selviö. Tutkielmani tavoite on ollut antaa arvostusta sota-ajan sukupolvelle sekä lisätä tietoa aiheesta, johon sota-aika loi omat rajoituksensa eli aviopuolisoiden välisestä suhteesta. Käsittelin tutkielmassani myös suhteen merkitystä naisten arjessa selviytymiseen yksin kotirintamalla. Historiallisen, tiettyyn aikaan ja kulttuuriin sidotun, aspektin lisäksi tutkielmassani on korostunut naisnäkökulma; tutkin naisten kertomuksia ja kiinnitin huomiota vaiettuun kotirintama-arkeen. Arjen näkökulma on sekä naistutkimukselle että sosiaalityölle keskeinen. Seuraavaksi pohdin omaa tutkimusprosessiani ja niitä tekijöitä, joilla on ollut vaikutusta tutkielmani tekemiseen juuri kyseistä aineistosta. Luvun lopussa esittelen tiivistetysti tutkimukseni tulokset ja pohdin tutkimukseni herättämiä jatkokysymyksiä. Samalla luon kriittisen katsauksen tutkimustuloksiini.

Tutkielmassani lähdin liikkeelle jo muutamaa vuotta aikaisemmin valmistuneesta kandidaatintutkielmastani, jolloin silloisessa seminaariryhmässä esitettiin mahdollisuus tehdä tutkimusta teemahaastatteluin tehdystä sota-aikaa koskevasta valmiista naisten muisteluaineistosta. Aineisto herätti kiinnostukseni kolmesta syystä, joista keskeisin oli aineiston haastateltujen ikäryhmä. Kiinnostukseni vanhoja ihmisiä kohtaan kumpuaa jo aikaisemmin mainitsemastani edellisestä ammatistani hoitajana vanhojen ihmisten parissa. Vanhoja ihmisiä (naisia) koskeva muisteluaineisto tuntui siten hienolta mahdollisuudelta tehdä tutkimusta. Toisaalta aineiston sota- ja pula-aikaan keskittyvä teema oli toinen valintaan vaikuttanut asia, koska historia on ollut itselleni mieluinen oppiaine koko koulu-urani ajan. Aloitin tutustumisen aineistooni siten jo kandidaatintyötä tehdessäni, jolloin keskityin aviopuolisoiden väliseen yhteydenpitoon. Yhteydenpidon teema ja aviopuolisoiden välinen suhde sodan aikana kiehtoi minua siinä määrin, että päätin jatkaa kyseisen teeman tutkimista myös käsillä olevassa pro gradu -tutkielmassa. Molempien tutkimusteni teeman valitseminen oli alunalkuaan sekä helppoa että haastavaa. Aineisto tarjosi omaa tutkimusteemaa miettiessäni niin paljon erilaisia vaihtoehtoja, joista valita. Toisaalta kiinnostukseni ihmisten välisiin suhteisiin (kolmas syy aineiston valinnassa) ja nimenomaan aviopuolisoiden välillä oli teema, joka aineistoa ensi kertaa lukiessani nousi mielessäni esiin

nopeasti. Kandidaatintyössäni aineistoni koostui kolmesta haastattelusta; pro gradu -tutkielmassani haastatteluja on 22 ja samalla laajensin aviopuolisoiden välisen suhteen teemaa koskemaan myös naisten kertomukset heidän arjessa selviytymisestä aviopuolisoiden poissa ollessa sotarintamalla. Valmis aineisto sinällään loi omat hyvät ja huonot puolensa. Hyvänä puolena pidin tutkimuksen aloittamisen vaivattomuutta; minulla oli heti jotain konkreettista, johon käydä kiinni. Toisaalta olin aineistolle ja haastateltaville täysin vieras ja ulkopuolinen henkilö, enkä voinut vaikuttaa mitenkään aineiston sisältöön ja teemoihin.

Valmiista työstä jatkaminen toi mukanaan myös omat haasteensa. Kandidaatintyöni valmiiksi saamisen ja pro gradu -tutkielmani aloittamisen välillä aikaa kului vuosi, jolloin keskityin muihin opintoihin lapsen syntymisen ja hoidon ohella. Tutkielmaani aloittaessani jouduin siten eräällä tavalla uudelleen tulemaan sinuiksi aineistoni kanssa; tosin tähän vaikutti myös aineistoni laajeneminen. Uskon myös, että vuoden välimatka tutkimusteni välillä auttoi kehittämään näkökulmaani ja katsomaan tutkimustani kauempaa. Käsillä olevaa tutkimusta tehdessäni koin alkuun kandidaatintyöni olevan vahvasti kaikessa mukana; teinhän samasta aineistosta, samasta tematiikasta ja sisällytin aineistooni myös aikaisempaan tutkimukseeni kuuluneet haastattelut. Etenkin tutkielmani tekemisen alussa toisinaan koin tutkimusteni samankaltaisuuden ahdistavaksi, koska halusin irrottautua aikaisemmin tehdyn työn ”kahleista”. Tutkimukseni edetessä ja tutkimuskysymysteni täsmentyessä oli huojentavaa huomata tekevänsä uutta työtä, johon aikaisempi tutkimukseni oli täysin sulautunut.

Tutkielman teko oli haasteellinen prosessi, johtuen ennen kaikkea aineistoni luonteesta. Valitsin analyysimenetelmäksi narratiivisuuden, koska halusin korostaa aineistoni tarinallista puolta. Toisaalta narratiivisen analyysin käyttö kiinnosti itseäni jo ennen kuin aloitin tutkielmani tekemisen. Kiinnostukseni ihmisten välisiin suhteisiin kiinnittyi juuri tarinoiden, joita ihmiset kertoivat, omassa tutkimuksessani, juuri suhteestaan aviopuolisoonsa. Siten tarinoiden lukeminen toi kertojat ja heidän ihmissuhteensa lähelle tutkijaa, ja mielestäni juuri narratiivisuuden avulla minun oli mahdollista päästä sisälle naisten tarinoiden ilman, että osallistuin varsinaiseen aineiston keruu-vaiheeseen. Aviopuolisoiden välisen suhteen lisäksi haastatteluissa käsiteltiin monia muita aiheita, mikä on saattanut vaikuttaa siihen, että haastateltavien avioliiton ja selviytymisen teemaan liittyvät kertomukset ovat toisinaan hyvin lyhyitä. Ja juuri yksittäisten tarinoiden lyhyys teki analyysistä haasteellisen. Analyysiä tehdessäni olin tekemisissä monen tarinan kanssa. Analysoin narratiivisesti haastateltavien tarinoita, joihin haastattelijat antoivat oman panoksensa, tehden tarinan kertomisesta yhteisen tapahtuman. Narratiivisuuden avulla ymmärrykseni haastateltavien

tarinoiden sisällöstä lisääntyi ja syventyi. Oman, uuden tarinan tuotan taas tuloksissani ja tulkinnoissani aineiston kertomusten pohjalta. Analyysivaiheessa aineiston teemoittelun ja tyypittelyn kautta minun oli mahdollista saada tulokset, jotka esittelin luvussa 5.

Yllättävä piirre aineistossa oli myös se, miten suuri vaikutus sekä saman sukupuolen että saman sukupolven omaavilla haastatteliijoilla välillä oli haastateltaviin sekä haastattelun sisältöön. Kyseisen haastattelutavan hyvänä puolena voisi nähdä olevan se, että haastateltavien oli mahdollisesti helpompi kertoa kokemuksistaan ja muistoistaan toiselle naiselle, joka vieläpä tiesi omakohtaisesti sota-ajan raskauden. Huonona puolena taas voisi lähinnä nähdä olevan haastattelijoiden ohjaileva sävy. Siten Ronkaisen (ks. tarkemmin luku 4.1) pohtima sukupuolen merkitys haastattelutilanteessa voisi tulkita täydentävän hyvin aineistoni naishaastattelija – naishaastateltava-kehystä. Mielenkiintoista onkin pohtia olisiko tilanne muuttunut ja miten, jos olisin itse toiminut haastattelijana. Saman sukupuolen omaavana, naisena ja äitinä, uskoisin, että olisimme voineet kokea samankaltaisuutta ja yhteisöllisyyttä. Toisaalta ikäni puolesta sukupolvienne välissä voisi nähdä olevan suuri kuilu; mahdollisuutemme ja lähtökohtamme elää naisina ovat monessa suhteessa erilaiset. Eri sukupolvista tuleminen ja vieläpä asetelma nuori haastattelija – vanha haastateltava olisivat tuoneet varmasti mukanaan omat ongelmat ja vahvuudet. Nuorena haastattelijana olisin voinut joutua haastateltavien ”ohjailemaksi”. Haastattelujen sisältö olisi varmasti ollut myös erilaisempi; haastateltavat olisivat joutuneet selittämään asiat minulle yksityiskohtaisemmin. Toisaalta ikäni puolesta minua olisi voinut olla haastattelijana myös helppo lähestyä; ”kokemattomampana” ja auliina tietämään asioista kaiken olisin tarjonnut hyvän kuuntelupohjan. Haastattelijat olisivat tällöin olleet ainoat asioista omakohtaisesti tietävät; he olisivat olleet tiedon hallussapitäjiä. Vaikeista asioista kertominen voisi siten toisinaan olla myös helpompaa vieraille ja asioista omakohtaisesti mitään tietämättömälle kuin tutulle ja samankaltaiset kokemukset omaavalle.

Koin taustakirjallisuuden lukemisen tutkielmaani varten tärkeäksi, koska tein tutkielmaa ajasta, jota en ole itse elänyt. Oli myös hyvä huomata, että taustakirjallisuus ja tutkielmani aineisto täydensivät ja tukivat toisiaan. Luin paljon ja monenlaista kirjallisuutta koskien sota-aikaa ja aviopuolisoiden välistä suhdetta. Asiapitoisen kirjallisuuden lisäksi luin myös fiktiivistä sota-ajasta kertovaa kirjallisuutta mm. romaanien muodossa. Romaanien lukeminen oli ennen kaikkea keskeistä tehdessäni esityötä tutkimustani varten, koska ne laajensivat ja avarsivat tietoisuuttani ja ymmärrystäni sota-ajan elämänmenosta. Ainoa havaittava ristiriitaisuus, taustakirjallisuuden ja aineiston välillä, liittyi postisensuuriin. Postisensuuria käsiteltiin paljon taustakirjallisuudessa, mutta

aineistoni naiset eivät siitä paljoakaan puhuneet, syystä tai toisesta. Tutkielmaa tehdessäni oli tärkeää myös muistaa se, että yli 60 vuotta sitten monet asiat nähtiin ja koettiin toisin. Aineistoni naisten kertomukset ovat aikaan ja paikkaan sidottuja ja sellaisina ne on myös ymmärrettävä. Toisaalta on muistettava, että he muistelevat menneisyytensä tapahtumia 2000-luvulta käsin. Joten myös nykyhetkellä on ollut vaikutuksensa kertomusten sisältöön ja tyyliin. Yhtä kaikki, aineistoni naisten kertomusten avulla rakentuu sota- ja pula-aika juuri heidän sukupolven tapahtumista. Se, mitä naiset puhuvat on heille ja siten myös minulle tutkijana sillä tavalla totta.

Olen halunnut korostaa tutkielmassani aineistolähtöistä lähestymistapaa ja tästä syystä olen antanut paljon painoa aineistoni naisten kertomuksille. Naiset käsittelevät tarinoissaan omia sodan aikaisia kokemuksiaan asioista ja tapahtumista, mistä syystä olen käsitellyt tutkielmassani myös naiskokemuksen erityisyyttä naistutkimuksen rinnalla. Aineistoni naisten tarinat sisältävät lisäksi elämäkerrallisia piirteitä, vaikkei niitä teemahaastattelusta johtuen ”puhtaina” omaelämäkertoina voikaan pitää. Naisten tarinoissa elämäkerrallisuus näkyy ennen kaikkea heidän kuvauksissaan sota-ajan arjesta. Aineistoni naisten elämänmyönteiset kertomuksensa ovat merkinä siitä, että he ovat selviytyjiä monessa mielessä. Heidän tarinansa ovat monella tapaa siis selviytymistarinoita. Toisaalta sodan ajan tapahtumista muistelemisen tuottaa toisinaan aineistoni naisille myös ongelmia; kaikkia asioita ei edelleenkään ole helppo muistella saati kertoa niistä toiselle ihmiselle. Vaikeissa asioissa naisilla tulivat myös tunteet pintaan; itku ja nauru kuultavat läpi saamistani litteroiduista teksteistä. Naiset tekivät siten paitsi muistelutyötä, myös tunnetyötä. Toisaalta muistelussa oli, välillä hyvinkin tiiviisti, mukana myös haastattelija. Siten muistelun voi tulkita toisinaan vahvastikin haastateltavan ja haastattelijan yhteismuisteluksi. Joka tapauksessa kyseessä oli paljolti säädelty vuorovaikutus ja siten myös säädelty vuorovaikutustilanne. Seuraavaksi esittelen yhteenvedon tutkimukseni tuloksista.

Johtopäätökset tutkimukseni tuloksista

Talvi- ja jatkosodan avioliitto oli, aineistoni naisten tarinoista tulkiten, kahden rohkean ja jaksavan osapuolen liitto. Mies teki velvollisuutensa sotarintamalla ja nainen kotirintamalla. Molemmat tiesivät paikkansa ja työnsä avioliitossa sekä elämässä ylipäättänsä. Luottamus ja kunnioitus toiseen olivat sota-aikana keskeisen arvot. 1930- ja 40-lukujen avioliitto oli muutenkin, monessa mielessä, hyvin ”perinteinen”; nainen useimmiten muutti avioituttuaan miehensä kotitalalle ja, myös lapset olivat luonnollinen osa avioliittoa. Suhteet sukulaisiin olivat läheiset ja samassa taloudessa avioparin kanssa saattoikin asua myös vanhemmat ja isovanhemmat. Sota veti aviopuoliset moniksi

vuosiksi erilleen toisistaan ja suhdetta pidettiin yllä ennen kaikkea kenttäpostin avulla. Yhteydenpito aviopuolisoiden välillä koostui lähinnä kirjeistä, paketeista ja miesten satunnaisista loma-ajoista sotarintamalta. Kyseiset yhteydenpitotavat tulivat esille paitsi tutkielmaani varten lukemastani sota-ajasta kertovassa taustakirjallisuudessa, myös aineistoni naisten kertomuksissa. Aineistoni naisille kirjeenvaihto aviopuolison kanssa merkitsi sekä helpotusta että pelkoa. Koskaan ei voinut etukäteen tietää, mitä kirje sisälsi. Niille aineistoni naisille, jotka saivat sodan päättyessä miehensä hengissä takaisin, vaikkakin sitten haavoittuneena, jokainen kirje oli, enemmän tai vähemmän, ilouutinen. Kuitenkin osa aineistoni naisista koki toisenlaisen kohtalon; sotalleskeyden. Huolimatta siitä menivätkö kyseiset naiset uudelleen myöhemmin naimisiin, ensimmäinen aviomies säilytti tärkeän sijan heidän muistoissaan. Pelko miehen kuolemasta oli todellisuutta suurimmalle osalle naisista. Mies merkitsi naiselle etenkin taloudellista turvallisuutta; sota-ajan avioliiton voimonsa mielessä nähdä tietynlaisena huolenpitosuhteena. Kirjeenvaihto aviopuolison kanssa oli aineistoni naisilla ahkeraa; kirjeitä lähetettiin useasti ja niissä käsiteltiin monenlaisia asioita; suruja, iloja ja arkista elämää. Rakkaus oli kirjeissä ”*peiteltyä*”, mutta rivien välistä aviopuolisoiden oli mahdollista lukea toisen välittämistä ja tunteista. Kirjeenvaihto oli vaivatonta, ja siihen on varmasti vaikuttanut naisten kertomuksissaan mainitsema kenttäposti, joka kuljetti kirjeet rintamalle ilmaiseksi. Kirjeiden lisäksi aineistoni naiset lähettivät paketteja rintamalle. Paketteihin käärittiin lähinnä vaatteita sekä ruokaa, ja niiden lähettäminen oli paitsi keino ilmaista välittämistä, myös sekä mahdollisuus että velvollisuus tehdä jotain kotimaansa hyväksi. Yhteydenpidon muodoista miesten loma-ajat rintamalta saivat naisten kertomuksissa vähiten tilaa. Lomat olivat harvinaisia eikä niitä aina vietetty iloisissa merkeissä, kuten naisten kertomuksista on käynyt esille. Vieraantumisen kokemukset suhteessa mieheen/isään olivat tavallisia. Loma usein merkitsi myös ennen kaikkea työntekoa tai sairauksista toipumista, mutta toki lomalla myös ehdittiin hoitamaan avioliittoa. Kuitenkin jokaisella yhteydenpidon tavalla oli merkitystä aineistoni naisille ja niitä myös käytettiin.

Erilaisten suhteen ylläpitämisen tapojen lisäksi tavoitteenani oli tutkia sitä, miten miehen poissaolo sotarintamalla vaikutti naisen arkeen. Lukemani ja keräämäni taustamateriaali täydentää ja yhdistää aineistoni naisten kertomuksia, tässäkin yhteydessä, saumattomasti. Miehen poissaolo merkitsi naiselle ennen kaikkea vastuun, itsenäisyyden ja työn määrän lisääntymistä. Nainen joutui hoitamaan kotirintamalla kaiken kotitöistä peltotöihin ja eläimiin sekä lapsista sairaisiin ja vanhuksiin. Aineistoni naiset olivat jo ennen sotaa tottuneet tekemään monenlaisia töitä ja varmuus sekä ylpeys omista taidoista auttoivat jaksamisessa. Myös miehet luottivat narsiinsa eivätkä antaneet neuvoja ilman pyyntöä. Naisten tarinoista käy esille sota-ajan vaikeus; pulaa ja puutetta oli kaikesta

ja töitä täytyi jatkaa usein myös öisin. Tästä huolimatta naiset muistelevat sota-aikaa myönteisesti ja heidän tarinansa ovat enimmäkseen täynnä positiivisuutta. Toisaalta ajan kulumisen kyseisistä asioista on voinut omalta osaltaan vaikuttaa kertomusten nostalgiseen sävyyn. Käsittelin tutkimuksessani myös avioliiton merkitystä naisten selviytymiseen kotirintamalla. Jokainen aineistoni naisesta on, enemmän tai vähemmän, selviytyjä. He ovat selvinneet sodasta voittajina monella tavoin. Naisten kotirintamalla selviytymistä ovat edesauttaneet monet tekijät, mutta myös aviopuolisoiden välisellä suhteella oli merkitystä naisten selviytymiseen. Yhteydenpidon tärkeästä merkityksestä naisten selviytymisessä löysin viitteitä jo lukiessani tutkielmaani varten taustakirjallisuutta ja näille viitteille löysin myöhemmin vahvistusta myös aineistostani. Naisten kertomuksissa selviytymistä edesauttoi se, että yhteydenpidon, ennen kaikkea kirjeenvaihdon, avulla heidän oli mahdollista saada selville se, että aviopuoliso oli vielä hengissä. Voi myös ajatella, että kirjeiden kirjoittamisella on ollut naisten selviytymisessä itseisarvo. Kirjoittaminen on siten voinut toimia sekä ajanvietteenä että kokemusten jäsentäjänä. Yhteydenpidon ”pelastavasta” vaikutuksesta johtuen sitä myös pelättiin; koska tiedot eivät aina olleet helpottavia. Huolimatta sodan lopputuloksesta; siitä saiko nainen miehensä hengissä takaisin vai ei, aviopuolisoiden välinen suhde, niin pitkään kuin se kesti, auttoi aineistoni naisia jaksamaan ja selviytymään.

Pohdintaa tutkimukseni tuloksista

Tutkielmaa tehdessäni ihmettelin ennen kaikkea jatkuvasti sitä, miten sota-aikana eläneiden ihmisten kertomukset voivat olla niin positiivisia, koska tämä piirre ilmeni saamassani aineistossa kokonaisuudessaan. Pakostakin mielessäni kävi monia ajatuksia: Missä ovat ne naiset, jotka selvisivät sodasta hengissä, mutta ilman myönteistä elämäntarinaa? Onko heitä edes? Vai onko vain niin, että vaikeita asioita ei edes haluta muistella ja siksi niistä puhutaan vähemmän? Asian voi ymmärtää niinkin, että ne, jotka tunsivat epäonnistuneensa sodassa, eivät siitä yksinkertaisesti mielellään kerro (ks. Lovio 1993, 99). Eeva Peltonen (1993) sanoo hyvän ohjenuoran tutkijalle, joka pohtii yllä olevan kaltaisia kysymyksiä. Hänen mukaansa tutkijan tehtävä ei ole kyseenalaistaa tutkittavien kertomusten ”aitoutta” tai ”uskottavuutta” vaan ennen kaikkea yrittää etsiä niiden ”totuuksia”. (mt., 27.) Mielestäni Peltosen ohjenuoran voin ymmärtää omassa tutkimuksessani siten, että analyysini kautta olen voinut tuoda aineistoni naisten äänen kuuluville. Analyysissäni muodostama tarina on minun, mutta se rakentuu naisten tarinoiden pohjalta; ilman aineistoa ei minulla olisi tarinaa eikä tutkimusta. Mielestäni tutkimukseni relevantti ja merkitys on juuri siinä, että se tuo julki tulkinnan siitä, mitä aviopuolisoiden välinen suhde merkitsi aineistoni naisille sota-aikana. Avioliitto ja aviopuolisoiden välinen suhde on vain yksi aihe monien aiheiden joukossa

aineistoni naisten sota-ajasta kertovassa elämässä, mutta aineistoni pohjalta voin väittää sen olevan aiheena myös tärkeä. Tutkimukseni tulokset koskevat aineistoni, etelä-pohjamaalaisia, naisia eikä niiden tarkoituksena ole olla laajemmin yleistettävissä, johtuen lähinnä aineistoni koosta ja jo mainitsemastani paikkasidonnaisuudesta. Mainitsemisen arvoista kuitenkin on aineistoni ja käyttämäni kirjallisuuden sivuaminen toisiaan monin paikoin. Suomalaisen talvi- ja jatkosodassa eläneen naisen ja aineistoni naisten arjesta ja aviopuolisoiden välisestä suhteesta sekä suhteen ylläpitämisestä löysin samankaltaisuuksia mm. kirjeiden ja pakettien lähettämisen sekä miesten loma-aikojen muodossa. Suomalaisen naisen sota-ajan arkea kuvataan kirjallisuudessa monisisältöisesti ja täytyy tunnustaa, etteivät aineistoni naisten tarinat heidän arjestaan häviä runsaudessaan ja raskaudessaan kirjallisuuden luomalle kuvalle.

Lisäksi aineistoni naisten haastattelukatkelmissa toisinaan näkyy tarinoiden kertomiseen liittyvä muistelun vaikeus. Tämä voi olla syynä siihen, miksi vaikeita asioita ei aineistossa paljoa muistella. Myönteisen elämäntarinan kertominen voi olla siten myös aineistoni naisille selviytymiskeino. Progressiivisen tarinan kertomisella haastateltavat samalla rakentavat itselleen selviytyjän sekä sankarin identiteettiä, jonka voi nähdä osana *”kotirintamanaisen mallitarinaa”*. Eräänlainen *”pakkoselviytymiseetos”* näkyykin aineistoni naisten kertomuksissa. Tähän on varmasti vaikuttanut suomalaisen kulttuurin *”mennään vaikka kalliosta läpi”* mentaliteetti. Voinko siis täysin ottaa annettuna sitä käsitystä, että naiset olisivat selviytyneet niin hyvin, kuin heidän kertomuksistaan voisi tulkita? Entä, jos olisin saanut käsiini naisten itse kirjoittamia tekstejä, niin olisivatko ne olleet yhtä elämänmyönteisiä kuin haastattelujen avulla kerätyt tarinat? Tutkielmani herätti siis monia jatkokysymyksiä. Ne olisivat hyvä motiivi myös jatkotutkimuksille.

LÄHTEET

Painetut lähteet:

Ahto, Sampo & Pirilä, Veikko (1989) *Eteläpohjalaisia taisteluissa 2, 1919-1944*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Alasuutari, Pertti (1994) Kulttuurintutkimus ja kulturalismi. Teoksessa Jari Kupiainen & Erkki Sevänen (toim.) *Kulttuurintutkimus. Johdanto. Tietolipas 130*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 32-50.

Alasuutari, Pertti (1999) *Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos*. Tampere: Vastapaino.

Antikainen, Ari (1991) Koulutuksen merkitystä etsimässä. Teoksessa Reijo Raivola & Eero Ropo (toim.) *Jatkuva koulutus ja elinikäinen oppiminen. XII Kasvatustieteen päivät Tampereella 22.-24.11.1990*. Tampere: Tampereen yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisusarja A 49, 297-320.

Anttonen, Anneli (1989) *Valtiollisesta yhteisölliseen sosiaalipolitiikkaan*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.

Anttonen, Anneli (1994) Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 203-226.

Anttonen, Anneli (1997) *Feminismi ja sosiaalipolitiikka. Miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite*. Tampere: Tampere University Press.

Autio, Lasse (1996) *Kenttäpostin kertomaa 1939-1944*. Vaasa: Ykkös-Offset Oy.

Buchanan K. & Middleton D. (1995) *Voices of Experience: Talk, identity and membership in reminiscence groups*. *Ageing & Society* 15.

Butler, Robert N. (1963) *The life review. An interpretation of reminiscence in the aged*. *Psychiatry* 26.

Eskola, Katarina & Peltonen, Eeva (1997) Muisto. Teoksessa Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.) Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7-21.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 24-42.

Favorin, Martti & Heinonen, Jouko (toim.) (1972) Kotirintama 1941-1944. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Friman, Paavo (1999) Mitä on kenttäposti? Teoksessa Lauri Haataja & Paavo Friman Talvisotakirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Ajatus.

Gergen, Kenneth (1994) Realities and Relationships: Soundings in Social Construction. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Grönfors, Martti (1985) Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Haataja, Lauri (2002) Lukijalle. Teoksessa Suomi 85: Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Espoo: Weilin+Göös Oy.

Haavikko, Anna-Liisa (toim.) (1994) Naisten marssi. Rintamanaiset kertovat. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Haavio-Mannila, Elina (1993) Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 280-334.

Haavio-Mannila, Elina & Äärilä, Heli (1993) Vapaa-ajan vietto. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 335-347.

Hako, Matti & Huhtanen, Heimo (toim.) (1985) Kotirintaman kahdet kasvot. Sota-ajan muistelmia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Harding, Sandra (1986) The Science Question in Feminism. Ithaca and London: Cornell University Press.

Harding, Sandra (1991) Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives. Milton Keynes: Open University Press.

Harjumaa, Pentti (1991) Kuusikkoon piiloon. Teoksessa Veli Arrela & Erkki Rännäli (toim.) Näin taisteli kotirintama. Muistoja Lapin sotavuosilta 1939-1945. Rovaniemi: Lapin maakuntaliitto r.y., 92.

Heikkilä, Alli (1991) Ankea syksy 1939. Teoksessa Veli Arrela & Erkki Rännäli (toim.) Näin taisteli kotirintama. Muistoja Lapin sotavuosilta 1939-1945. Rovaniemi: Lapin maakuntaliitto r.y., 35-39.

Heikkinen, Hannu L. T. (2001) Narratiivinen Tutkimus – Todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 116-132.

Heikkinen, Riitta-Liisa (2001) Elämä, tunteet ja vanheneminen. Teoksessa Eino Heikkinen & Jouni Tuomi (toim.) Suomalainen elämäntutkimus. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 194-215.

Heiskanen, Tarja (1995) Suomalaiset selviytyjät. Tarinoita elämästä, kriiseistä ja selviytymisestä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Helsti, Hilikka (2000) Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hietanen, Silvo (1990a) Perunan ja rukiin maa: ravinto ja asuminen sotavuosien Suomessa. Teoksessa Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Helsinki: Valtion Painatuskeskus. Opetusministeriö, 301-319.

- Hietanen, Silvo (1990b) Sodan luomat uudet sosiaaliset ongelmat. Teoksessa Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Helsinki: Valtion Painatuskeskus. Opetusministeriö, 320- 337.
- Hiltunen, Paavo & Hiltunen, Vuokko (2005) Huomenna sinä saavut. Rintamakirjeitä rakastetulle. Helsinki: WSOY.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Huuhtanen, Taina (1984a) Talvisodan kirjeet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Huuhtanen, Taina (1984b) Sota-ajan kirjeet ja historiantutkimus. Teoksessa M. K. Suojanen (toim.) Sota-ajan kirjeet. Kansanperinteen laitoksen moniste 6. Tampere: Tampereen yliopisto, 27-31.
- Huuhtanen, Taina (1986) Jatkosodan kirjeet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Hyvärinen, Matti (1998) Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa Matti Hyvärinen & Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 311-336.
- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189-222.
- Hyypä, Markku T. (2005) Me-hengen mahti. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Häggman, Kai (1996) Johdatus perhehistoriaan. Historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hännikäinen, Irmeli (1998) Vaimot sotainvalidien rinnalla. Elämäntehtävänä selviytyminen. Helsinki: Gaudeamus.
- Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 696.

Javanainen, Juha (2000) Talvisodan arkiset kasvot. Tampere: MC-Pilot Oy.

Jermo, Aake (1974) Kun kansa eli kortilla. Reportaasi lähimenneisyydestä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Jokiranta, Harri (2003) Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 966.

Joki-Tokola, Martta (2003) Asuntoja evakoille. Perheitä Toholammille. Teoksessa Kerttu Rautila-Holma (toim.) Arkea ja juhlaa kotirintamalla: kotirintaman naisten muisteluja Kannuksen kansalaisopiston perinnekerhossa 1987-1990. Kannus: Kannuksen kansalaisopiston perinnekerho, 21-29.

Julkunen, Martti (1989) Talvisodan henki, yhteinen taistelu. Teoksessa Kansakunta sodassa 1. Sodasta sotaan. Helsinki: Valtion painatuskeskus. Opetusministeriö, 147-156.

Julkunen, Martti (1990) Toiveiden ja todellisuuden noidankehä: suomalainen tiedotustoiminta vuosina 1941-44. Teoksessa Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Helsinki: Valtion Painatuskeskus. Opetusministeriö, 222-246.

Julkunen, Raija (1986) Miestieteen uusintaminen: teoria ilman sukupuolijärjestelmää. Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhat. Tampere: Vastapaino, 109-140.

Jumisko, Toivo (1991) Elettiin uutispimennossa. Teoksessa Veli Arrela & Erkki Rännäli (toim.) Näin taisteli kotirintama. Muistoja Lapin sotavuosilta 1939-1945. Rovaniemi: Lapin maakuntaliitto r.y., 121-123.

Junila, Marianne (2000) Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941-1944. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Juutilainen, Antti (1999) Tiedotustoiminta. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 277-288.

Juva, Einar W. & Juva, Mikko (1967) Suomen kansan historia 5. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Jämiä, Senja (2001) Sota-ajan muistelmia. Teoksessa Elämää kotirintamalla sotavuosina 1939-1945. Nakkila: Eläkeliiton Satakunnan piiri ry, 9-11.

Jäske, Eros (2003) Me kestimme. Vapaus säilyi. Halli: Olokka Ky.

Kakkuri, Pekka & Katajamäki, Unto & Lagerstedt, Ipo & Perttula, Heikki & Ruismäki, Liisa (1985) Etelä-Pohjanmaan kotiseutuhistoria. Kotimaakuntani vaiheet. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (1992) KAS. Kuvaus, argumentti ja selitys tutkimusraportissa. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-165.

Kalela, Jorma (1993) Argumentaatio ja rekonstruktio tutkimusprosessissa. Poliittinen historia. Julkaisuja C: 43. Turku: Turun yliopisto.

Kalela, Jorma (2000) Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.

Kallioniemi, Jouni (1995) Naiset isänmaan asialla 1939-1945. Turku: Veteraanikirjat.

Kallioniemi, Jouni (1997) Suomalaiset isänmaan asialla. Turku: Vähäheikkilän Kustannus Oy.

Kallioniemi, Jouni (1998) Kotirintama 1939-1945. Turku: Vähäheikkilän Kustannus Oy.

Kallioniemi, Jouni (2005) Kotirintama: Sotavuosien Suomi 1939-1945 naisten ja lasten silmin. Turku: Vähäheikkilän Kustannus Oy.

Kanniainen, Sari (2001) Kertojayksilön moniulotteinen omakuva. Teoksessa Tarja Kupiainen & Katja Laitinen & Sinikka Vakimo (toim.) Minä? Missä? Milloin? Kolmetoista tulkintaa identiteeteistä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 47-63.

Kankaanpää, Iris (2001) Rakkaus kirjeissä. Teoksessa Tarja Kupiainen & Katja Laitinen & Sinikka Vakimo (toim.) Minä? Missä? Milloin? Kolmetoista tulkintaa identiteeteistä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 64-81.

Kanon, Laila (1997) Stadin friidu ja metsien mies. Jatkosodan rakkaustarina. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.

Katvala, Satu (2001) Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kemppainen, Ilona (2005) Sota-ajan naisten monet roolit. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 454-474.

Kiviniemi, Kari (2001) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 68-84.

Klemetti, Kyllikki (2003) Talvisodan pyörteissä. Tampere: Pilot-kustannus.

Koivunen, Anu (1994) Elokuva, historiankirjoitus, feminismi: Kirkastettu sydän (1943) sukupuoliteknologiana. Teoksessa Jari Kupiainen & Erkki Sevänen (toim.) Kulttuurintutkimus. Johdanto. Tietolipas 130. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 311-334.

Koivunen, Anu (1995) Isänmaan moninaiset äidinkasvat. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.

Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (1996) Paikantuminen. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 Askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 271-292.

Kopsa, Pentti (1996) Keräilijän Kenttäposti. Helsinki: Oy Finlandia 88 Ab.

Korkeamäki, Oili (2003a) Sota syttyy. Teoksessa Oili Korkeamäki & Marjukka Patrakka Evakos ja uuves kois. Antrealaisten ja vuoksenrantalaisten selviytyminen sota-ajasta tähän päivään. Riihimäki – Lahti: Antrea-Seura ty., Vuoksenranta-seura ry., Vuoksen Säätiö, 18-22.

Korkeamäki, Oili (2003b) Talkoot ja muu vapaaehtoistoiminta. Teoksessa Oili Korkeamäki & Marjukka Patrakka Evakos ja uuves kois. Antrealaisten ja vuoksenrantalaisten selviytyminen sota-ajasta tähän päivään. Riihimäki – Lahti: Antrea-Seura ty., Vuoksenranta-seura ry., Vuoksen Säätiö, 103-106.

Korkiakangas, Pirjo (1996) Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Kansantieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Korkiakangas, Pirjo (1999) Muisti, muistelu ja perinne. Teoksessa Bo Lönnqvist & Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.) Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 155-176.

Korppi-Tommola, Aura (2002) Kaatuneet kotiseudun multiin. Teoksessa Suomi 85: Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Espoo: Weilin+Göös Oy, 262-263.

Kortteinen, Matti (1992) Kunnian Kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Helsinki: Hanki ja jää.

Korvajärvi, Päivi (1986) Naisten työyhteisöt – kahleita ja mahdollisuuksia. Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhat. Tampere: Vastapaino, 181-207.

Kosonen, Ulla (1998) Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 21. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kostamo, Lempi (1986a) Vien kaipauksen hautaan. Teoksessa Tuula Salmi Kansakunnan lesket. Raportti suomalaisista naisista, jotka menettivät miehensä toisen maailmansodan vuoksi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 28-32.

Kostamo, Lempi (1986b) Lapset. Teoksessa Tuula Salmi Kansakunnan lesket. Raportti suomalaisista naisista, jotka menettivät miehensä toisen maailmansodan vuoksi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 78-79.

Kämäräinen, Annikki (2003) Postin kulku; Kenttäpostia odoteltiin. Teoksessa Kerttu Rautila-Holma (toim.) Arkea ja juhlaa kotirintamalla: kotirintaman naisten muisteluja Kannuksen kansalaisopiston perinnekerhossa 1987-1990. Kannus: Kannuksen kansalaisopiston perinnekerho, 53-56.

Lahikainen, Anja Riitta (1976) Perheen kehitys teollistumisen aikana: sosiaalipsykologinen tarkastelu. Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Laiho, Vappu (1988) Rakkauden voimalla kestättiin. Teoksessa Mirja Hakko (toim.) Naiset kertovat sodasta. Oulu: Rintamanaisten Liitto r.y., 258-259.

Lazarus, Richard S. & Folkman, Susan (1984) Stress, appraisal and coping. New York: Springer Publishing Company.

Leskinen, Jari (2005) Pitkä jatkosota 25.6.1941-27.4.1945. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 10-13.

Liljeström, Rita (1986) Sukupuolijärjestelmä ja naisten työ. Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhut. Tampere: Vastapaino, 84-108.

Lovio, Maisa (1993) Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 71-100.

Lumme, Annikki (1975) Kenttäpostia. Tampere: Kustannuspiste Oy.

Lumme-Sandt, Kirsi (2005) Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa Johanna Ruusuvaara & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 125-144.

Lähteenmäki, Maria (2002) Naiset kotirintaman töissä. Teoksessa Suomi 85: Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Espoo: Weilin+Göös Oy, 168-177.

Löfström, Jan (1999) Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmonen”. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Malmberg, Raili (1995a) Sota-ajan naistenlehdet, aikansa peili. Teoksessa Martti Sinerma (toim.) Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Oy Valitut Palat – Reader’s Digest Ab, 212-215.

Malmberg, Raili (1995b) Naiset yhteisrintamassa. Teoksessa Martti Sinerma (toim.) Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Oy Valitut Palat – Reader’s Digest Ab, 253-255.

Markkola, Pirjo (2002) Vahva nainen ja kansallinen historia. Teoksessa Tuula Gordon & Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 75-90.

Matero, Johanna (1996) Tieto. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 Askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 245-269.

Meriläinen, Mailis (2003) Asuntoja evakoille; Junien kulku ja pimennysmääräys. Teoksessa Kerttu Rautila-Holma (toim.) Arkea ja juhlaa kotirintamalla: kotirintaman naisten muisteluja Kannuksen kansalaisopiston perinnekerhossa 1987-1990. Kannus: Kannuksen kansalaisopiston perinnekerho, 21-29.

Meyer, Chris (1986) Naissosialisaatio ja huolenpityö – muutoksen mahdollisuuksia etsimässä. Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhut. Tampere: Vastapaino, 143-155.

Murray, K. (1989) The construction of identity in the narratives of romance and comedy. Teoksessa J. Shotter & K. Gergen (toim.) Texts of identity. London: Sage.

Myllyniemi, Seppo (1982) Suomi Sodassa 1939-1945. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Mäkelä, Klaus (1990) Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42-61.

Määttänen, Kirsti (1996) Muisti ja muistamisen tunnot. Teoksessa Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.) Muistikirja. Jälkien jäljillä. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 80, 10-25.

Määttänen, Kirsti & Nevanlinna, Tuomas (1996) Esipuhe. Teoksessa Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.) Muistikirja. Jälkien jäljillä. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 80, 7-9.

Nieminen, Armas (1993) Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 27. Helsinki: Väestötutkimuslaitos Väestöliitto.

Niskanen, Kristiina (1991) Mitä löysin kirjeistä. Teoksessa Veli Arrela & Erkki Rännäli (toim.) Näin taisteli kotirintama. Muistoja Lapin sotavuosilta 1939-1945. Rovaniemi: Lapin maakuntaliitto r.y., 244-245.

Nätkin, Ritva (1993) Äitiys ja sukupuolten väliset suhteet. Teoksessa Ulla Piela (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Tietolipas 127. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 165-187.

Nätkin, Ritva (1994) Väestöpolitiikka, abortti ja äitiys – hyvinvointivaltion ammattilaisten ja naisten suhteen tarkastelua. Teoksessa Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 129-156.

Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Tampere: Gaudeamus.

Oakley, Ann (1981) Interviewing Women: a Contradiction in Terms. Teoksessa Helen Roberts (toim.) Doing Feminist Research. London: Routledge & Kegan Paul, 30-61.

Palmunen, Rainer (1995) Lukijalle. Teoksessa Martti Sinerma (toim.) Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Oy Valitut palat – Reader`s Digest Ab, 6.

Patrakka, Marjukka (2003) Tuttu sotilas. Teoksessa Oili Korkeamäki & Marjukka Patrakka Evakos ja uuves kois. Antrealaisten ja vuoksenrantalaisten selviytyminen sota-ajasta tähän päivään. Riihimäki – Lahti: Antrea-Seura ty., Vuoksenranta-seura ry., Vuoksen Säätio, 152-170.

Pekkarinen, Satu (1998) Sodan kirjoitettu perhe. Teoksessa Kirsi Pohjola (toim.) Neljä artikkelia perheestä. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 8. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 47-73.

Peltonen, Eeva (1993a) Miten kotirintama kesti – miten siitä kerrotaan. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 26-70.

Peltonen, Eeva (1993b) Naisten viime sodat vuosikymmenten takaa. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 348-394.

Peltonen, Eeva (1994) Onko sodasta paluuta? ”Viime sotien perintö” isän sukupolven miesten omaelämäkertoissa. Teoksessa J. P. Roos & Eeva Peltonen (toim.) Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkertoista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 187-218.

Peltonen, Eeva (1997) Muistojen sodat – muistien sodat. Teoksessa Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.) Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 88-142.

Peltonen, Matti (1999) Työnjako sosiaalisena tilana. Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa. Teoksessa Raimo Parikka (toim.) Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 33-50.

Peltonen, Ulla-Maija (1996) Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pihkala, Erkki (2002) Kenttäposti, postisensuuri ja Itä-Karjalan posti. Teoksessa Suomi 85: Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Espoo: Weilin+Göös Oy, 156-159.

Polva, Anni (1981) Elettiin kotirintamalla. Lehtiä päiväkirjastani. Hämeenlinna: Karisto.

Rainiola, Veini (2001) Lukijalle. Teoksessa Elämää kotirintamalla sotavuosina 1939-1945. Nakkila: Eläkeliiton Satakunnan piiri ry, 3.

Raitis, Riikka (1993) Läheisen omaisen kaatuminen. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 247-279.

Rantala, Maija (1994) Kuka on tuo pieni kapteeni. Ilmari Talvitien perheen kenttäpostia 1939-1942. Tampere: M. Rantala/Tampereen Pienpainolinja.

Rantalaiho, Liisa (1986) Johdanto. Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhat. Tampere: Vastapaino, 10-16.

Rasila, Viljo (1984) Miksi kirjeitä kerättiin? Teoksessa M. K. Suojanen (toim.) Sota-ajan kirjeet. Kansanperinteen laitoksen moniste 6. Tampere: Tampereen yliopisto, 23-26.

Ricouer, Paul (1988) Time and Narrative 3. Chicago: University of Chicago Press.

Ronkainen, Suvi (1989) Nainen ja nainen. Haastattelun rajat ja mahdollisuudet. Teoksessa Anneli Anttonen & Raija Julkunen & Mirja Satka & Leila Simonen (toim.) Sosiaalipoliitikka. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 65-77.

Roos, Jeja-Pekka (1985) Elämäntapaa etsimässä. Tutkijaliiton julkaisusarja 34. Helsinki: Tutkijaliitto.

Roos, Jeja-Pekka (1987) Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Räikkönen, Tuovi (1993) Laskisoosia ilman läskiä ja sitruunasoodalla ohukaisia. Kotirintaman monitaitureiden elämää. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 160-200.

Rönkkönen, Teuvo (1999) Talvisodan kenttäposti ja postisensuuri. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 252-260.

Rönkkönen; Teuvo (2005) Kenttäposti ja postisensuuri. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan Pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 634-646.

Rüsen, Jörn (2005) History. Narration, Interpretation, Orientation. New York, Oxford: Berghahn Books.

Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.

Saarinen, Aino (1986) Naistutkimus – paradigmahaaste yhteiskuntatieteille? Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhat. Tampere: Vastapaino, 235-280.

Saaristo, Antti (2001) Lähtekää viiden tunnin kuluttua tämä saatuanne. Teoksessa Elämää kotirintamalla sotavuosina 1939-1945. Nakkila: Eläkeliiton Satakunnan piiri ry, 78-82.

Saastamoinen, Mikko (1999) Narratiivinen sosiaalipsykologia – teoriaa ja menetelmiä. Teoksessa Jari Eskola (toim.) Hegelistä Harréen, narratiivista Nudistiin. Kuopio: Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10, 165-192.

Salmi, Tuula (1986) Kansakunnan lesket. Raportti suomalaisista naisista, jotka menettivät miehensä toisen maailmansodan vuoksi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Saraste, Erja (1994) Naisen paikka ja palkka. Teoksessa Lauri Haataja (toim.) Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö. Helsinki: Kirjayhtymä, 85-102.

Saraste, Erja (1999) Tuntemattomien naisten sota. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 756-769.

Satka, Mirja (1994) Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa. Teoksessa Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 73-96.

Savolainen, Pirjo (1991) Kvalitatiiviset tutkimustavat suomalaisessa kasvatustieteessä. Aikakauskirja Kasvatus 22 (5-6), 451-458.

Schwegman, Marjan (1991) Dutchness and Differences in Feminist History. Gender and History 3:2, Summer, 131-136.

Setälä, Päivi (1984a) Naishistorian kansainvälisistä tutkimusteemoista. Teoksessa Auvo Kostainen (toim.) Nainen historiassa. Historian perintö 10. Turku: Turun yliopiston historian laitos, 17-24.

Setälä, Päivi (1984b) Kansainvälisen naishistorian painotuksista. Teoksessa Päivi Setälä & Aura Korppi-Tommola & Riitta Jallinoja & Hannele Kurki & Helena Laisi & Johanna Mannila-Kaipainen & Merja Manninen & Jaana Pekkola & Mikko Perttilä & Anu Pylkkänen Naiskuvista todellisuuteen. Tutkimusnäkökulmia naishistoriaan. Helsinki: Gaudeamus, 14-18.

Siikala, Anna-Leena (1984) Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Simonen, Leila (1989) Feministinen diskurssi sosiaalitutkimuksessa. Teoksessa Anneli Anttonen & Raija Julkunen & Mirja Satka & Leila Simonen (toim.) Sosiaalipoliittikka. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 49-63.

Simonen, Leila (1995) Kiltin tytön kapina. Muistot, ruumis ja naiseus. Helsinki: Naistieto Ky.

Sinerma, Martti (1995a) Naiset sodassa. Teoksessa Martti Sinerma (toim.) Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Oy Valitut Palat – Reader's Digest Ab, 14-17.

Sinerma, Martti (1995b) Työvelvolliset urakoimassa. Teoksessa Martti Sinerma (toim.) Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Oy Valitut Palat – Reader's Digest Ab, 57-59.

Sinerma, Martti (1995c) Kirjeitä rintamalle. Teoksessa Martti Sinerma (toim.) Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Oy Valitut Palat – Reader`s Digest Ab, 446-449.

Soikkanen, Hannu (2002) Sodan hinta. Teoksessa Suomi 85: Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Espoo: Weilin+Göös Oy, 186-193.

Somers, Margaret & Gibson, Gloria (1994) Reclaiming the Epistemological Other: Narrative and The Social Constitution of Identity. Teoksessa Craig Calhoun (toim.) Social Theory and The Politics of Identity. Oxford: Blackwell, 37-99.

Sulkunen, Irma (1989) Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Helsinki: Hanki ja jää.

Syrjälä, Leena (2001) Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 203-217.

Syrjö, Veli-Matti (2002) Propaganda jatkosodassa. Teoksessa Markku Palokangas & Antti Juutilainen & Ohto Manninen & Pekka Saloranta & Anssi Saari (toim.) Sotahistoriallinen aikakauskirja 21. Helsinki: Sotahistoriallinen Seura, 169-184.

Tommila, Päiviö (1998) Historiantutkija kansakunnan opettajana - yleisesitysten maailma. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) Historiantutkijan muotokuva. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 155-175.

Tulving, Endel (1985) How Many Memory Systems Are There? American Psychologist 40, 385-398.

Turtiainen, Heli (1998) Miksi yhä vain avioon? Teoksessa Kirsi Pohjola (toim.) Neljä artikkelia perheestä. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 8. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7-45.

Tuuri, Antti (1992) Rukajärven linja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Ukkonen, Taina (2000) Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Untamo, Meri & Untamo, Utrio (1994) Pois pula, pois puute. Kun kansa selviytyi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Valkonen, Kaija (toim.) (2000) Me kestimme. Naisten ja lasten talvisota. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Vesanto, Katri (1992) Kotirintamakin taisteli. Ikaalinen: H.Wegelius/Ikaalisten Kirjapaino.

Vilkko, Anni (1993) Oman elämän kielikuvat. Teoksessa Ulla Piela (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista. Tietolipas 127. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 54-72.

Vilkko, Anni (1996) Muistan kuinka... Elämäkertamuistelemisesta elämäkertakirjoituksissa. Teoksessa Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.) Muistikirja. Jälkien jäljillä. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 80, 98-113.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Weber, Max (1949) The Methodology of the Social Sciences. Glencoe, Ill. Free Press.

Yliriesto, Martta (1991) Sota kasvatti sisua. Teoksessa Veli Arrela & Erkki Rännäli (toim.) Näin taisteli kotirintama. Muistoja Lapin sotavuosilta 1939-1945. Rovaniemi: Lapin maakuntaliitto r.y., 339-341.

Äyräpää, Matti (toim.) (1985) Yhden perheen sota. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Painamattomat lähteet/Muut lähteet:

Bagh, von Peter (1994) Haastattelutietoja. Helsingin Sanomat 14.10.1994.

Hankesuunnitelma. Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen (1938-1950). Seinäjoki 2001.

Helin, Sanna & Korpi, Tanja (2006) Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten arjesta selviytyminen sota- ja pula-aikana. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Jokiranta, Harri & Roivainen, Irene (Lv 2002-2003) Arkea kotirintamalla. Tutkimusprojektiopintojen seminaari. Tampere: Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.

Junila, Marianne (2001) Naisten panos Pohjanmaan kotirintamalla 1938-1948. Esitutkimusraportti.

Koskinen, Pekko (2004) Narratiivinen analyysi ja suunnittelu. [viitattu 25.3.2007] Saatavilla www-muodossa: <URL:<http://www.student.oulu.fi/~pekoskin/najs/>>.

Nevala-Nurmi, Seija-Leena (2003) Muistamisen ongelmia lottatutkimuksessa. Historiatieteen tutkijakoulun konferenssi Tampereella 15.-16.5.2003. [viitattu 4.3.2007] Saatavilla www-muodossa: <URL:<http://www.uta.fi/laitokset/historia/tutkijakoulu/sivut/paperi03/Seija-LeenaNevala-Nurmi.pdf>>.

Tuomi-Toljola, Susanna (2005) Aviopuolisoiden välinen yhteydenpito talvi- ja jatkosodassa. Yhteydenpidon merkitys selviytymiseen kotirintamanaisten kertomana. Tutkimusprojektiopinnot.

Vastuun Naiset ry:n kotisivut. [viitattu 25.3.2007] Saatavilla www-muodossa: URL:<http://www.vastuunnaiset.fi/>.

LIITE 1

Alla on haastatteluissa käytetty teemarunko. Teemat käytiin läpi haastateltavien kanssa eri järjestyksessä ja eri tavoin. Kaikkia teemoja ei myöskään käyty läpi kaikkien haastateltavien kanssa.

TEEMARUNKO

Museaalinen tallentaminen /Aineelliseen näkökulmaan liittyvät teemat

Kuvailkaa elämänmenoa ja elintapoja aluksi yleisesti:

- Miten asuttiin (asuinympäristön kuvaus, asuintilat ja väki)

1. Ruokahuolto

- Aluksi yleisesti: millaista ruokaa syötiin, miten ruoka valmistettiin, kuka valmisti ruuan? (Ennen sotaa, sodan aikana, sodan jälkeen)

2. Vaatehuolto

- Aluksi yleisesti: miten pukeuduttiin? Kuinka paljon valmistettiin itse, teetettiin ompelijalla, kuinka paljon ostettiin valmiina?

3. Hygienia

Millä tavoin hygieniasta pidettiin huolta? Oliko eroja naisten ja miesten välillä, lasten, nuorten ja vanhojen hygienian hoidossa? Kuka huolehti lasten, sairaiden ja vanhusten hygieniasta?

4. Energiahuolto

- Talojen lämmitys tuohon aikaan? Kuinka usein? Liittyikö lämmitys muihin tehtäviin, kuten leivontaan, ruuanlaittoon ja vedenlämmitykseen?

5. Tapatietous

- Miten tapatietous levisi yhteisössä? Mitkä tavat siirtyivät sukupolvelta toiselle, mitkä tavat tulivat ulkoa ja kuka niitä välitti?

6. Kodin sisustus

- Miten koteja sisustettiin? Millaisia eroja oli kodinsisustuksessa, mistä se kertoi?

7. Tiedotus ja tiedonkulku

- Miten tietoa saatiin ja kuinka nopeasti? Sanomalehtien, radion ja vuorovaikutuksen merkitys?

8. Työhön liittyvät ohjeet, materiaali

- Millaisia töitä yhteisössä tehtiin ja millaisia ammatteja harjoitettiin? Miten vuodenajat rytmittivät työntekoa? Kuinka tarkka työnjako vallitsi miesten ja naisten töiden välillä perinteisesti?

9. Harrastukset, sosiaalinen toiminta

- Millaista harrastustoimintaa oli tarjolla? Osallistuivatko kaikki harrastuksiin vai oliko osallistumisessa eroja esim. maallisten ja hengellisten harrastusten välillä?

10. Sairaanhoido

- Kuinka sairaanhoido toteutettiin ennen sotaa, sota-aikana ja sodan jälkeen? Oliko yhteisössä omia sairaanhoitajia, itseoppineita kylänkättilöitä ja kansanparantajia? Millaisia? Miehiä vai naisia, minkä nimisiä?

11. Rakentaminen, korjaus ja uudisrakentaminen

- Kuinka rakentaminen ja korjaustyöt toteutettiin yhteisössä: talojen omana työnä, talojen välisenä yhteistyönä, talkoilla, palkatun työvoiman avustuksella? Käytettiinkö asiantuntijoita vai perustuiko työ talonpoikaiseen osaamiseen?

12. Sotavangit

- Kuinka sotavangit sijoitettiin yhteisöön? Kuinka heihin suhtauduttiin, kuinka heitä kohdeltiin?

13. Siirtolaiset

- Kuinka siirtolaiset sijoitettiin yhteisöön? Kuinka heihin suhtauduttiin, kuinka heitä kohdeltiin?

Henkiseen ja hyödyntävään näkökulmaan liittyvät teemat

Yleistä yhteisöllisyydestä?

Miten ihmisten välinen kanssakäyminen ilmeni maaseudulla sotaa edeltävissä "*normaalioloissa*" rauhan aikana? Miten se poikkesi sodan oloissa? Muuttuiko yhteisöllisyyden luonne sodan jälkeen? Keneltä saatiin apua ja tukea? Kenelle apua ja tukea annettiin? Mikä merkitys oli naapuruudella ja sukulaisuudella tukiverkostojen ylläpitäjinä? Perustuiko tuen antaminen muunlaiseen yhteenkuuluvuuteen? Mikä merkitys oli esimerkiksi seurakunnan diakoniatyöllä tai muulla järjestötyöllä? Jäivätkö jotkut avun ja tuen ulkopuolelle? Ketkä? Miksi?

Perustuiko yhteenkuuluvaisuuden tunne omaan lähipiiriin (esim. oma kylä) vai ulottuiko se kauemmas? Missä kulkivat rajat? Olivatko meidän ja "*muiden*" rajat alueellisia (esim. kylien välillä), kulttuurisia (esim. muualta tulleet tai muutoin eri ryhmiin kuuluvat) vai sosiaalisia (esim. eri yhteiskuntaryhmät), vai kuuluivatko kaikki samaan "*meihin*"? Miten sosiaalinen kontrolli ilmeni yhteisössä ennen sota-aikaa, sodan aikana ja sen jälkeen? Keihin se kohdistui? Miten yhteisön moraalista ilmapiiriä pidettiin yllä eri aikakausina?

Uudenlainen työnjako ja naisten ammattitaito

Työrytmi ja vuodenkierto

1. Millainen oli päivittäinen, viikoittainen ja vuotuinen työrytmi rauhan aikana ennen sota-aikaa? Millaisia ne olivat sota-aikana? Entäpä sodan jälkeen?

2. Kuinka paljon sota muutti perinteistä jakoa ns. miesten ja naisten töihin? Kuinka pysyvä tämä muutos oli? Millainen miesten ja naisten välinen työnjako ilmeni maaseutumaisissa oloissa sotaa edeltävänä aikana? Mitkä olivat miesten töitä, mitkä naisten? Millainen työnjako oli sodan aikana?

Muuttuiko työnjako sodan jälkeen, miten? Mikä oli lasten rooli arkisessa työnteossa sotaa edeltävänä aikana, sodan aikana ja sodan jälkeen? Entäpä palvelusväen käyttö eri aikoina? Millaista muuta työvoimaa oli tarjolla eri aikoina (kyliin jääneet vanhemmat miehet, sotavangit jne.)? Jäikö sota-aikainen työnjako ja selviytymiskeinot elämään sodan jälkeisissä oloissa? Millä tavoin?

3. Millainen oli naisten oma käsitys asemastaan ja sukupuolten välisestä työnjaosta sodan aikana ja sen jälkeen? Millainen oli sodanajan naisten käsitys itsestään ja omasta asemastaan? Entäpä heidän tyttärilleen välittämä käsitys naisten kouluttautumis- ja työmahdollisuuksista? Edistikö se seuraavien sukupolvien uskoa perinteisestä poikkeaviin ja tasa-arvoa edistäviin ratkaisuihin?

Perhetilanteen muutokset ja niissä selviytyminen

1. Miten lapsiperheissä, joissa perheen isä oli rintamalla, selvittiin yksinhuoltajuuden aiheuttamista ajankäyttöön ja lastenhoitoon liittyvistä ongelmista? Miten selviytyivät ne uudet perheet, joita syntyi sotalaisten uudelleen avioituessa?

2. Millaisia verkostoja ja malleja yhteisöissä syntyi tukemaan lasten kasvua ja hoitoa? Miten muut hoivatehtävät (vanhukset ja vammaiset) toteutettiin perheissä?

3. Mikä merkitys miesten loma-ajoilla oli perheiden kannalta? Millä tavoin perheet pitivät yhteyksiä rintamalla olleeseen isään? Millaisia muistoja tai tarinoita tähän liittyy?

Kotirintaman lapset

1. Miten lapset kokivat sota-ajan aiheuttamat fyysiset ja henkiset muutokset: jännittyneen ilmapiirin, tuttujen aikuisten puuttumisen. Läheisten ja tuttavien menettämisen pelon, niukkuuden ja puutteen?

2. Miten vastuun kantaminen (esim. sisaruksista huolehtiminen, koti- ja maatalouden aputyöt) koettiin ja millaisiksi sen merkitys arvioitiin?

3. Miten lapset selviytyivät ja selittivät ilmiöitä, joita heidän oli vaikea käsittää?

4. Miten lapsia suojeltiin traumaattisilta kokemuksilta? Miten he suojelivat itseään?